

HUMAN

RIGHTS

HUMAN

**RAPORTI I SHOQËRISË
CIVILE PËR TË DREJTAT
E NJERIUT**

NË KOSOVË NË VITIN 2022

HUMAN

RIGHTS

MAJ 2023

TABELA E PËRMBAJTJES

1. HYRJE

2. METODOLOGJIA

3. KORNIZA E PËRGJITHSHME PËR TË DREJTAT E NJERIUT NË KOSOVË

4. PËRMBLEDHJE EKZEKUTIVE

5. PJESA A: TË DREJTAT CIVILE DHE POLITIKE

- 5.1. E drejta për jetën
- 5.2. E drejta për trajtim njerëzor dhe ndalimi i torturës
- 5.3. E drejta për liri dhe siguri personale
- 5.4. E drejta për proces të drejtë gjyqësor dhe mjete juridike efektive
- 5.5. Liria e shprehjes dhe e mendimit, e drejta për informim dhe e drejta për privatësi
- 5.6. Liria e tubimit paqësor
- 5.7. Liria e asociimit
- 5.8. Liria e besimit, e ndërgjegjes dhe e fesë

6. PJESA B: TË DREJTAT EKONOMIKE, SOCIALE DHE KULTURORE

- 6.1. Të drejtat e punës
- 6.2. E drejta për arsim
- 6.3. E drejta për kujdes shëndetësor
- 6.4. Të drejtat pronësore
- 6.5. Të drejtat kulturore

7. PJESA C: TË DREJTAT E PERSONAVE DHE TË GRUPEVE TË CAKTUARA

- 7.1. Të drejtat e grave dhe barazia gjinore
- 7.2. Të drejtat e fëmijëve
- 7.3. Të drejtat e të rinjve
- 7.4. Të drejtat e personave me aftësi të kufizuara
- 7.5. Të drejtat e komuniteteve jo shumicë
- 7.6. Të drejtat e personave LGBTQI+
- 7.7. Personat në lëvizje

8. PJESA D: ÇËSHTJE TË NDËRLIDHURA/ÇËSHTJE SPECIFIKE LIDHUR ME TË DREJTAT E NJERIUT

- 8.1. Drejtësia tranzicionale dhe të drejtat e njeriut
- 8.2. Korrupsioni dhe të drejtat e njeriut
- 8.3. Ambienti dhe të drejtat e njeriut
- 8.4. Mosdiskriminimi, barazia dhe të drejtat e njeriut

LISTA E TERMEVE DHE SHKURTESAVE

AGK	Asociacioni i Gazetarëve të Kosovës
AKA	Agjencia e Kosovës për Akreditim
AKKVP	Agjencia Kosovare për Krahasim dhe Verifikim të Pronës
ANJF	Agjencia për Ndihmë Juridike Falas
ASK	Agjencia e Statistikave të Kosovës
Ashkali-K	Aashkali i Kosovës
ATK	Administrata Tatimore e Kosovës
BE	Bashkimi European
BSPK	Bashkimi i Sindikatave të Pavarura të Kosovës
CAT	Konventa për Parandalimin e Torturës dhe Trajtimeve ose Ndëshkimeve të Tjera Mizore, Çnjerëzore ose Poshtëruese
CEDAW	Konventa për Eliminimin e të gjitha formave të Diskriminimit ndaj Grave
DUDNj	Deklarata Universale për të Drejtat e Njeriut
DhSK	Dhuna Seksuale gjatë Konfliktit
ECPMF	Qendra Europiane për Liri të Shtypit dhe të Medias
Egjiptian-K	Egjiptian i Kosovës
FCNM	Konventa Kornizë për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare të Këshillit të Europës
GPPZh	Grupi Punues për Personat e Zhdukur
IAP	Institucioni i Avokatit të Popullit të Kosovës
IP	Inspektorati i Punës i Kosovës
IPA	Agjencia për Informim dhe Privatësi
IPK	Inspektorati Policor i Kosovës
KDF	Konventa për të Drejtat e Fëmijësi
KDPAK	Konventa për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara
KEDNj	Konventa për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Lirive Themelore
KEDR	Konventa për Eliminimin e të gjitha formave të Diskriminimit Racor
KGjK	Këshilli Gjyqësor i Kosovës
KK	Kuvendi i Kosovës
KKPAK	Këshilli Kombëtar për Personat me Aftësi të Kufizuara
KKpK	Komisioni Komunal për Kthim
KNDESK	Konventa Ndërkombëtare për të Drejtat Ekonomike, Sociale dhe Kulturore

Komisioni i Venecias	Komisioni Europian për Demokraci përmes Ligjit
Konventa e Stambollit	Konventa e Këshillit të Europës për Parandalimin dhe Luftimin e Dhunës ndaj Grave dhe Dhunës në Familje
KOS	Kisha Ortodokse Serbe
KPK	Këshilli Prokurorial i Kosovës
KPM	Këshilli për Zbatim dhe Monitorim
KPT	Komiteti Europian për Parandalimin e Torturës dhe Trajtimit ose Ndëshkimit Çnjerëzor ose Poshtëruës
LGBTQI+	Lesbikë, Gej, Biseksual, Transgjinnor, Queer dhe Interseksual+
MASHTI	Ministria e Arsimit, Shkencës, Teknologjisë dhe Inovacionit
MD	Ministria e Drejtësisë
MICS	Anketa e Grupimeve me Tregues të Shumëfishtë
MKP	Mekanizmi Kombëtar për Parandalim
MKRS	Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sporteve
MPMS	Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale
MSH	Ministria e Shëndetësisë
OECD	Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik
OHCHR	Zyra e Komisionerit të Lartë të Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Njeriut
OKB	Organizata e Kombeve të Bashkuara
OSBE	Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Europë
OSHC-të	Organizatat e shoqërisë civile
PISA	Programi për Vlerësim Ndërkombëtar të Nxënësve
PK	Policia e Kosovës
PKBGj	Programi i Kosovës për Barazi Gjinore
Plani i Ahtisaarit (2007)	Propozimi Gjithëpërfshirës për Zgjidhjen e Statusit të Kosovës
PNDPC	Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike
PNDESK	Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Ekonomike, Sociale dhe Kulturore
POKPT	Protokolli Opsional i Konventës për parandalimin e Torturës dhe Trajttimeve ose Ndëshkimeve të tjera Mizore, Çnjerëzore ose Poshtëruese
PTh	Prokuroria Themelore
PZHBV-të	Personat e zhvendosur brenda vendit
QK	Qeveria e Kosovës
Rom-K	Rom i Kosovës
RrDNj	Rrjeti i të Drejtave të Njeriut në Kosovë
SBASHK	Sindikata e Bashkuar e Arsimit, Shkencës dhe Kulturës në Kosovë
Serb-K	Serb i Kosovës
SHKK	Shërbimi Korrektues i Kosovës
Shqiptar-K	Shqiptar i Kosovës
UNESCO	Organizata e Kombeve të Bashkuara për Arsim, Shkencë dhe Kulturë
UNHCR	Komisioneri i Lartë i Kombeve të Bashkuara për Refugjatë
UNICEF	Fondi i Kombeve të Bashkuara për Fëmijët
ZQM	Zyra për Qeverisje të Mirë, e të Drejtave të Njeriut, Mundësive të Barabarta dhe Mosdiskriminimit

1. HYRJE

1. Raporti i Shoqërisë Civile¹ për të Drejtat e Njeriut në Kosovë ofron një pasqyrë të situatës së të drejtave të njeriut në Kosovë gjatë vitit 2022, duke përfshirë problemet kryesore, shkeljet e të drejtave të njeriut dhe sfidat në përmbushjen e të drejtave të njeriut. Raporti është hartuar bashkarisht nga organizatat e shoqërisë civile (OSHC-të) të cilat punojnë në fusha të ndryshme që kanë të bëjnë me të drejtat e njeriut. Qëllimi i këtij raporti është të shërbejë si një mjet i pavarur për vlerësimin e gjendjes së përgjithshme të të drejtave të njeriut në Kosovë, duke e plotësuar kështu boshllëkun ekzistues në raportimin e përbashkët për të drejtat e njeriut në Kosovë në nivel vendor dhe ndërkombëtar, si dhe për ta përmirësuar bashkëpunimin dhe koordinimin ndërmjet OShC-ve.

2. Raporti është i strukturuar në katër pjesë kryesore. **Pjesa A** i trajton të drejtat civile dhe politike, ku përfshihen e drejta për trajtim njerëzor dhe ndalimin e torturës; e drejta për liri dhe siguri personale, e drejta për proces të drejtë gjyqësor dhe qasje në drejtësi; liria e shprehjes, mendimit, informimit dhe e drejta për privatësi; liria e tubimit paqësor; liria e organizimit dhe liria e mendimit, e fesë dhe e ndërgjegjes. Në **Pjesën B** analizohen të drejtat ekonomike, sociale dhe kulturore, siç është e drejta për arsim; e drejta për kujdes shëndetësor; të drejtat e punës, dhe e drejta pronësore, dhe përfundon me një pasqyrë të të drejtave kulturore. **Pjesa C** trajton të drejtat e personave në situata të cenueshme, si të drejtat e fëmijëve, të rinjve, personave me aftësi të kufizuara, komuniteteve joshumicë, komunitetit LGBTQI+ dhe personave në lëvizje. Raporti përmbyllet me **Pjesën D**, ku shtjellohen një numër çështjesh të ndërlidhura dhe specifike për të drejtat e njeriut, siç është drejtësia tranzicionale dhe të drejtat e njeriut, korrupsioni dhe të drejtat e njeriut dhe ndikimi i çështjeve mjedisore në të drejtat e njeriut, dhe parimi i mosdiskriminimit, i barazisë dhe të drejtave të njeriut.

2. KORNIZA METODOLOGJIKE E RISHIKUAR

3. Raporti i përbashkët i OShC-ve për të drejtat e njeriut për vitin 2022 shërben si vështrim gjithëpërfshirës i situatës së të drejtave të njeriut në Kosovë në vitin 2022. Dokumenti trajton fushat kritike për kuptimin e zhvillimit të të drejtave të njeriut në Kosovë në kontekstin e tranzicionit të saj të vazhdueshëm si një shoqëri demokratike me në qendër vlerat universale të të drejtave dhe lirive të njeriut. Metodologjia bazohet në nevojën për një perspektivë me spektër të gjerë e cila e kombinon aspektin e politikave me praktikën dhe përvojat. Si i tillë, raporti i përbashkët i OShC-ve dallon nga shumë raporte të tjera për të drejtat e njeriut në Kosovë. Edhe pse raporti është gjithëpërfshirës, duhet pranuar se ka kufizime në atë që është mbuluar.

1 Shih raportet përkatëse të shoqërisë civile për gjendjen e të drejtave të njeriut në Kosovë për vitet 2019, 2020 dhe 2021. Ky raport u realizua me mbështetjen financiare të Komponentës së të Drejtave të Njeriut të Administratës së Përkohshme të Misionit të Kombeve të Bashkuara në Kosovë (UNMIK) dhe Zyrës së Komisionerit të Lartë të Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Njeriut (OHCHR) si dhe të Mbrojtësve të të Drejtave Civile (CRD).

4. Procesi i hartimit të raportit është bazuar në parimin e pjesëmarrjes dhe pronësisë së plotë të të gjitha OShC-ve që punojnë në fushën e të drejtave të njeriut në nivel lokal dhe në mbarë Kosovën. Për mbledhjen e të dhënave për përpilimin e raportit të përbashkët të OShC-ve janë përdorur disa metoda. Së pari, raporti është rezultat i kontributeve përkatëse të 37 OShC-ve të përkushtuara ndaj çështjeve të caktuara të të drejtave të njeriut. Secilës OShC i është kërkuar të ofrojë të dhëna thelbësore në fushat e tyre përkatëse të punës. Kjo mundësoi që raporti të klasifikohet në katër pjesë: Pjesa A ka të bëjë me gjendjen e të drejtave civile dhe politike në Kosovë. Pas saj vazhdon Pjesa B, e cila i trajton çështjet socio-ekonomike dhe kulturore. Në Pjesën C trajtohen të drejtat e personave në situata të cenueshme, pasuar nga tema të ndërlidhura përfshirë drejtësinë tranzicionale, korrupsionin, ambientin dhe mosdiskriminimin në Pjesën D.

5. Ajo që e dallon këtë raport nga raportet e mëparshme vjetore është mënyra se si është kryer mbledhja e të dhënave nga OShC-të përkatëse. Përgjatë viteve, raporti vjetor i OShC-ve ka vënë në pah nevojën kritike për mekanizma vlerësimi që mund ta masin dhe monitorojnë zbatimin e të drejtave të njeriut në Kosovë në terma më sasiorë (kuantitativ). Në thelb, qëllimi i çdo raporti vjetor është mundësia e matjes dhe krahasimit të zhvillimit të të drejtave të njeriut me kalimin e kohës. Duke u mbështetur në metodologjinë e zhvilluar nga Zyra e Komisionerit të Lartë të Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Njeriut (UNHCR), e cila ka të bëjë me zhvillimin e treguesve të të drejtave të njeriut, ne kemi punuar me një metodologji të rishikuar që na mundëson të bëjmë krahasime kundrejt periudhave kohore. Në bazë të listave të treguesve të zhvilluar për çdo pjesë të të drejtave të njeriut, të dhënat e mbledhura pasqyrojnë jo vetëm një përpjekje cilësore për ta kuptuar kontekstin, por ato janë gjithashtu rezultat i një pune apo metodologjie sasimore për matjen e situatës së të drejtave të njeriut. Së fundi, pjesa e dytë e procedurës metodologjike përfshiu hulumtimin/shqyrtimin e dokumentacionit. Për secilën nga pjesët, të dhënat u grumbulluan nga një numër i madh i burimeve të besueshme. Pos kësaj, raporti është shqyrtuar në dy faza të procesit të hartimit. Në tre takime konsultative të organizuara nga Rrjeti për të Drejtat e Njeriut (RrDNj, në nëntor 2022, shkurt 2023 dhe mars 2023), OShC-të kontribuese kanë pasur mundësi që t'i adresojnë problemet dhe të ofrojnë sugjerime të cilat më pas janë përfshirë në raportin e përbashkët të OShC-ve. Procedurat konsultative u mundësuan përmes korrespondencës me email në mes të OShC-së YIHR KS dhe konsulentëve hulumtues të kontraktuar.

6. 37 OShC-të vijuese kontribuan në këtë raport: Activism Roots, Advancing Together (AT), Art-polis, Balkan Sunflowers Kosova (BSFK), Rrjeti i Gazetarisë Hulumtuese në Ballkan (BIRN Kosova), Qendra për Barazi dhe Liri (CEL Kosova), Programi për të Drejtat Civile në Kosovë (CRP/K), Qendra për Ndihmë Juridike dhe Zhvillim Rajonal (CLARD), Koalicioni i OJQ-ve për Mbrojtjen e Fëmijëve në Kosovë (KOMF), Demokracia për Zhvillim (D4D), Lëvizja FOL, Grupi për Studime Juridike dhe Politike (GLPS), Shoqata e Paraplegjikëve dhe e Paralizës së Fëmijëve të Kosovës (Handikos), Qendra Kosovare për Studime të Sigurisë (QKSS), Qendra Kosovare për Studime Gjinore (QKSGj), Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës (QKRMT), Fondacioni Kosovar për Shoqëri Civile (KCSF), Instituti i Kosovës për Drejtësi (IKD), Rrjeti i Grave të Kosovës (RrGK), Kosovo Women for Women (KW4W), Kosovo Young Lawyers (KYL), Qendra Burimore për Persona të Zhdukur (QB-PZh), Rrjeti i Organizatave të Grave Rome, Ashkali dhe Egjiptase të Kosovës (RROGRAEK), Iniciativa

2 Rrjeti i të Drejtave të Njeriut (RrDNj) (2022). RrDNj është rrjeti i përbërë prej shtatë organizatash që punojnë së bashku në avancimin e mëtejshëm të të drejtave të njeriut për të gjithë në Kosovë. Anëtarë të RrDNj janë: Nisma e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut – Kosovë (YIHR KS), Shoqata e Paraplegjikëve dhe e Paralizës së Fëmijëve të Kosovës - HANDIKOS, Qendra për Barazi dhe Liri (CEL), Instituti i Kosovës për Drejtësi (IKD), Qendra Kosovare për Studime Gjinore (QKSGj), Iniciativa e Re Sociale (IRS), Zëri i Romëve, Ashkalive dhe Egjiptasve (VoRAE). YIHR KS është themeluese dhe organ sekretarial i RrDNj-së.

e Re Sociale (IRS), OJQ Aktiv, Nevo Koncepti, Partners Kosova, Roma in Action (RIA), Reconciliation Empowering Communities (REC), Roma Versitas Kosovo (RVK), Save the Children Kosovo, Syri i Vizionit, Terre des Hommes Kosovo, Zëri i Romëve, Ashkalive dhe Egjiptasve (VoRAE), Vullnetaret e Qytetit (VEQ), Kuvendi Rinor i Ferizajt (KRF), Nisma e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut - Kosovë (YIHR KS), YMCA Kosovë.

3. KORNIZA E PËRGJITHSHME PËR TË DREJTAT E NJERIUT NË KOSOVË

7. Kushtetuta dhe legjislacioni i Kosovës ofrojnë mbrojtje të gjerë për të drejtat dhe liritë themelore të njeriut, duke përdorur një qasje tripjesëshe. Së pari, përmes dispozitave të shumta në Kushtetutë sigurohet mbrojtja e lirive themelore dhe e të drejtave të njeriut. Neni 3 përcakton obligimin e autoriteteve publike në Kosovë që të sigurojnë trajtim të barabartë të të gjithë individëve para ligjit dhe të respektojnë plotësisht të drejtat dhe liritë themelore të njeriut të njohura ndërkombëtarisht. Përveç kësaj, neni 7 i Kushtetutës përcakton se rendi kushtetues i Kosovës bazohet në vlera të tjera si barazia, respektimi i të drejtave të njeriut, liritë dhe mosdiskriminimi, dhe e parasheh barazinë gjinore si vlerë themelore. Kapitulli II i Kushtetutës përmbanë dispozita specifike që mbrojnë të drejtat civile dhe politike, të tilla si të drejtat për një proces të drejtë gjyqësor, e drejta për privatësi dhe liri të mendimit dhe të shprehjes, tubimit paqësor, asocimit, si dhe disa të drejta ekonomike, sociale dhe kulturore, të tilla si të drejtat për arsim dhe zgjedhjen e lirë të profesionit. Në veçanti, neni 53 i Kushtetutës përcakton që çdo interpretim i të drejtave dhe lirive themelore të njeriut të garantuara me Kushtetutën e Kosovës duhet të jetë në harmoni me vendimet gjyqësore të Gjykatës Europiane për të Drejtat e Njeriut.

8. Së dyti, Kosova i ka përfshirë disa instrumente ndërkombëtare për të drejtat e njeriut në kornizën e saj ligjore vendore. Një përfshirje e tillë bazohet në nenin 22 të Kushtetutës, i cili përcakton se nëntë instrumente të Kombeve të Bashkuara (OKB) dhe rajonale për të drejtat e njeriut janë drejtpërdrejt të zbatueshme në Kosovë, duke ofruar kështu një bazë ligjore shtesë për mbrojtjen dhe promovimin e të drejtave dhe lirive të njeriut në Kosovë. Në shtator të vitit 2020, Kuvendi i Kosovës e ndryshoi nenin 22 duke e përfshirë edhe Konventën e Këshillit të Europës për Parandalimin dhe Luftimin e Dhunës ndaj Grave dhe Dhunës në Familje (Konventa e Stambollit) në mesin e instrumenteve drejtpërdrejt të zbatueshme për të drejtat e njeriut, duke shënuar kështu një avancim të rëndësishëm për të drejtat e grave. Të gjitha këto instrumente për të drejtat e njeriut janë drejtpërdrejt të zbatueshme dhe kanë prioritet ndaj legjislacionit të Kosovës apo akteve të tjera të institucioneve publike në rast konflikti. Edhe pse Konventa Ndërkombëtare për të Drejtat Ekonomike, Sociale dhe Kulturore (KNDESK) nuk është ndër instrumentet ndërkombëtare të të drejtave të njeriut që zbatohet drejtpërdrejt në Kosovë, Kuvendi i Kosovës e miratoi Agjendën 2030 dhe 17

Objektivat e saj për Zhvillim të Qëndrueshëm me një rezolutë unanime më 24 janar 2018, duke ofruar kështu një rrugë të rëndësishme për promovimin dhe mbrojtjen e të drejtave ekonomike, sociale dhe kulturore në Kosovë. Ngjashëm, edhe Plani i Veprimit 2021-2023 për zbatimin e Programit për Mbrojtjen dhe Promovimin e të Drejtave dhe Lirive Themelore të Njeriut 2021-2025 është referencë e drejtpërdrejtë për harmonizimin e kornizës ligjore në Kosovë me KNDESK. Në veçanti, viti 2022 shënon përvjetorin e 75-të të Deklaratës Universale për të Drejtat e Njeriut (DUD-Nj). DUDNj shërben si një dokument historik që përcakton të drejtat dhe liritë themelore të njeriut të njohura dhe të mbrojtura botërisht. Rëndësia e saj qëndron në rolin që e ka si një gurthemel i së drejtës ndërkombëtare për të drejtat e njeriut. DUDNj ka shërbyer si bazë për formësimin e ligjeve dhe politikave kombëtare dhe promovimin e dinjitetit njerëzor, barazisë dhe drejtësisë për të gjithë.

9. Megjithatë, meqenëse Kosova nuk është anëtare e asnjë prej organeve të këtyre institucioneve që i zbatojnë dhe mbikëqyrin të njejtat, aplikimi dhe mbikëqyrja e instrumenteve të tilla është pjesërisht e zbatueshme, përkatësisht janë tre mekanizma ndërkombëtarë që e mbikëqyrin pajtueshmërinë me konventat përkatëse përmes raporteve nga organeve mbikëqyrëse. Këto përfshijnë Konventën për Parandalimin e Torturës dhe Trajtimeve ose Ndëshkimeve të Tjera Mizore, Çnjerëzore ose Poshtëruese; Konventën Kornizë të Këshillit të Europës për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare dhe Konventën e Këshillit të Europës për Parandalimin dhe Luftimin e Dhunës ndaj Grave dhe Dhunës në Familje (Konventa e Stambollit). Për të tri konventat përmes mekanizmave të tyre monitorues janë publikuar raporte me rekomandime gjatë vitit 2022. Neni 53 i Kushtetutës i obligon të gjitha institucionet që t'i interpretojnë të drejtat dhe liritë themelore të njeriut të garantuara me Kushtetutën e Kosovës në përputhje me jurisprudencën e Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut. Për më tepër, Kosova është anëtare e Komisionit të Venecias të Këshillit të Evropës (KE), komision ky që ka dhënë kontribute të çmuara për të siguruar që legjislacioni i propozuar të jetë në përputhje me standardet e të drejtave të njeriut.

10. Së treti, Kushtetuta ia kushton një kapitull të tërë mbrojtjes dhe promovimit të komuniteteve jo-shumicë në Kosovë, duke përfshirë disa dispozita shtesë që sigurojnë masa afirmative në mbrojtjen politiko-ekonomike dhe sociale të komuniteteve jo-shumicë në Kosovë.

11. Në vitin 2015, Kosova ka bërë progres të mëtutjeshëm në harmonizimin e kornizës së saj ligjore me standardet ndërkombëtare duke miratuar një pako të ligjeve themelore për të drejtat e njeriut, duke përfshirë Ligjin Nr. 05/L-019 për Avokatin e Popullit, Ligjin Nr. 05/L-020 për Barazi Gjinore dhe Ligjin Nr. 05/L-021 për Mbrojtje nga Diskriminimi. Zbatimi i plotë i tyre është thelbësor për zbatimin efektiv të kornizës së të drejtave të njeriut në Kosovë, dhe për këtë nevojitet ndarja e burimeve të nevojshme dhe përpjekje serioze për ngritjen e kapaciteteve. Gjatë vitit 2022 Kuvendi i Kosovës ka miratuar 121 ligje duke përfshirë Ligjin Nr. 04/L-017 për Ndhimë Juridike Falas, Ligjin Nr. 08/L-020 për Bashkëpunim Juridik Ndërkombëtar në Çështjet Civile, Ligjin Nr. 08/L-026 për Ndryshimin dhe Plotësimin e Ligjit Nr. 04/L-213 për Bashkëpunimin Juridik Ndërkombëtar në Çështjet Penale, Ligjin Nr. 08/L-043 për Ndryshimin dhe Plotësimin e Ligjit Nr.04/L-125 për Shëndetësinë, Ligji Nr. 08/L-131 për Shërbimin Korrektues të Kosovës, Ligji Nr. 08/L-132 për Ekzekutimin e Sanksioneve Penale, Ligji Nr. 08/L-109 për Kompensimin e Viktimave të Krimit, të cilat do të kenë ndikim në gjendjen e përgjithshme të të drejtave të njeriut. Ndryshimet e shpeshta në legjislacion brenda periudhave të shkurtra kohore mbeten një problem sistemik dhe përbëjnë kërcënim për zbatimin adekuat të tyre.

12. Kosova ka krijuar organe dhe mekanizma të dedikuar për promovimin dhe mbrojtjen e të drejtave të njeriut. Kyç në këtë aspekt është Institucioni i Avokatit në Kosovë, i cili është organ i pavarur kompetent për monitorimin dhe mbrojtjen e të drejtave dhe lirive të individëve nga aktet e paligjshme të autoriteteve publike. Zyra për Qeverisje të Mirë, të Drejta të Njeriut, Shanse të Barabarta dhe Mosdiskriminim (ZQM) është organ në kuadër të Zyrës së Kryeministrit (ZKM). ZQM harton politika në fushat e qeverisjes së mirë, të drejtave të njeriut, mundësive të barabarta dhe luftimit të diskriminimit, si dhe mbikëqyrë dhe ofron këshilla për ministritë në këto fusha.

13. Grupi Koordinues Ndërministror për të Drejtat e Njeriut (GKNMDNj), i themeluar nga Qeveria e Kosovës në prill të vitit 2016, shërbeu si mekanizëm politik i nivelit të lartë përgjegjës për monitorimin e zbatimit të politikave të të drejtave të njeriut në Kosovë. Në dhjetor të vitit 2021, ky grup u zëvendësua nga Grupi Koordinues Ndërinstitucional për të Drejtat e Njeriut (GKNIDNj). Një nga komisionet e përhershme të Kuvendit të Kosovës (KK), Komisioni për të Drejtat e Njeriut, Barazi Gjinore, Viktimat e Dhunës Seksuale gjatë Luftës, Personat e Pagjetur dhe Peticione, ka mandat të formulojë projektligje dhe të monitorojë zbatimin e ligjeve ekzistuese. Edhe pse nuk është paraparë si një mekanizëm individual i ankesave, Komiteti mund të merret me çështjet dhe situatën e të drejtave të njeriut brenda Kuvendit të Kosovës dhe t'ia përcjellë Kuvendit çdo ankesë të përshtatshme individuale apo grupore. Gjatë vitit 2022 nuk janë mbajtur takime të reja.

14. Institucioni i Avokatit të Popullit të Kosovës (IAP), si organ i pavarur kushtetues, është përgjegjës për promovimin dhe mbrojtjen e të drejtave dhe lirive të individëve nga keqadministrimi i autoriteteve publike. Në përmbushjen e mandatit të vet pesëvjeçar (pa të drejtë rizgjedhjeje), Avokati i Popullit (AP) është i autorizuar të pranojë ankesa, të iniciojë hetime ex officio, të japë rekomandime, të publikojë raporte dhe të avokojë për ndryshime që avancojnë zbatimin e standardeve të të drejtave të njeriut. Ky institucion luan një rol vendimtar për të siguruar që Kosova t'i respektojë parimet e të drejtave të njeriut, veçanërisht në kontekstin e veprimeve qeveritare. Zgjedhjet e fundit për AP u mbajtën në tetor të vitit 2020 për një mandat pesë vjeçar pa të drejtë rizgjedhjeje.³ IAP përveç mandatit tradicional si institucion kombëtar i të drejtave të njeriut në trajtimin e të drejtave të njeriut, është mandatuar për të shërbyer edhe si Mekanizëm për Parandalimin e Torturës (MPT). Ky mandat është përcaktuar me Ligjin për Avokatin e Popullit të Kosovës dhe është në përputhje me standardet ndërkombëtare të të drejtave të njeriut. Rrjedhimisht, IAP ka kompetencë për të monitoruar dhe inspektuar të gjitha vendet e paraburgimit në Kosovë, duke përfshirë burgjet, stacionet policore dhe vendet e tjera ku individët janë të privuar nga liria. IAP gjithashtu mund të pranojë ankesa dhe t'i hetojë pretendimet për torturë dhe keqtrajtim. Përveç mandatit të vet monitorues dhe hetimor, IAP është gjithashtu përgjegjës për ngritjen e vetëdijes për ndalimin e torturës dhe keqtrajtimit dhe promovimin e respektimit të të drejtave të njeriut në përgjithësi. IAP-ja gjithashtu mund të ofrojë këshilla dhe mbështetje për individët që i janë nënshtruar torturës ose keqtrajtimit ose që janë në rrezik të një trajtimi të tillë.⁴ IAP, bazuar në Ligjin 05/L-021 për Mbrojtjen nga Diskriminimi, shërben si organ për barazi në nivel kombëtar, i mandat-

3 Instituti Ndërkombëtar i Avokatit të Popullit. (2022, January 20). <https://www.theioi.org/ioi-news/current-news/new-ombudsman-elected-2>

4 Mekanizmi Kombëtar për Parandalimin e Torturës. (n.d.). Rreth nesh. Retrieved April 21, 2023, marre nga <https://www.npm-ks.org/rreth-nesh/>

uar për të pranuar dhe hetuar ankesat për diskriminim në çdo bazë dhe jo vetëm ndaj autoriteteve publike por edhe ndaj sektorit privat.

15. Së fundi, Komisioneri për Gjuhët në Kosovë brenda Zyrës së Kryeministrit e ka përgjegjësinë për t'i promovuar dhe mbrojtur të drejtat e të gjitha komuniteteve në Kosovë për t'i përdorur gjuhët e tyre në jetën publike, si dhe për të siguruar pajtueshmërinë me Ligjin për Përdorimin e Gjuhëve (2006). Zyra e Komisionerit të Gjuhëve ka gjithashtu kompetencë të pranojë ankesa në lidhje me shkeljet e të drejtave gjuhësore dhe të marrë masat e duhura për të garantuar respektimin dhe mbrojtjen e të drejtave gjuhësore të individëve dhe komuniteteve. Si pjesë e kornizës më të gjerë të të drejtave të njeriut, Komisioneri për Gjuhët dhe Zyra e Komisionerit për Gjuhët luajnë një rol vendimtar në promovimin e diversitetit gjuhësor, inkurajimin e tolerancës sociale dhe mirëkuptimit ndëretnik, dhe kontribon në mbrojtjen e përgjithshme të të drejtave të njeriut në Kosovë.⁵

4. PËRMBLEDHJE EKZEKUTIVE

16. Në vitin 2022, Kosova vazhdoi të përballet me sfida në mbrojtjen dhe promovimin e të drejtave të njeriut. Shkelje të të drejtave të njeriut u gjetën në fusha të ndryshme. Të drejtat civile dhe politike mbeten ende shqetësim me shkelje në të drejtën për një proces të drejtë gjyqësor dhe të drejtën për mjete juridike efektive të cilat janë në shpërputhje me standardet e të drejtave të njeriut. Shqetësime për të drejtat e njeriut kanë lindur edhe në lidhje me transparencën e kushteve të personave të paraburgosur në institucione si burgjet. Së dyti, të drejtat socio-ekonomike gjithashtu vazhduan të jenë problem. Kriza energjetike në kontinentin evropian ndikoi në rritjen e çmimeve dhe me këtë krijoi një efekt domino në çmimet e shumë artikujve të tjerë duke rezultuar në një situatë ekonomike dhe sociale me nivele të larta të varfërisë dhe papunësisë që në veçanti i ka prekur komunitetet e marginalizuara. Për më tepër, diskriminimi ndaj grave, fëmijëve, personave që i takojnë komunitetit LGBTQI+ dhe grupeve të komuniteteve jo-shumicë vazhdoi në forma të ndryshme me raste të dhunës dhe zbatim të kufizuar të mbrojtjes së tyre ligjore.

17. Shqetësimet që bien në sy më së shumti në raportin e të drejtave të njeriut për vitin 2022 ndërliken me tri çështje: së pari, tensionet në Mitrovicën e Veriut i kanë përshkallëzuar dhe përkeqësuar mosmarrëveshjet ndëretnike në mes të shqiptarëve dhe serbëve të Kosovës si në veri, gjithashtu edhe në pjesën tjetër të vendit. Pas një çështjeje për targat, e cila diskutohet në thellësi në raport, u shfaqën shqetësime që ndërliken me të drejtat e njeriut, sidomos në lidhje me sigurinë e individëve, gazetarëve, por edhe gjuhën e urrejtjes dhe rolin e mediave në mbrojtjen e lirisë së shprehjes. Kryetarët serbë në komunat veriore, së bashku me gjyqtarët lokalë dhe rreth 600 policë, dhanë dorëheqje në nëntor të vitit 2022. Një dimension tjetër i rëndësishëm i të drejtave të njeriut për të cilin shkruhet në raport është çështja e të drejtave të grave dhe barazisë gjinore në Kosovë. Si rezultat i rasteve të shumta të femicidit, dhunës në familje dhe sulmeve seksuale dhe diskriminimit, vihet në pikëpyetje siguria e grave në Kosovë dhe mbrojtja e të drejtave themelore të njeriut të mbrojtura me ligj. Së fundi, nga një këndvështrim më i gjerë i të drejtave të

5 Zyra e Komisionerit për Gjuhë. (n.d.). Rreth Nesh. Marrë më April 21, 2023, nga <https://kryeministri.rks-gov.net>

njeriut, aplikimi i Kosovës në Këshillin e Evropës (KiE) është gjithashtu një çështje së cilës duhet t'i kushtohet vëmendje. Aplikimi i Kosovës për anëtarësim në KiE do të mundësonte qasje në një sërë burimesh dhe mekanizmash për të siguruar mbrojtjen e të drejtave të njeriut për qytetarët e saj.

18. Roli i organizatave të shoqërisë civile është thelbësor në monitorimin e situatës së të drejtave të njeriut dhe avokim për ndryshime. Nëpërmjet këtij raporti vjetor, RrDNj vë në pah shkeljet e të drejtave të njeriut në Kosovë dhe bën presion për zbatim të plotë dhe llogaridhënie, duke promovuar gjithashtu ngritjen e vetëdijes dhe edukimin për çështjet e të drejtave të njeriut. Pavarësisht sfidave të vazhdueshme, OShC-të kanë bërë progres në adresimin e problemeve që ndërlidhen me të drejtat e njeriut në shoqëri dhe vazhdojnë të punojnë së bashku drejt një shoqërie më të drejtë dhe më të barabartë. Si vazhdimësi e procesit të bashkëpunimit me shoqërinë civile, është miratuar strategjia e dytë ose Strategjia Qeveritare për Bashkëpunim me Shoqërinë Civile 2019-2023. Është vërtetë shqetësuese që nga katër objektivat kryesore, vetëm dy janë zbatuar pjesërisht në lidhje me bashkëpunimin adekuat dhe të duhur ndërmjet OShC-ve dhe qeverisë.

5. PJESA A: TË DREJTAT CIVILE DHE POLITIKE

5.1 E drejta për jetën

19. E drejta për jetën, e cila përkufizohet si e drejtë absolute, garantohet gjerësisht me ligje ndërkombëtare për të drejtat e njeriut. E drejta për jetën njihet nga neni 3 i Deklaratës Universale për të Drejtat e Njeriut (DUDNj), Konventa Ndërkombëtare për të Drejtat Civile dhe Politike (KNDPCP) dhe neni 2 i Konventës Europiane për të Drejtat e Njeriut (KEDNj), duke përfshirë konventat e tjera ndërkombëtare. Në përputhje me përkufizimin e nenit 6 të KNDPCP-së, e drejta për jetë është “e drejta e lindur e çdo personi për jetë” dhe e drejta për të mos “privuar nga jeta në mënyrë arbitrare”.⁶ Është e rëndësishme të theksohet se nuk lejohet shkelja e kësaj të drejte duke përfshirë kohën e krizave humanitare apo të luftës. Në Kushtetutën e Kosovës (2008), e drejta për jetë e ka bazën e saj ligjore në nenin 25. Ky nen njëkohësisht e ndalon dënimin me vdekje në Kosovë, i cili është në përputhje me kërkesat e KEDNj-së për ndalimin e vdekjes në të gjitha rrethanat. Detyrimi i shtetit në lidhje me të drejtën për jetë ka edhe dimensionin pozitiv, i cili kërkon nga shteti të ndërmarrë hapat e duhur për të mbrojtur jetën e atyre që janë në juridiksionin e tij. Gjykata Kushtetuese e Kosovës (GjKK) ka krijuar praktikën gjyqësore për obligimet pozitive të së drejtës për jetë në rastin e Diana Kastratit, për të cilin GjKK vendosi se “është detyrë e autoriteteve shtetërore jo vetëm që të përmbahen nga marrja e jetës me qëllim dhe në mënyrë të paligjshme, por edhe të ndërmarrë hapat e duhur për të mbrojtur jetën e atyre që janë nën juridiksionin e saj”.⁷

6 Zyra e Komisionerit të Lartë të OKB-së për të Drejtat e Njeriut. (n.d.). Standardet ndërkombëtare.2023, nga <https://www.ohchr.org/en>.

7 Gëzim dhe Makfire Kastrati kundër Gjykatës Komunale në Prishtinë dhe Këshillit Gjyqësor të Kosovës, [Lënda nr. KI 41/12](#).

20. Parimet e parandalimit dhe hetimit efektiv të ekzekutimeve jashtëligjore dhe arbitrare të miratuara nga Këshilli Ekonomik dhe Social në Rezolutën e vet 1989/65 përcaktojnë detyrimin e qeverive për të mbrojtur individët dhe grupet e kërcënuara nga ekzekutimet jashtëligjore dhe arbitrare.⁸

21. Kur bëhet fjalë për shëndetin, të ushqyerit dhe të drejtën për një standard të duhur të jetesës, Qeverisë së Kosovës i mungon një strategji në nivel kombëtar. Në vitin 2021, MSH-ja publikoi një plan veprimi për ofrimin e shërbimeve të shëndetit mendor në nivel qeveritar gjatë dhe pas pandemisë COVID-19. Kjo strategji ishte për vitet 2020-2021 dhe nuk u zgjat për periudhën e raportuar. Ngjashëm, dy strategji të tjera në lidhje me promovimin e shëndetit të nënave dhe fëmijëve si dhe shëndetit riprodhues për periudhën 2020-2021 nuk u zgjatën edhe për vitin 2022.

22. Inspektorati Policor i Kosovës (IPK) është përgjegjës për hetimin e pretendimeve për përdorim të tepruar të forcës që mund të rezultojë në lëndime dhe vdekje. Në vitin 2022 u publikuan dy raporte për menaxhimin dhe procedurat e arrestimit dhe veprimet me kohë të forcave të policisë gjatë veprimtarisë së vet operacionale. Në të dyja dokumentet nuk u raportua për privim arbitrar nga jeta nga autoritetet dhe përgjegjësit.⁹ Edhe pse nuk ka raporte zyrtare të IPK në lidhje me privimin arbitrar nga jeta në Kosovë, Qendra Kosovare e Rehabilitimit për të Mbijetuarit e Torturës (QKRMT) vë në pah se është e rëndësishme të theksohet se keqtrajtimi dhe përdorimi i tepruar i forcës nga policia janë probleme tejet të përhapura që kërkojnë vëmendje.¹⁰ Derisa në shërbimin korrektues të Kosovës janë regjistruar katër raste të vdekjes, gjatë vitit 2022 janë bërë publike dy prej tyre. Në të dyja rastet kishte tregues se të burgosurit kishin probleme shëndetësore. Rregullat standarde të funksionimit të shërbimit shëndetësor përcaktojnë se në çdo rast vdekjeje duhet bërë autopsi. Por, raporti i autopsisë nuk i dërgohet as menaxhmentit, as shërbimit korrektues apo shërbimit shëndetësor. Nëse kryhet autopsia, kjo do të ndihmonte për të nxjerrë mësim dhe për të ndërmarrë veprimet e duhura për t'i shmangur gabimet e mundshme. Nuk dihet nëse ka pasur hetime penale nga prokuroria për këto raste dhe cili është përfundimi i tyre.

23. Përgjegjësit dhe autoritetet nuk kanë arritur t'i përgjigjen në mënyrë adekuate rasteve të shtuara të femicidit në Kosovë edhe pse raporti i OSHC-ve i vitit 2021 kishte bërë thirrje për veprime të shtuara për njohjen e problemit të dhunës dhe vdekjes që ndërlidhet me gjininë.¹¹ Në muajin janar, në qytetin e Skënderajt, një grua u vra nga partneri i saj.¹² Në dhjetor 2022, dy gra u vranë nga ish-bashkëshortët e tyre. Në rastin e parë, gruaja dyshohet se ka qenë në gjumë kur bashkëshorti e ka vrarë me sëpatë. Në rastin e dytë, viktima është qëlluar për vdekje në parkun e Qendrës Klinike Universitare e Kosovës (QKUK) në Prishtinë, ku pritej të lindte po atë natë. Sipas raportimeve të mediave, Gjykata Themelore në Ferizaj ka konfirmuar se viktima gëzonte një urdhër mbrojtjeje të lëshuar nga gjykata, i cili ishte në fuqi deri në mars të vitit 2023.¹³ Ligji për Mbrojtje nga Dhuna në Familje e bën të qartë se është autoriteti policor ai i cili duhet t'i ndërmarrë të gjitha masat për

8 Zyra e Komisionerit të Lartë të OKB-së për të Drejtat e Njeriut. (2010). Të drejtat e njeriut, jeta e njerëzve: Një udhërrëfyes për qasjen e të Drejtave të Njeriut në Shëndetësinë e Burgut. Marrë më 2023, nga <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/ProfessionalInterest/executions.pdf>

9 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/>

10 QKRMT (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2022.

11 Përkufizimi i femicidit është marrë nga [UN Women](#), dhe mund të formulohet si vijon: "vrasje e qëllimshme e ndërlidhur me gjininë që mund të jetë e motivuar nga stereotipet gjinore, diskriminimi ndaj grave dhe vajzave, marrëdhëniet e pabarabarta të pushtetit midis grave dhe burrave, ose normat e dëmshme shoqërore".

12 Këshilli i Sigurimit i OKB-së (2022)marre nga https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/s_2022_313-en.pdf

13 Nacionale (6 dhjetor 2022),[Vrasja e 35 vjecares me urdher mbrojtjes. E kujt eshte pergjegjesia dhe cfare thot ligji?](#)

monitorimin dhe zbatimin e menjëhershëm të të gjithë urdhrave mbrojtës në rastet e dhunës në familje. Megjithatë, ngjarja ka ndodhur në hapësirën spitalore ndërkohë që viktima ishte nën urdhrin mbrojtës të policisë, duke nxitur zemërim të mëtejshëm publik në lidhje me këtë krim.¹⁴ Të dy vdekjet ndodhën një javë nga njëra-tjetra gjatë fushatës 16-ditore të Aktivizmit Kundër Dhunës me Bazë Gjinore.

24. Në lidhje me të drejtën e jetës janë edhe kushtet shëndetësore të të paraburgosurve dhe shërbimet mjekësore që ofrohen në burgje dhe hapësira të tjera korrektuese. Sipas një raporti të publikuar nga Departamenti i Shëndetësisë në Burgje (DShB), midis janarit 2022 dhe shtatorit 2022, janë identifikuar 28 tentativa për vetëvrasje dhe janë raportuar 4 vdekje në burg nga një popullsi totale e burgjeve prej 3,574 të burgosurish.¹⁵ Raporti nuk përmban informacione të mëtejshme për shkaqet përkatëse të vdekjes. Kjo pjesërisht mund t'i atribuohet mospërputhjeve institucionale ndërmjet Institutit të Mjekësisë Ligjore (IML) në Kosovë dhe DShB-së. Sipas DShB, IML nuk i paraqet raportet e autopsisë tek DShB-ja, siç raportohet nga mediat.¹⁶ Për më tepër, QKRMT vë në pah faktin që raporti nuk është domosdoshmërisht një pasqyrim i praktikës dhe realitetit.¹⁷

25. Rekomandime

- Raportet e autopsisë për vdekjet që ndodhin në burgje duhet të ndahen me menaxhmentin e shërbimit korrektues dhe shërbimin e kujdesit shëndetësor;
- Agjencitë e zbatimit të ligjit duhet t'i zgjerojnë burimet adekuate dhe trajnimet për legjislacionin e GjEDNj lidhur me të drejtën për jetë dhe detyrimin pozitiv të autoriteteve shtetërore për të parandaluar dhe reaguar ndaj kërcënimeve ndaj jetës, duke përfshirë monitorimin dhe zbatimin efektiv të urdhrave të mbrojtjes nga gjykata në rastet e dhunës në familje;
- Duhet të ndërmerren masa dhe të hartohen strategji nga institucionet e zbatimit të ligjit për t'i mbrojtur nga dhuna dhe diskriminimi personat në situata të cenueshme duke përfshirë gratë, fëmijët dhe komunitetet joshumicë.

5.2 E drejta për trajtim njerëzor dhe ndalimi i torturës

26. E drejta për trajtim njerëzor dhe ndalimi i torturës njihet ndërkombëtarisht me Deklaratën Universale për të Drejtat e Njeriut (DUDNj, neni 5), Konventën për Parandalimin e Torturës dhe Trajtimet dhe Ndëshkimet Mizore, Çnjerëzore ose Poshtëruese (Neni 1) dhe Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike (neni 7). Në nivel lokal, Kushtetuta e Kosovës (neni 27) ndalon çdo lloj trajtimi çnjerëzor, torturë ose mizori në përputhje të plotë me standardet ligjore të njohura ndërkombëtarisht (neni 22).

14 Bota Sot (6 dhjetor,2022), [Vrasja e Hamide Magashit: çfare po ndodh me 4 zyrtaret policor te suspenduar](#)

15 Për qasje në raportin e shërbimeve shëndetësore të ofruara në ShKK, ju lutem [referojuni raportit për shëndetin në burgje 2022](#).

16 RTV(2022), [Pse burgjeve nuk u dorezohet raporti i autopsise per te burgosurit qe vdesin](#)

17 QKRMT (2022), inpute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2022

27. Në përputhje me nenin 5 të DUDNj-së dhe nenin 27 të Kushtetutës së Kosovës, e drejta për trajtim njerëzor dhe ndalimi i torturës ka të bëjë, ndër të tjera, me integritetin fizik dhe mendor të personave të paraburgosur dhe të burgosur, kushtet e paraburgimit, përdorimi i forcës nga zyrtarët e zbatimit të ligjit ndaj civilëve dhe individëve jashtë paraburgimit dhe dhunës në komunitet dhe në familje.

28. Në gusht të vitit 2022, Kuvendi i Kosovës miratoi Ligjin Nr. 08/L-132 për Ekzekutimin e Sanksioneve Penale dhe Ligjin Nr. 08/L-131 për Shërbimin Korrektues të Kosovës. Ky i fundit përcakton sistemimin e punonjësve të Shërbimit Korrektues të Kosovës (ShKK) dhe parasheh ndalimin e çdo forme të keqtrajtimit ndaj individëve të burgosur dhe personave të paraburgosur.

29. Sipas Raportit të Komisionit të BE-së për vitin 2022, parandalimi i torturës dhe keqtrajtimit në vitin 2022 është i kënaqshëm dhe autoritetet e Kosovës vazhdojnë të tregojnë përkushtim për parandalimin e këtyre praktikave në të gjitha rrethanat. Në këtë drejtim, Mekanizmi Kombëtar Parandalues (MKP) funksionon nën mbikëqyrjen e IAP-së. Gjatë vitit 2022, ky mekanizëm i ka realizuar 22 vizita në vendet e privimit të lirisë.¹⁸ IPK ka regjistruar tri raste në periudhën janar-qershor 2022 në lidhje me incidentet e torturës dhe keqtrajtimit nga policia. Po ashtu, IPK-ja ka regjistruar 11 raste të dyshimit për keqtrajtim me 16 zyrtarë si të dyshuar të mundshëm.¹⁹

30. Në përputhje me raportin e Komisionit të BE-së, zbatimi i trajtimit të barabartë të të paraburgosurve në sistemin korrektues nuk mund të kuptohet plotësisht pasi nuk janë miratuar ende vlerësimet individuale të standardizuara.²⁰

31. Bazuar në monitorimin dhe vlerësimin e QKRMT-së, situata në Kosovë sa i përket të drejtës për trajtim njerëzor dhe ndalimit të torturës gjatë vitit 2022 nuk ka ndryshuar shumë nga viti paraprak. Janë vërejtur përmirësime në drejtim të avancimit të kornizës ligjore. Në vitin 2022 ka hyrë në fuqi pakoja legjislative që rregullon qeverisjen e të burgosurve (Ligji i ri për Ekzekutimin e Sanksioneve Penale, Ligji për Shërbimin Korrektues dhe Ligji për Lirimin me Kusht). Ligji i ri për Ekzekutimin e Sanksioneve Penale ka sjellë përmirësime pozitive në përmbushjen e kërkesave të të burgosurve, duke shtuar numrin e ditëve të fundjavës jashtë institucioneve, duke lejuar pako ushqimore dhe të drejtën e ankimit ndaj vendimit të Panelit për Lirim me Kusht.²¹

32. Qendrat e reja korrektuese që janë ndërtuar dhe funksionalizuar viteve të fundit kanë përmirësuar nivelin e kushteve materiale në përgjithësi. Gjithashtu, janë bërë vazhdimisht renovime në objektet korrektuese. Prandaj, QKRMT-ja vlerëson se akomodimi i të burgosurve për sa i përket kushteve materiale në përgjithësi ka qenë në nivel të pranueshëm. Përmirësimet përfshijnë edhe rekrutimin e 50 zyrtarëve të rinj korrektues, të cilët kanë përfunduar trajnimin shtatë mujor në Akademinë e Kosovës për Siguri Publike, dhe janë të angazhuar në Burgun e Sigurisë së Lartë, në Qendrën e Paraburgimit në Prishtinë dhe në Qendrën Korrektuese në Dubravë (QKD). Në nëntor të vitit 2022 u publikua një thirrje për rekrutimin e 50 zyrtareve korrektuese.²²

18 Komisioni Europian. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/>

19 Ibid.

20 Ibid.

21 QKRMT(2022), inpute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë.

22 Ibid.

33. QKRMT ka arritur t'i kryejë 14 vizita monitoruese në institucionet korrektuese gjatë vitit 2022. Në një numër të kufizuar rastesh, QKRMT ka pranuar pretendime për përdorim të forcës ndaj të burgosurve në disa raste dhe ngacmime verbale nga stafi i burgjeve. Dhuna ndërmjet të burgosurve është raportuar herë pas here, në disa nga institucionet korrektuese, kryesisht në QKD, por edhe në Burgun e Sigurisë së Lartë, Qendrën e Paraburgimit në Prishtinë dhe Qendrën e Paraburgimit në Gjilan.²³ Për më tepër, ShKK ende nuk ka arritur t'i zbatojë programet e duhura rehabilituese dhe riintegruese për të dënuarit në bazë të kërkesave dhe nevojave individuale, kështu që kjo çështje mbetet sfidë sa i përket riintegrimin të të burgosurve pas përfundimit të dënimit. Gjatë vitit 2022, Ministria e Drejtësisë (MD) ka nisur me rishikimin e planeve dhe programeve të rehabilitimit për të burgosurit, por ky proces ende nuk ka përfunduar. Në veçanti, mungesa e shërbimeve të lirimit me kusht në veri të Mitrovicës ka kufizuar aftësinë e sistemit të drejtësisë për të zbatuar në mënyrë efektive masat alternative të dënimit dhe rehabilitimit, veçanërisht për individët që janë dënuar për krime jo të dhunshme. Si rezultat, shumë individë janë burgosur në burgje, të cilat shpesh janë të mbipopulluara dhe me kushte të këqija jetese.

34. Edhe pse marrëveshja për transferimin e të burgosurve nga Danimarka në Kosovë është ende në proces, viti 2022 nuk ka sjellë ndonjë gjë konkrete lidhur me aspektet kohore se kur mund të miratohet marrëveshja, apo detaje të tjera për zhvendosjen e të burgosurve në Qendrën e Paraburgimit në Gjilan, renovimet që do të kryhen në këtë qendër, kur pritet të vijë kontingjenti i parë i të burgosurve nga Danimarka, etj. Këtë veprim të MD, QKRMT e sheh me rezervë, sepse zhvendosja e 200 të burgosurve në Qendrën e Paraburgimit në Gjilan do të rezultonte me mbipopullim dhe përkeqësim të kushteve në qendrat e tjera korrektuese. Mbipopullimi veçse ka qenë një problem i tejkualuar nga institucionet korrektuese të Kosovës dhe është vlerësuar se i plotëson standardet e kërkuara ndërkombëtare. Prandaj, QKRMT vlerëson se ky standard i mirë i vendosur tashmë në institucionet korrektuese të Kosovës mund të cenohet shumë lehtë përmes akomodimit të të burgosurve nga Danimarka.²⁴

35. Funksionimi i Panelit për Lirim me Kusht (PLK) mbetet një çështje shqetësuese për të dënuarit. Ankesat kryesore të të dënuarve kanë të bëjnë me përmbajtjen e arsytimit të vendimeve të paneleve dhe vonesat në shqyrtim dhe përgjigje. Arsyetimi është kryesisht si model/shabllon dhe shpesh nuk është në përputhje me raportet pozitive të institucioneve korrektuese apo përfitimet që i gëzojnë të dënuarit si rezultat i sjelljes së tyre gjatë vuajtjes së dënimit. Një përmirësim në aspektin e PLK-së, është se Ligji i ri për Ekzekutimin e Sanksioneve Penale u jep të dënuarve të drejtën e ankesës ndaj vendimeve të panelit në Gjykatën Supreme.²⁵

36. Fenomeni i kontrabandës ka vazhduar të jetë prezent në ShKK edhe në vitin 2022. Rastet e kontrabandës me personelin e institucioneve korrektuese mbeten shqetësuese. Ndaj tyre merren masa disiplinore. Edhe pse kontrabanda është prezente, vlen të përmendet përpjekjet dhe suksesi i ShKK-së në parandalimin e një numri të rasteve të kontrabandës si dhe transparenca e tyre në publikimin e rasteve të kontrabandës.

23 Ibid.

24 Ibid.

25 Ibid.

37. Vendosja dhe trajtimi i kryerësve me çrregullime mendore mbetet një nga çështjet më sfiduese në ShKK. Legjislacioni penal ka parashikuar dispozita të veçanta në Kodin Penal të Kosovës (KPK) dhe Kodin e Procedurës Penale të Kosovës (KPPK) për vendosjen dhe trajtimin e këtyre personave. Megjithatë, këto dispozita ligjore nuk janë zbatuar në praktikë. Ndërsa, neni 509, pjesa 2 e KPPK-së parashikon që paraburgimi i kryerësve me çrregullime mendore të bëhet në institucione shëndetësore, sistemi ynë korrektues dhe shëndetësor nuk ka institucione të posaçme për zbatimin e paraburgimit për raste të tilla. Një iniciativë e MD, për rregullimin e pavijonit D të Qendrës Korrektuese në Dubravë si objekt i veçantë për akomodimin e autorëve me nevoja të veçanta, ka filluar në vitin 2021. Edhe pse ishte planifikuar që renovimi i këtij pavijoni të përfundonte gjatë vitit 2022, ende nuk ka përfunduar.

38. Sipas raportit të DShB-së dhe Raportit të Komisionit të BE-së për vitin 2022, është vërejtur një rritje e masave parandaluese për vetëlëndim dhe vetëvrasje në formë të trajtimit psikologjik dhe kujdesit mendor. DShB ka marrë masa për rritjen e zbulimit dhe menaxhimit të rasteve me rrezik të lartë të vetëlëndimit dhe vetëvrasjes. Megjithatë, pavarësisht këtyre masave, një ekzaminim krahasues midis viteve 2021 dhe 2022 sjell në fokus një rritje të rasteve të vetëlëndimit, vetëvrasjes dhe formave të tjera të lëndimeve trupore që lidhen me sëmundjet mendore në vitin 2022 krahasuar me një vit më parë.²⁶

39. QKRMT-ja ka pranuar ankesa për vonesa apo mungesë të përgjigjeve ndaj kërkesave dhe ankeseve. Në disa burgje të dënuarit duhet t'i kërkojnë dhe të vijnë personalisht për t'i marrë vetë këta formularë kur dëshirojnë të bëjnë ankesë, ndërsa stafi korrektues ose Shefi i Pavijonit do t'u japë atyre një kopje të ankesës me rastin e dorëzimit të formularit. Disa të burgosur deklaruan se nuk kanë parashtruar ankesa sepse kishin frikë se stafi korrektues do t'u hakmerrej. Për më tepër, të burgosurit janë ankuar se mekanizmi i brendshëm i ankeseve nuk ofron garanci të mjaftueshme për konfidencialitetin e tyre. Në qershor të vitit 2022, për herë të parë janë lejuar vizita monitoruese të paparalajmëruara si rezultat i Marrëveshjes së Bashkëpunimit me MD, por fatkeqësisht qasja e plotë e QKRMT-së në burgje nuk është lejuar nga DShB-ja.

40. Një rast i rëndësishëm që ngre shqetësime të vazhdueshme për gjendjen e të drejtave të njeriut dhe drejtësisë në Kosovë ka të bëjë me atë të Astrit Deharit. Në dhjetor të vitit 2022, MD-ja njoftoi se dymbëdhjetë mostra ishin zhdukur nga Laboratori i Toksikologjisë në Institutin e Mjekësisë Ligjore. Mostrat janë të nevojshme për të sqaruar rrethanat e vdekjes së Deharit, i cili u gjet i vdekur në qelinë e tij të burgut në vitin 2016. Rrethanat rreth vdekjes së tij dhe kushtet e burgimit të tij kanë qenë subjekt i polemikave dhe debateve të vazhdueshme.²⁷

41. Përveç sistemit korrektues, keqtrajtimi dhe tortura në kontekstin e dhunës me bazë në komunitet është një fushë thelbësore studimi që lidhet me shkeljet e të drejtave të njeriut. Në këtë aspekt, dhuna me bazë gjinore mbetet një çështje urgjente në kontekstin e Kosovës. QK miratoi Strategjinë Kundër Dhunës në Familje dhe Dhunës ndaj Grave për periudhën 2022-2026. Midis 25 nëntorit dhe 9 dhjetorit, u krye një studim nga organizata UN Women në lidhje me gratë në lidhje

26 DShB (2022), [raport përmbledhës i aktiviteteve për periudhën janar 2022-shtator 2022](#)

27 Koha.net. (8dhjetor 2022). Zhduken mostrat e Astrit Deharit, pezullohen nga puna 4 zyrtarë të mjekësisë ligjore. marre nga www.koha.net

me gratë në politikë dhe format e keqtrajtimit dhe dhunës ndaj tyre në parti dhe institucione politike. Ky studim i paraqet hierarkitë patriarkale si dinamika shoqërore të rrënjosura thellë që kontribuojnë në qëndrimet ndaj grave.²⁸

42. UNMIK-u dhe Instituti i Kosovës për Drejtësi (IKD) kanë hartuar një udhëzues për krijimin e shërbimeve të specializuara mbështetëse për viktimat e veprave të dhunës seksuale. Siç tregon Raporti i Këshillit të Sigurimit të OKB-së, udhëzuesi do t'i shërbejë në veçanti qeverisë në përfshirjen e kërkesave të nenit 25 të Konventës së Stambollit.²⁹ Për një pasqyrë më të detajuar mbi dhunën seksuale ndaj grave dhe shkeljet me bazë gjinore kundër njerëzimit, referojuni pjesës C të këtij raporti (7.1).

43. Rekomandime

- Çdo pretendim për trajtim poshtëruës çnjerëzor ose torturë duhet të hetohet në përputhje me detyrimet pozitive dhe në përputhje me praktikën gjyqësore të GJEDNj-së dhe në rast të konstatimit të shkeljes, duhet të jepet kompensim;
- MD dhe SHKK duhet të punojnë së bashku për ta siguruar një objekt ose hapësirë të posaçme për të burgosurit me çrregullime mendore, andaj meqenëse MD ka ndarë buxhetin për renovimin e pavijonit D për të burgosurit me nevoja të veçanta, rekomandojmë që të merren parasysh hapësirat e veçanta për të burgosurit e mitur dhe të burgosurat;
- Menaxhmenti i institucioneve korrektuese duhet të mbajë vigjilencë të vazhdueshme në lidhje me përdorimin e forcës ose fyerjet verbale dhe të mbajë përgjegjës stafin dhe të kërkojë llogari nga ta për çdo veprim ku ndaj të burgosurve është përdorur më shumë forcë sesa është e nevojshme dhe proporcionale;
- MD përmes SHKK-së duhet ta mbështesë shërbimin social në institucionet korrektuese dhe të rrisë kapacitetet e stafit si në numër ashtu edhe në kapacitet profesional si komponent kryesor i rehabilitimit dhe riintegrit të të dënuarve. Në këtë drejtim do të ishte më e lehtë të realizoheshin programet bazuar në nevojat dhe qasjet individuale të të dënuarve.

5.3 E drejta për liri dhe siguri personale

44. E drejta për liri dhe siguri personale njihet hapur në nivel ndërkombëtar me nenet 3, 4 dhe 9 të DUDNj-së dhe në nenin 5 të KEDNj. Në përkufizimin e saj, e drejta për liri dhe siguri janë të drejta të ndërthurura me njëra tjetrën, që do të thotë se siguria dhe liria nuk mund të trajtohen veçmas nga njëra-tjetra. Neni 29 i Kushtetutës së Kosovës parasheh se: "Askush nuk mund të privohet nga liria me përjashtim të rasteve të parapara me ligj dhe me vendim të gjykatës kompetente, si në vijim: pas shpalljes së dënimit me burgim për kryerjen e veprës penale; për dyshim të bazuar për

28 Ministria e Drejtësisë, Qeveria e Republikës së Kosovës. (2022). Strategjia Kombëtare për Mbrojtje nga Dhuna në Familje dhe Dhuna ndaj Grave (2022-2026). Marrë nga <https://kryeministri.rks-gov.net/>

29 Organizata e Kombeve të Bashkuara. (2022). Raporti i Sekretarit të Përgjithshëm për misionin në Kosovë. Marrë nga https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/s_2022_313-en.pdf

kryerje të veprës penale, vetëm kur privimi nga liria me një bazë të arsyeshme konsiderohet i domosdoshëm për të parandaluar kryerjen e një vepre tjetër penale; për mbikëqyrjen e të miturit për qëllime edukimi ose për shoqërimin e tij/saj në një institucion kompetent, sipas një urdhri të ligjshëm; për mbikëqyrje shëndetësore të personit, i cili për shkak të sëmundjes paraqet rrezik për shoqërinë; për hyrje të paligjshme në Republikën e Kosovës ose pas urdhrit të ligjshëm për largim ose ekstradim.” Kufizimet ligjore të lirisë së një personi janë të përcaktuara më tej në Kodin e Procedurës Penale të Kosovës (KPPK) dhe në Kodin e Drejtësisë për të Mitur (KDM).

45. Ligji Nr. 05/L-003 për Mbikëqyrjen Elektronike të Personave, lëvizja e të cilëve është kufizuar me vendim gjykatë nuk është zbatuar ende shtatë vjet pas hyrjes në fuqi në vitin 2015. Nxitur nga vrasja e Hamide Magashit dhe incidente të tjera ku autorëve të krimit u ishte lëshuar urdhër i ndalimit nga gjykata, Kuvendi i Kosovës e riktheu në skenë çështjen e mbikëqyrjes elektronike në dhjetor të vitit 2022.³⁰

46. Parandalimi i ekstremizmit të dhunshëm dhe radikalizimit në sistemin korrektues është një fushë prioritare e ndërhyrjes në DShB.³¹ Në veçanti, DShB thekson se në kuadër të projektit të mbështetur nga Ambasada Amerikane nëpërmjet Programit Ndërkombëtar të Ndihmës për Trajnimin e Hetimit Penal (ICITAP) për luftën kundër ekstremizmit të dhunshëm në burgje, psikiatrat dhe punonjësit e tjerë të burgjeve ofrojnë mbështetjen e tyre për komisionet multidisiplinare për deradikalizimin e të burgosurve. Vlen të përmendet se ky dokument nuk përshkruan mënyrën e veçantë në të cilën supozohet se ofrohet kjo mbështetje.³² Të dhënat statistikore të ofruara në Raportin e Komisionit të BE-së për vitin 2022 japin një pasqyrë të qartë të shkallës së radikalizimit në burgjet e Kosovës. Gjithsej, 23 persona të dënuar apo të paraburgosur për krime që lidhen me terrorizmin mbahen në burgjet e Kosovës: 17 prej tyre ishin të paraburgosur në burgjet e sigurisë së lartë dhe 6 në QKD. Midis janarit dhe prillit të vitit 2022, gjithsej 4 të burgosur të dënuar për krime që lidhen me terrorizmin u liruan me kusht me një qasje të vëmendshme ndaj rrezikut për nivelin e radikalizimit.³³

47. Siguria e ofruar nga QK për grupet e cënueshme të migrantëve dhe azilkërkuesve mbetet sfiduese. Ende nuk është krijuar një sistem me informata i ndjeshëm ndaj mbrojtjes për identifikimin dhe ekzaminimin e personave që kërkojnë mbrojtje ndërkombëtare në Kosovë. Për më tepër, autoritetet vazhdojnë t’i miratojnë masat e ndalimit për fluksin e përzier të migrantëve në Kosovë përkundër se duhet të ofrohen zgjidhje alternative.³⁴

48. Problemet e sigurisë dhe zhvillimet politike me ndikim në të drejtat e njeriut janë rishfaqur prapë në veri të Kosovës pas një sërë ngjarjesh pas vendimit të QK-së për vendosjen e targave të përkohshme në pikat kufitare të Kosovës për shoferët me targa të lëshuara nga Serbia. Dorëheqja masive e përfaqësuesve serbë etnikë nga postet e tyre në qeveri ishte pasojë parë në nëntor. Në shenjë proteste ndaj vendimit të QK-së për ndalimin e targave të automjeteve të lëshuara nga Se-

30 Kallxo (4 prill 2022). Vrasja e shtatzënes: Kurti kërkon mobilizimin e institucioneve për mosperçeritje të rasteve. Marre nga <https://kallxo.com>

31 DShB (2022), [raport përmbledhës i aktiviteteve për periudhën janar 2022-shtator 2022](#)

32 DShB (2022), [raport përmbledhës i aktiviteteve për periudhën janar 2022-shtator 2022](#)

33 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/>

34 Ibid.

rbia, policët serbë të Kosovës dorëzuan armët dhe prangat e tyre pasuar nga dorëheqjet e zyrtarëve të tjerë serbë të Kosovës nga institucionet shtetërore.³⁵ Para zgjedhjeve komunale të 18 dhjetorit, mediat lokale dhe PK-ja raportuan më 11 dhjetor 2022 për barrkadimin e rrugëve në komunat e banuara me serbë të veriut të Kosovës, si dhe për shpërthime dhe të shtëna. Me qëllim të qetësimit të situatës së sigurisë, Presidentja e Kosovës mori vendim për shtyrjen e zgjedhjeve deri në prill të vitit 2023.³⁶

49. Grupi Qytetar për Reagim të Shpejtë (GQRSh) i themeluar fillimisht nga OJQ Aktiv me qëllim të mbikëqyrjes së zbatimit të masave që kanë të bëjnë me pandeminë COVID-19 nga institucionet relevante në komunitetet me shumicë serbe është transformuar në një grup që regjistron raste të raportuara të përdorimit të tepruar të forcës në veri të Kosovës. Sipas OJQ-së AKTIV, bazuar në procesin e monitorimit të tyre një total prej 86 incidentesh u regjistruan e të cilat përfshinin sigurinë e komuniteteve joshumicë me një të tretën drejtuar kah Kisha Ortodokse Serbe (KOS).³⁷ Deri në dhjetor 2022, numri i incidenteve totale që janë shënjestruar ndaj serbëve mund të ndahet në 24 incidente që kanë të bëjnë me pronën fetare të KOS-it, 19 incidente në lidhje me dëmtimin e familjeve dhe plaçkitje, 16 grafitë anti-serbe, 11 sulme fizike, 9 vjedhje dhe dëmtim të pronës së luajtshme private dhe 7 incidente ndaj institucioneve publike me vjedhjen dhe dëmtimin si objekt kryesor. Numrat në krahasim me periudhat e mëparshme të raportuara sugjerojnë një vazhdimësi të incidenteve të sigurisë të shënjestruara ndaj serbëve të Kosovës. Në vitin 2020, OJQ Aktiv raportoi 76 incidente krahasuar me 87 në 2021.

50. Lidhur me paragrafin paraprak, çështja e sigurisë në mesin e komunitetit serb në Kosovë mbetet relevante. Një sërë rastesh individuale të përdorimit të tepruar të forcës nga PK janë vetë-raportuar, duke ngritur çështjen e sigurisë në mesin e anëtarëve të komunitetit serb në Kosovë në jug dhe në veri dhe çështjet në lidhje me të drejtën për liri dhe të drejtën për liri nga mbajtja arbitrare. Në nëntor të vitit 2022, Drejtori Ekzekutiv i OJQ-së Aktiv deklaroi se është sulmuar fizikisht dhe verbalisht nga pjesëtarët e Njësisë së Operacioneve Speciale të PK-së në afërsi të pikëkalimit në Jarinjë.³⁸

51. Rekomandime

- KSK-ja duhet t'i japë përparësi parandalimit të ekstremizmit të dhunshëm dhe radikalizimit në sistemin korrektues, duke ofruar mbështetje për mekanizmat për deradikalizimin e të burgosurve, si dhe ofrimin e mbështetjes për shëndet mendor dhe mbështetjes psikologjike;
- MD-ja duhet të ndërmarrë hapa aktivë për zbatimin e Ligjit Nr. 05/L-003 për Mbikëqyrjen Elektronike të Personave, lëvizja e të cilëve është e kufizuar me vendim të gjykatës;

35 Balkan Insight (7 nëntor, 2022). Serbët në Kosovë vazhdojnë të dorëheqen masivisht nga institucionet shtetërore. Marrw nga <https://balkaninsight.com>

36 Presidenca e Kosovës. (2023, prill 23). Presidentja Osmani cakton 23 prillin e vitit 2023, datë të re për mbajtjen e zgjedhjeve të parakohshme për komunat Mitrovicë e Veriut, Zubin Potok, Leposaviq dhe Zveçan. Marrw nga <https://president-ksgov.net>

37 OJQ Aktiv (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2022.

38 OJQ Aktiv. Përdorimi i tepruar i forcës nga policia e Kosovës.. (March 25, 2022). Marre nga <https://ngoaktiv.org/en/news/excessive-use-of-force-by-the-kosovo-police/>

- Autoritetet e Kosovës duhet të adresojnë dhe t'i japin prioritet problemeve të sigurisë në mesin e komuniteteve jo-shumicë duke ndërmarrë hapa konkretë për të hetuar dhe parandaluar incidentet e përdorimit të forcës së tepruar dhe duke siguruar që të gjithë qytetarët të ndihen të sigurt dhe të mbrojtur;
- Autoritetet e Kosovës duhet ta rrisin llogaridhënien dhe t'i përmirësojnë mekanizmat e hetimit në lidhje me sjelljet e pahijshme nga ana e policisë;
- KGJK dhe Gjykata Supreme duhet t'u bëjnë thirrje të gjitha gjykatave penale që t'i zbatojnë si duhet dispozitat që kanë të bëjnë me përdorimin e paraburgimit dhe t'i shqyrtojnë alternativat në vend të paraburgimit.

5.4 E drejta për proces të drejtë gjyqësor dhe mjete juridike efektive

52. E drejta për proces të drejtë gjyqësor dhe mjete juridike efektive njihet ndërkombëtarisht si një e drejtë themelore e njeriut me nenin 10 të DUDNj-së, i cili thotë se: "secili ka të drejtë plotësisht të barabartë për gjykim të drejtë dhe publik [...]".³⁹ Neni 6 i KEDNj-së përfshin gjithashtu të drejtën për një gjykim të drejtë dhe më tej përcakton se: "secili ka të drejtë për një seancë të drejtë gjyqësore dhe publike brenda një afati të arsyeshëm [...]".⁴⁰ Në kornizën legjislative të Kosovës, këto standarde ligjore ndërkombëtare janë të detyrueshme; ato parashikohen edhe në Kushtetutë me anë të nenit 22. Për më tepër, neni 30 parashikon të drejtat e të akuzuarve dhe në nenin 31 theksohen dispozitat për një gjykim të drejtë dhe të paanshëm. Neni 32 i Kushtetutës parasheh të drejtën e secilit për të përdorur mjete juridike: "kundër vendimeve gjyqësore dhe administrative që cenojnë të drejtat ose interesat e tij/saj".⁴¹ Përveç Kushtetutës, ligjet dhe rregulloret e tjera të miratuara nga QK rregullojnë të drejtën për gjykim të drejtë në procedurat gjyqësore në çështjet penale, civile dhe administrative. Këto përfshijnë Kodin Nr. 08/L-032 të Procedurës Penale (KPPK), Kodin Nr. 06/L-074 Penal (KPK), Ligjin Nr. 03/006 për Procedurën Kontestimore (LPK) dhe Ligjin Nr. 05/L-031 për Procedurat e Përgjithshme Administrative (LPPA).

53. Në vitin 2022, Kuvendi i Kosovës miratoi Kodin Nr. 08/L-032 Kodin e Procedurës Penale.⁴² Sipas Raportit të Komisionit të BE-së për vitin 2022, KPPK i ri korrespondon me standardet e BE-së në atë që nga pikëpamja procedurale, të drejtat e të dyshuarve dhe të akuzuarve mbrohen duke përfshirë të drejtën për një avokat, prezumimin e pafajësisë dhe të drejtën për interpretim dhe përkthim, për të përmendur vetëm disa nga standardet ligjore.⁴³ Padyshim, megjithatë, janë ngritur shqetësime për ndryshimin e KPPK për të lejuar gjykime në mungesë (in absentia) përsa i përket të Drejtës për Gjykim të Drejtë të personave të akuzuar.

54. Ligji 04/L-017 për Ndhimë Juridike Falas u ndryshua pjesërisht në mënyrë që të përfshijë ndihmën juridike falas për përfitues të ndryshëm, p.sh., aktivistët e shoqërisë civile, gazetarët, fotoreporterët dhe akterët e tjerë kur paditen për një sërë shkeljesh të supozuara, duke përfshirë sh-

39 DUDNj, Neni 10.

40 Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut. (1950). Neni 6 - E drejta për gjykim të drejtë. Marrë nga https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf

41 Kushtetuta e Kosovës (2008), nenet 30-31.

42 KPPK, [Kodi Nr. 08/L-032 Kodi i Procedurës Penale](#)

43 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/>

pifje dhe padi strategjike kundër pjesëmarrjes.⁴⁴ Një dimension tjetër i rëndësishëm i ligjit ka të bëjë me inkorporimin e Agjencisë për Ndhimë Juridike Falas (ANJF) në MD. Inkorporimi i ANJF në MD pasqyron kalimin e një agjencie të pavarur në një njësi nën ombrellën e MD. Sipas IKD, kjo është jokushtetuese. Përkatësisht i jep MD-së autoritetin për të përcaktuar kriteret për ndihmën juridike falas.⁴⁵

55. Ende vazhdojnë mospërputhjet e rëndësishme ndërmjet politikave dhe praktikës në sistemin gjyqësor të Kosovës. Në veçanti, viktimat e krimit nuk janë të informuar mjaftueshëm për procedurat ligjore dhe rrallëherë asistohen nga përfaqësuesit profesionistë. Sipas të dhënave të raportit të Komisionit të BE-së, buxheti i ndarë për ndihmë juridike, ndonëse është përmirësuar në krahasim me vitin 2021 me një rritje prej dy përqind, mbetet i pamjaftueshëm (shih tabelën 1 më poshtë).⁴⁶ Pjesërisht, kjo ka të bëjë me një vetëdije përgjithësisht të ulët të publikut për ndihmën juridike falas si mundësi.

Tabela 1. Buxheti i Qeverisë i ndarë për ndihmë juridike

	2022	2021	2020
Buxheti total i ndarë nga QK për ndihmë juridike në EUR	1,702,676	1,686,056	1,398,442

56. Sipas IKD-së, trajtimi i lëndëve brenda një afati të arsyeshëm mbetet problematik: kohëzgjatja mesatare e lëndëve civile nga fillimi deri në vendimin përfundimtar është pesë vjet e katër muaj.⁴⁷ Shkelje të së drejtës për proces të drejtë gjyqësor në afat të arsyeshëm janë raportuar edhe në IAP me 356 raste të ankesave dhe 137 të hapura për hetim.

57. Një problem i vazhdueshëm në këtë drejtim mbetet grumbullimi i lëndëve të mbetura, gjë që pa dashje rezulton në shkeljen e seancave publike brenda një afati të arsyeshëm. Një raport statistikor i publikuar nga KGJK paraqet një mbingarkesë të lëndëve gjyqësore në nivele të ndryshme gjyqësore.⁴⁸ Gjatë periudhës së raportuar 190.938 lëndë janë trashëguar nga vitet e kaluara dhe 128.138 lëndë të reja janë pranuar, duke rezultuar në një grumbullim të madh të lëndëve gjyqësore. Deri në fund të dhjetorit të vitit 2022, 221.620 lëndë ende mbeten të pazgjidhura.

44 Ligji nr. 08/I-035 për ndryshimin dhe plotësimin e ligjit nr.04/I-017 për ndihmë juridike falas.

45 IKD (2022), [Politizimi kundër kushtetues i ANJF -së](#).

46 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/>

47 IKD (2022), inpute për raportin e përbashkët të OSHC-ve mbi të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

48 Këshilli Gjyqësor i Kosovës. (2022). Raporti Statistikor i Gjykatave: Tremujori II 2022 (Raporti Nr. 17924_KGJK). Marre nga <https://www.gjyqesori-rks.org>

58. Administrimi i çështjeve gjyqësore është gjithashtu joadekuat. IKD ka monitoruar 3,042 seanca gjyqësore në Gjykatën Themelore të Prishtinës gjatë periudhës së raportuar (1 janar 2022 – 23 dhjetor 2022). Nga ky total, 931 çështje ose 30.6 për qind janë shtyrë duke rezultuar në një sërë faktorësh. Rigjykimet janë gjithashtu të shpeshta. Pas ndryshimeve në anëtarët e trupit gjykues, vonesat në oraret e dhura shpesh i kalojnë periudhat ligjore prej tre muajsh që nga seanca e fundit. Siç thekson IKD, kjo ka rezultuar me rigjykime të vazhdueshme. Kjo vlen edhe për çështjet penale me vonesa procedurale që cenojnë pa dashje të drejtën për gjykim brenda një afati të arsyeshem.⁴⁹ Në çështjet penale gjyqtarët nuk vendosin për kërkesat pronësore juridike. Nga 108 lëndë të analizuara, IKD ka gjetur se gjyqtarët vetëm në 10 prej tyre kanë vendosur për kërkesat pronësore juridike, ndërsa 98 lëndë të tjera janë udhëzuar në kontest civil. Pra, palët janë të detyruara që të presin përfundimin e dy proceseve gjyqësore, asnjëra prej të cilave nuk përfundon brenda afateve të përcaktuara me ligj, për t'i realizuar të drejtat e tyre.⁵⁰

59. Një çështje tjetër e ngritur nga IKD-ja në monitorimin vjetor të rasteve gjyqësore është se aktgjykimet nuk e ofrojnë mjaftueshëm arsyetimin e nevojshëm në bazë të vendimeve gjyqësore. Në kontekstin e gjykimeve ndëshkuese në veçanti, mungesa e arsyesimit që e shpjegon llojin dhe kohëzgjatjen e dënimit në aktvendime e cenon transparencën.⁵¹ Për më tepër, IKD gjeti se kjo veçanërisht ndodhë me rastet e caktimit dhe vazhdimit të paraburgimeve.

60. GjKK ka nxjerrë edhe disa aktgjykime gjatë vitit 2022 me të cilat i ka shpallur jokushtetuese vendimet e gjykatave për shkelje të së drejtës kushtetuese për proces të drejtë gjyqësor. Prandaj, në rastin Ademi kundër Gjykatës Supreme të Kosovës, GjKK argumentoi se konkluzioni i Gjykatës së Apelit dhe Gjykatës Supreme, përmes vendimeve, për të cilat kërkesa e parashtruesit është refuzuar si e papranueshme, janë nxjerrë në kundërshtim me të drejtën e parashtruesit për qasje në gjykatë të paraparë me nenin 31 par. 1 të Kushtetutës, në lidhje me nenin 6, par. 1 të KEDNJ.⁵² Madje, në raste të tilla zvarritjesh të proceseve gjyqësore, deri më tani qytetarët nuk janë dëmshpërblyer për shkeljen e kësaj të drejte të garantuar me Kushtetutë.

61. Paanshmëria e gjykatave është një parakusht thelbësor për ruajtjen e të drejtës për një proces të drejtë gjyqësor. Shqetësimet lidhur me paanshmërinë gjyqësore u ngritën nga aktgjykimi i Gjykatës Kushtetuese të Kosovës në rastin Kl 196/21 ku parashtruesi pretendoi shkelje të parimit të "paanshmërisë së gjykatës" si rezultat i pjesëmarrjes së një gjyqtari në dy nivele të ndryshme të juridiksionit për çështjen penale kundër tij. GjKK vendosi se aktgjykimi i Gjykatës Supreme është nxjerrë në kundërshtim me nenin 31 të Kushtetutës për shkak se është nxjerrë nga përbërja e një Paneli, ku në kundërshtim me dispozitat përkatëse të procedurës penale, ka marrë pjesë një gjyqtar i cili gjithashtu ka qenë i pjesë e vendimmarrjes në fazat e mëparshme të së njëjtës çështje penale.⁵³ Megjithatë, kjo mbetet një çështje shqetësuese në Kosovë për shkak se sistemi gjyqësor është drejtpërdrejt dhe johapur i varur nga klima politike, si dhe grupet përkatëse të interesit dhe faktorët e tjerë të jashtëm.⁵⁴ Për t'i zvogëluar ndërhyrjet e jashtme, një reformë e vetingut në Kosovë

49 Kadriu, M, Shahini-Grajqevci, V për IKD (2022), "[Sfidat në hetimin dhe ndjekjen penale të krimeve të rënda](#)" IKD.

50 Kadriu, M, Shahini-Grajqevci, V për IKD (2022), "[Sfidat në hetimin dhe ndjekjen penale të krimeve të rënda](#)" IKD.

51 IKD (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2022.

52 Lënda nr. Kl55/21, Vlerësim i kushtetutshmërisë së Aktgjykimit të Gjykatës Supreme, Rev. nr. 387/2020 i Gjykatës Supreme, të datës 13 janar 2021.

53 Lënda nr. Kl 196/2, Vlerësim i kushtetutshmërisë së Aktgjykimit të Gjykatës Supreme, PML. Nr. 310/2021 i Gjykatës Supreme të Republikës së Kosovës, i datës 14 shtator 2021

54 Komisioni i Venecias (2022), "[Opinionimi për draft-dokumentin për vetingun e gjyqtarëve dhe prokurorëve dhe draft-amendamenteve të Kushtetutës](#)."

që do të krijonte një sistem të vazhdueshëm të verifikimit të anëareve të sistemit gjyqësor dhe prokurorial mund të shërbejë si një mjet kyç politikash. Megjithatë, edhe pse një iniciativë e tillë është inicuar nga MD, IKD thekson se vetë procesi është zgjatur në mënyrë të panevojshme. Me qëllim të arritjes dhe mbajtjes së një konsensusi politik lidhur me reformën e vetingut, kjo reformë ka kaluar në KK. KK ka krijuar Komisionin Ad-Hoc për zhvillimin e procesit të vlerësimit kalimtar në sektorin e drejtësisë me mandat në draftimin e projekt-amendamenteve kushtetuese të nevojshme për krijimin e këtij sistemi. Bazuar në draftin e parë të projekt-amandamenteve kushtetuese, një sistemi të tillë do i nënshtrohen krerët e institucioneve të drejtësisë duke përfshirë anëtarët e KGJK-së dhe KPK-së, kryetarët e gjykatave dhe kryeprokurorët si dhe kandidatët për këto pozita, në përputhje me rekomandimet e Komisionit të Venecias.

62. Përveç paanshmërisë, prezumimi i pafajësisë është thelbësor për mbrojtjen e të drejtave të njeriut në sferën gjyqësore. GjEDNj thekson se figurat publike mund të jenë shkelës të këtij parimi përmes deklaratave publike që bëjnë në lidhje me përgjegjësinë penale të individëve në gjyq.⁵⁵ Rrjedhimisht, numri i deklaratave publike të bëra nga akterët politikë nëpërmjet mediave të ndryshme për çështje që kanë të bëjnë me raste individuale ka qenë veçanërisht shqetësues.⁵⁶ Deklarata të tilla para gjykimit paraqesin shkelje të drejtpërdrejtë të parimit të prezumimit të pafajësisë.

63. Publikimi i gjykimeve është një tjetër dimension qendror i mbrojtur me ligj. Sipas Ligjit Nr. 06/L-054 për Gjykatat, aktgjykimet duhet të publikohen në faqen zyrtare të internetit: “brenda gjashtëdhjetë (60) ditësh nga data e nxjerrjes [...] në përputhje me legjislacionin në fuqi”. Është e rëndësishme të shtohet se është konsoliduar një sistem informativ për menaxhimin e lëndëve (SMIL), i cili do të përmirësojë administrimin e drejtësisë në Kosovë dhe do ta bëjë sistemin e drejtësisë më efikas dhe transparent.⁵⁷ Përmes monitorimit sistematik të procesit gjyqësor, IKD ka evidencuar përmirësime të dukshme në baza vjetore. Edhe pse gjykatave ende iu mbetet ta respektojnë plotësisht Ligjin Nr. 06/L-054 për Gjykatat, gjithnjë e më shumë vendime gjyqësore po bëhen publike përmes faqes zyrtare të internetit në krahasim me vitet e kaluara. Megjithatë, për arritjen e përmbushjes së plotë të këtij detyrimi legjislativ është thelbësore rritja e kapaciteteve gjyqësore.⁵⁸

64. Mbrojtja e të drejtave gjuhësore gjatë procedurave gjyqësore në Gjykatat Themelore të Prishtinës, Mitrovicës dhe Pejës, si aspekt qendror i së drejtës për proces të drejtë gjyqësor, është respektuar në nivel të kënaqshëm gjatë periudhës së raportuar sipas sistemit të monitorimit të IKD-së, me “disa përjashtime që nuk ndikojnë në vlerësimin e përgjithshëm”.⁵⁹

65. Për sa i përket të drejtës për mjete efektive juridike, legjislacioni aktual është në shpërputhje

55 Agjencia e Bashkimit Evropian për të Drejtat Themelore. (2021). Prezumimi i pafajësisë: Ruajtja e të drejtave të të dyshuarve dhe të akuzuarve [PDF].

56 Albanian Post. (11 tetor 2022). Sfecla për Aksionin Brezovica: Lufta jonë ndaj krimit do të vazhdojë edhe në ditët e ardhshme. <https://albanianpost.com/sfecla-per-aksionin-brezovica-lufta-jone-ndaj-krimit-do-te-vazhdoje-edhe-ne-ditet-e-ardhshme/>

57 Qendra Hulmuese Anti-Korrupcion. (25 janar 2022). Digjitalizimi i sistemit të drejtësisë në Kosovë për të parandaluar korrupcionin: sistemi i menaxhimit të rasteve. <https://www.u4.no/blog/digitising-kosovos-justice-system-to-prevent-corruption>

58 IKD (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2022.

59 IKD (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2022.

me Kushtetutën e Kosovës. Në kundërshtim me Kushtetutën, legjislacioni aktual nuk garanton qasje në drejtësi ndaj vendimeve të Prokurorit të Shtetit për hudhjen poshtë të kallëzimeve penale apo ndërprerjen e hetimeve.⁶⁰ Ngjashëm, KPPK i ri parasheh të drejtën e ankesës në Prokurorinë e Apelit në nenin 84 paragrafi 5, por e njëjta nuk vlen për sa i përket gjykatës.⁶¹

66. Në janar, platforma Kallxo publikoi një hetim për gjyqtarin Riza Livoreka, anëtar i gjyqësorit në komunën e Kaçanikut.⁶² Publikimi zbuloi xhirimin e gjyqtarit duke ushtruar presion ndaj të pandehurit për ta zgjidhur çështjen e tyre jashtë gjykatës, nën kërcënimin e sekuestrimit të pronës. Meqenëse marrëveshja e ofruar është refuzuar nga i pandehuri, më 31 dhjetor 2021, gjyqtari Livoreka ka marrë vendim për t'i marrë pronën familjes Malsiu dhe ia jep familjes Tusha. Më pak se 24 orë pas transmetimit të hetimeve në emisionin "Kallxo Përnime", KGJK ka suspenduar gjyqtarin Livoreka.

67. Rastet penale që përfshijnë procedurat gjyqësore për të mitur janë të rregulluara në Kodin e Drejtësisë për të Mitur Nr. 06/L-006. Akademia e Drejtësisë ka për detyrë të ofrojë trajnime për punëdhënësit gjyqësorë në lidhje me mbrojtjen e të drejtave të njeriut në tërësi, dhe në përputhje me jurisprudencën e GjEDNJ-së. Ajo gjithashtu ofron trajnime për gjyqtarët dhe stafin mbi mënyrat e trajtimit të rasteve të të miturve.⁶³ Për shkak se mediat dhe OSHC-të e kanë të kufizuar qasjen në këto raste, ekziston një mungesë e të dhënave dhe njohurive në lidhje me sistemin e drejtësisë për të miturit.

68. E drejta për proces të drejtë gjyqësor në lidhje me rastet e dhunës në familje ka qenë një dimension thelbësor i analizës në një raport të fundit të GLPS.⁶⁴ GLPS ka kryer një shqyrtim të detajuar të 43 aktgjykimeve të publikuara nga Gjykata Themelore e Prishtinës, në periudhën janar-gusht 2022. Analiza ka konstatuar se në 70 përqind të rasteve nuk janë respektuar afatet ligjore. Për më tepër, seancat fillestare të shqyrtimit janë mbajtur ashtu siç është përcaktuar nga KPPR-ja vetëm në 30 përqind të rasteve. Një ekzaminim numerik i GLPS-së dëshmon se mesatarisht gjykatës i nevojiten përafërsisht 952 ditë (2 vjet, 7 muaj dhe 9 ditë) për të caktuar seancën fillestare të shqyrtimit nga dita e ngritjes së aktakuzës. Më pas, procedurat e gjyqësorit zgjasin mesatarisht 8 muaj të tjerë. Lidhur me pasojat ndëshkuese të parashikuara me ligj, GLPS vëren se në 81 përqind të rasteve është nxjerrë aktvendim dënues, ndjekur nga aktvendime lirues në 14 përqind të çështjeve dhe hudhje poshtë në 5 përqind të rasteve. Në realitet, aktgjykimet penale të shpallura nga gjykata në Prishtinë përbënin shumicën e dënimeve me kusht (20), pasuar nga 5 dënime me burgim, 5 gjopa dhe dënime të tjera. Kjo sugjeron një kulturë të përgjithshme të ulët të dënimit që nuk përputhet me llojin e veprave penale. Lidhur me parimin e afatit të arsyeshëm, iniciativa e KK në vitin 2021 për të prezantuar një projektligj për të drejtat civile që do t'u mundësonte qytetarëve realizimin e të drejtave civile duke përfshirë të drejtën për një proces të drejtë gjyqësor brenda një afati të arsyeshëm nuk është realizuar në vitin 2022.⁶⁵

60 IKD (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2022.

61 Kodi i Procedurës Penale Nr. 08/L – 032, Neni 84 paragrafi 5.

62 Kallxo (27 janar, 2022), Pas hulumtimit të emisionit "Kallxo Përnime" suspendohet gjyqtari Riza Livoreka. <https://kallxo.com/lajm/pas-hulumtimit-te-emisionit-kallxo-pernime-suspendohet-gjyqtari-riza-livoreka/>

63 Akademinë e Drejtësisë. Kalendari i trajnimeve . Ad.rks-gov.net. marre me prill 2023, nga <https://ad.rks-gov.net/sq/kalendari-i-trajnimeve/ShowCalendar>

64 GLPS. (2023). JUST REACT: Raportimi dhe trajtimi i rasteve të dhunës në familje. Marre me 20 prill, 2023, nga <http://www.legalpoliticalstudies.org/wp-content/uploads/2023/01/JUST-REACT-Raportimi-dhe-trajtimi-i-rasteve-te-dhunes-ne-familje.pdf>

65 RrDNj. (2022). RAPORT I SHOQËRISË CIVILE PËR TË DREJTAT E NJERIUT NË KOSOVË NË VITIN 2021. Marre me 20 prill, 2023, nga <https://yhr-ks.org/site/wp-content/uploads/2022/05/RAPORT-I-SHOQERISE-CIVILE-PER-TE-DREJTAT-E-NJERIUT-NE-KOSOVE-NE-VITIN-2021>.

69. Rekomandime

- Sistemi gjyqësor duhet ta zbatojë detyrimin kushtetues për t'i interpretuar të gjitha të drejtat dhe liritë e njeriut në përputhje me praktikën gjyqësore të GjEDNj-së në aktgjykimet e veta;
- Akademia e Drejtësisë duhet t'i përshtatë kurrikulat e trajnimit në përputhje me praktikën gjyqësore të GjEDNj;
- Fakulteti Juridik duhet ta përshtatë edhe kurrikulën e studimeve juridike në përputhje me kërkesat kushtetuese për zbatimin e standardeve ndërkombëtare;
- Gjykatave vendore u kërkohet ta rrisin efikasitetin e tyre në trajtimin e rasteve të dhunës në familje dhe të zbatojnë një politikë adekuatë ndëshkuese për ata që shpallen fajtorë për dhunë ndaj anëtarëve të familjes së tyre;
- KK dhe QK duhet të marrin masa për të garantuar pavarësinë e gjyqësorit. Kjo përfshin zbatimin e një vetingu në sistemin e drejtësisë;
- QK duhet t'i japë prioritet procesit të vetingut të KGJK-së dhe KPK-së duke përfshirë kryetarët e gjykatave në përputhje me opinionin e Komisionit të Venecias;
- Akterët politikë duhet të përmbahen nga dhënia e deklaratave për përgjegjësi penale përpara procedurave gjyqësore;
- Duhet të ofrohet kompensim për dënime të gabuara ose shkelje të çdo të drejte ose lirie të njeriut, jo përmes një rasti të ri që mund të inicohet, por gjatë të njëjtit procedim ku është konstatuar shkelja(et);
- Duhet të hartohet një Kod Etike për nëpunësit civilë të të gjitha niveleve dhe deputetët me komente nga publiku për fajësinë apo pafajësinë e papranueshme dhe që bart masa disiplinore.

5.5 Liria e shprehjes dhe e mendimit, e drejta për informim dhe e drejta për privatësi

70. Liria e shprehjes dhe e mendimit njihet si një e drejtë themelore e njeriut me nenin 19 të DUD-Nj-së, i cili thotë se: "secili ka të drejtën e lirisë së mendimit dhe të shprehjes [...] dhe me çfarëdo mjetesh".⁶⁶ Kjo e drejtë universale përfshin të drejtën për të dhënë, marrë dhe përcjellë informacione. Këto dispozita bazë ripërcaktohen me nenin 10 të KEDNj-së, i cili për më tepër thekson se liria

66 DUDNj, [Neni 19](#).

e shprehjes dhe e mendimit mund t'i nënshtrohet disa formaliteteve të përcaktuara me ligj për mbrojtjen e sigurisë, besimit, paanshmërisë ose mbrojtjen e reputacionit ose të drejtave të të tjerëve.⁶⁷ Korniza legjislative e Kosovës mbron lirinë e shprehjes dhe të drejtën e informimit në nenin 40 të Kushtetutës dhe një numër ligjesh të tjera. Këto përfshijnë Ligjin Nr. 04/L-046 për Radio dhe Televizionin e Kosovës, Ligjin Nr. 04/L-044 për Komisionin e Pavarur për Media, Ligjin Nr. 06/L-085 për Mbrojtjen e Denoncuesve, Ligji Nr. 04 /L-137 për Mbrojtjen e Burimeve të Gazetarisë, Ligji nr. 03/L-118 për Tubimet Publike, Ligji Nr. 02/L-37 për Përdorimin e Gjuhëve, Ligji Nr. 02/L-65 Ligji Civil Kundër Shpifjes dhe Fyerjes, Ligji Nr. 02/L-31 për Lirinë Fetare në Kosovë, etj. Në përgjithësi, legjislacioni për lirinë e shprehjes dhe ligjet për media janë në përputhje me standardet e KE-së dhe praktikën gjyqësore të GjEDNj-së. Duhet të theksohet se GjKK ende nuk ka dhënë ndonjë aktgjykim ku konstaton shkelje të lirisë së shprehjes të parashikuar nga neni 40 i Kushtetutës së Kosovës. Megjithatë, në Raportin e Komisionit Europian për vitin 2022 thekson se sa i përket lirisë së shprehjes: "Kosova ka deri diku një nivel të përgatitjes dhe përfiton nga një mjedis pluralist dhe i gjallë mediatik. Megjithatë, ka shqetësime në lidhje me fushatat e shpifjeve publike, kërcënimet dhe sulmet fizike ndaj gazetarëve".⁶⁸ Për më tepër, vazhdon të ketë shqetësime të caktuara lidhur me lirinë e shprehjes në veri të Kosovës, duke përfshirë edhe autocensurën, e cila nuk është në përputhje me kërkesat e nenit 40 të Kushtetutës dhe nenit 10 të KEDNj-së.⁶⁹

71. E ndërlidhur me çështjen e fjalës së lirë është rritja e paditve strategjike kundër pjesëmarrjes publike (SLAPP) me të cilat disa synojnë kufizimin e aktiviteteve gazetareske dhe shkrimeve investigative për tema të ndryshme. Në janar të vitit 2022, Radio Televizioni i Kosovës (RTK) i dërgoi një letër Gjykatës Themelore në Prishtinë me njoftimin për hudhjen poshtë të padisë kundër Agron Demit për shpifje, e cila ishte iniciuar dy vjet më herët pas kritikave të tij ndaj transmetuesit publik përmes rrjeteve sociale. Më tej, më 31 mars 2022, këngëtari Asdren Gjikolli, i njohur ndryshe me emrin artistik Gjiko, ka ngritur padi për shpifje kundër Lavdim Hamidit (gazetar në "Front Online"), ku ka kërkuar heqjen e statusit në rrjetin social Facebook. Ky status përshkruante dhe informonte opinionin për akuzat e Prokurorisë Themelore në Prishtinë që akuzonte paditësin për dhunim të një të miture. Me anë të padisë, paditësi ka kërkuar edhe dëmshpërblim prej 5,100 euro. Në të njëjtën mënyrë, paditësi ka kërkuar heqjen e një postimi të ngjashëm të gazetarit Enis Veliu (Drejtor Ekzekutiv i "Front Online") në Facebook.

72. Paprekshmëria e së drejtës për privatësi trajtohet në mënyrë të ngjashme në DUDNj me anë të nenit 1, i cili thekson si në vijim: "Askush nuk duhet t'i nënshtrohet ndërhyrjeve arbitrare në privatësinë, familjen, shtëpinë ose korrespondencën e tij".⁷⁰ KEDNj nga ana tjetër e përfshin në mënyrë eksplicite të drejtën e privatësisë në kornizën e saj në nenin 8 në të drejtën për respektimin e jetës private dhe familjare.⁷¹ Kushtetuta e Kosovës është veçanërisht shteruese kur bëhet fjalë për mbrojtjen e kësaj të drejte. Në të drejtën e privatësisë, siç renditet në nenin 36, mbrojtja e të dhënave personale (36.4) përfshihet krahas ruajtjes së fshehtësisë së korrespondencës (6.3) dhe paprekshmërisë së jetës private dhe familjare. Mbrojtja e të dhënave personale sigurohet ligjërisht përmes Ligjit Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale. Megjithatë, sipas Rraportit të Komisionit të BE-së për vitin 2022: "sfdë mbetet zbatimi efikas i Ligjit për Qasje në Dokumente

67 GjEDNj, [Neni 10.](#)

68 Komisioni Europian. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

69 Ibid.

70 DUDNj, [Neni 12.](#)

71 GjEDNj, [Neni 8.](#)

Publike”.⁷² Raporti thekson më tej se “pavarësisht emërimit të një Komisioneri të ri për Informim dhe Privatësi, ai nuk ka kompetenca të mjaftueshme mbikëqyrëse për të siguruar një mekanizëm të pavarur ankimi nëse organet publike refuzojnë ose shpërfillin kërkesat” dhe kur “organet publike vazhdojnë të mos i publikojnë në mënyrë proaktive në faqet e tyre të internetit, planet vjetore, raportet, buxhetet dhe planet financiare”.⁷³ Duke pasur parasysh shqetësimet e ngritura, rezultoi se nevojiten hapa të mëtejshëm për ta optimizuar zbatimin e së drejtës për privatësi dhe qasje në informata në Kosovë.

73. Agjencia për Informim dhe Privatësi (AIP) është përgjegjëse për promovimin dhe mbrojtjen e të drejtës për qasje në informata dhe privatësi në Kosovë. Roli i saj kryesor është të mbikëqyrë zbatimin e Ligjit për Qasje në Dokumente Publike dhe Ligjit për Mbrojtjen e të Dhënave Personale, dhe të sigurojë që institucionet publike t’i respektojnë këto ligje. AIP gjithashtu ofron udhëzime dhe këshilla për individët dhe organizatat për çështje që lidhen me qasjen në informata dhe mbrojtjen e të dhënave personale, dhe ka kompetencë për të hetuar dhe vendosur sanksione në rastet e shkeljeve të këtyre ligjeve.⁷⁴ Në këtë drejtim, vlen të shtohet se AIP ka pranuar 421 ankesa lidhur me qasjen në dokumente publike, prej të cilave 207 nga qytetarët, 136 nga OShC-të dhe 76 nga mediat. Sa i përket mbrojtjes së të dhënave personale, AIP ka pranuar 145 ankesa.

74. Komisioni Europian e thekson rëndësinë e miratimit të Ligjit për Transmetuesin Publik dhe ndryshimit të Komisionit të Pavarur për Media në përputhje me standardet europiane. Instrumenti kryesor ligjor me të cilin Qeveria e Kosovës duhet të korrespondojë është Direktiva për Shërbimet Mediale Audiovizive.⁷⁵ Në vitin 2022, qeveria ka ndërmarrë hapat e parë për arritjen e këtij objekti.

75. Korniza ligjore që garanton sigurinë e mjedisit mediatik është në përputhje me standardet ndërkombëtare dhe ligjore.⁷⁶ Megjithatë, pavarësisht bazës së shëndoshë ligjore dhe përmirësimeve ligjore në drejtim të avancimit të ndihmës juridike falas për gazetarët, kërcënimet, fushatat e urrejtjes dhe gjuha e urrejtjes ndaj gazetarëve kanë qenë joproporcionale në krahasim me të kaluarën.⁷⁷ Fol thekson se këto fushata urrejtjeje dhe bullizmi synojnë si figura nga domeni publik ashtu edhe individë të tjerë që shprehin opinionet e tyre duke mbajtur qëndrime publike për tema të ndryshme me interes. Në vitin 2022 janë raportuar pesë raste të shpifjeve publike ndaj gazetarëve.⁷⁸ Nga ana tjetër, ka ende shqetësime për shpifje publike ndaj gazetarëve nga politikanët dhe zyrtarët e tjerë që cenojnë integritetin gazetaresk dhe formësojnë opinionin publik.

72 Komisioni Europian. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

73 Ibid.

74 Agjencia për Informacion dhe Privatësi. (2023). Përmbledhje e aktiviteteve të Agjencisë së Informacionit dhe Privatësisë për vitin 2022. Aip.rks-gov.net. Marrë më 22 prill 2023, nga <https://aip.rks-gov.net/en/summary-of-the-activities-of-the-information-and-privacy-agency-for-the-year-2022/>

75 Komisioni i Pavarur për Media (2 dhjetor, 2022), KPM mori pjesë në Konferencën e rregullatorëve të medias nga rajoni i Ballkanit. Marrë nga https://www.kpm-ks.org/lajmi_i_plot/3548

76 Komisioni Europian. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

77 Lëvizja Fol (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2022.

78 Komisioni Europian. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

76. Kosova ka avancuar me 17 pikë në Indeksin Botëror të Lirisë së Shtypit të Reporterëve pa Kufij 2022, dhe renditet nga vendi i 78-të në vendin e 61-të, ndërsa sipas Freedom House, Kosova është vlerësuar pjesërisht e lirë me 60/100 pikë.⁷⁹ Megjithatë, raporti thekson se pengesat për lirinë e shprehjes në Kosovë vazhdojnë të ekzistojnë, duke përfshirë shpërndarjen e politizuar të financimit publik për media, fyerjet, kërcënimet dhe sulmet fizike ndaj gazetarëve. Raporti gjithashtu thekson si çështje shqetësuese ngacmimin e gazetarëve serbë të Kosovës në veri nga partia në pushtet e Listës Serbe.⁸⁰

77. Në lidhje me paragrafin e mësipërm, shumë politikanë të njohur ngjashëm e kanë minuar punën e OShC-ve dhe aktivistëve duke minimizuar kontributin e tyre në avancimin e ndryshimeve shoqërore. Shembuj të tillë përfshijnë politikanin Haki Abazi, i cili i referohej shoqërisë civile si “organizata qyqare” në rastin e protestave për vdekjen e Hamide Magashit.⁸¹ Në varësi të interpretimit personal në gjuhën shqipe, “qyqare” do të thotë ose “qyqe” ose “vajtuese” dhe mund t’i referohet më figurativisht në kontekstin e rastit të Magashit paaftësisë së perceptuar të OShC-ve për të çuar përpara ndryshime reale. Edhe pse aktivizmi bazë shërbeu si bazë për karrierën e kryeministrit Albin Kurti dhe Lëvizjes Vetëvendosje!, të themeluar nga ai, ai duket se e minimizon rëndësinë e aksioneve protestuese. Konkretisht, në një postim në rrjetet sociale në lidhje me femicidin, ai komentoi shkurtësinë e zemërimit të shprehur përmes protestave të tilla, duke sugjeruar se ato nuk janë të mjaftueshme për të sjellë një ndryshim real.⁸² Parëndësia e perceptuar e OShC-ve nga këndvështrimi i disa politikbërësve u theksua edhe në intervistën e Duda Baljes, kryetare e Komisionit për të Drejtat e Njeriut, Barazi Gjinore, Persona të Pagjetur, Viktima të Dhunës Seksuale gjatë Luftës dhe Peticione. OShC-të kërkuan dorëheqjen e saj pas qëndrimit të saj për të mos i mbështetur martesat mes personave të të njëjtit seks. Në një intervistë ajo shprehet se nuk është prekur pasi ka të bëjë me kërkesat e bëra nga OShC-të e financuara nga disa organizata të cilat ajo nuk i përmendi me emër. Si nënkuptim, megjithatë, ajo iu referua organeve ndërkombëtare të OKB-së dhe BE-së aktualisht të pranishme në Kosovë.⁸³

78. Në përgjithësi, ankesat për shkeljen e së drejtës së lirisë së shprehjes mund të ndodhin në rrethana dhe forma të ndryshme. Në Kosovë, kjo mund të përfshijë censurën e mediave, përdorimin e dhunës ose kërcënimet ndaj gazetarëve dhe aktivistëve, ose ndalimin e publikimit të përmbajtjeve të caktuara. Nga një ankues është ngritur një pretendim lidhur me fshirjen e komenteve në rrjetet sociale të MSH-së. Në një rast tjetër, një punonjës policie është pezulluar si pasojë e komentimit të vendimit të qeverisë për heqjen e pagesave shtesë për policë si masë e kursimit të buxhetit. Për të dyja ankesat ende nuk ka vendim përfundimtar.⁸⁴

79. Këshilli i Mediave të Shkruara të Kosovës (KMSHk) dhe Komisioni i Pavarur për Media (KPM) janë organet kryesore të pavarura dhe vetërregulluese të përfshira në sigurimin e rregullimit të mediave në Kosovë. Aktivitetet e KPM-së si organ monitorues janë kufizuar në periudhat zgjedhore dhe vëzhgimin e përmbajtjeve të prodhuara dhe të shpërndara gjatë këtyre intervaleve.⁸⁵

79 Freedom House (2023), [Liria në botë](#).

80 KCSF (2022), inpute për raportin e përbashkët të OShC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2022.

81 Intervistë e Haki Abazit (2022) për Tëvë1, [Nuk protestoj, dua të shoh veprim dhe përgjegjësi](#).

82 Euronews Albania (1 dhjetor 2022), [Vrasja e gruas shtatzënë në Prishtinë, reagon kryeministri Albin Kurti. Marre nga https://euronews.al/vrasja-e-gruas-shtatzene-ne-prishtine-reagon-kryeministri-albin-kurti/](#)

83 Dylberizm (4 mars 2022), [Duda Balje vazhdon me sulmet anti-LGBTQ+, deklaroi se “Asnjë kosovar e boshnjak s’mund t’i pranojë martesat e tyre.” Marre nga https://www.dylberizm.com/2022/03/04/db-2/](#)

84 Departamenti i Shtetit i SHBA-ve (2022), [Raportet vendore mbi Praktikën e të drejtave të njeriut 2022: Kosovë](#).

85 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

80. Nga pikëpamja ekonomike e mediave dhe funksionimit të tyre në Kosovë, qëndrueshmëria financiare varet kryesisht nga reklamat komerciale dhe donatorët financiarë, shpesh nga parti të ndryshme politike.⁸⁶ Sidomos në mesin e transmetuesve privatë, kjo situatë ka sjellë një paradoks ku qëndrueshmëria e organeve të medias varet nga financimi i jashtëm, mirëpo ruajtja e integritetit të medias me objektivitet dhe paanshmëri si dimensione thelbësore kërkon një pavarësi të plotë.

81. Asociacioni i Gazetarëve të Kosovës (AGK) ngriti shqetësime për lirinë e medias dhe të drejtën e shprehjes së mendimit pas incidenteve të kërcënimeve fizike dhe sulmeve ndaj gazetarëve dhe sulmeve verbale ndaj mediave nga politikanë dhe figura të tjera publike.⁸⁷ Në lidhje me sulmet, kërcënimet dhe ngacmimet e përjetuara nga personeli i mediave, AGK ka raportuar për gjuhën e përdorur nga figurat me ndikim. Në veçanti, AGK vë në pah komentet e bëra nga Zotëria i Parë Prindon Sadriu në fillim të vitit 2022, ku ai iu referua gazetarëve si “Organizatë e Përbashkët Kriminale”, si dhe gjuhën nënçmuese të përdorur nga Luan Dalipi, shef i kabinetit të kryeministrit të Kosovës Albin Kurti, i cili në mënyrë pezhorative iu referua mediave si “bizneset kriminale” në postimet e tij në platformën Facebook në mars. Gjetjet e AGS-së zbulojnë se shumica e gazetarëve përballen me ngacmime, kërcënime dhe frikësime në platformat e mediave sociale. Këto gjetje janë shumë shqetësuese dhe vënë në pah nevojën urgjente për veprime të bashkërenduara nga palët përkatëse të interesit për ta mbështetur lirinë e shtypit dhe për të garantuar sigurinë e profesionistëve të medias. Këto shqetësime janë ripërsëritur edhe nga Komisionerja për të Drejtat e Njeriut e Këshillit të Evropës, Dunja Mijatovic, e cila deklaroi në një raport se “Kosova nuk po bën sa duhet për t’i mbrojtur gazetarët nga dhuna.”⁸⁸

82. Në fund të vitit 2022, ndodhën disa sulme ndaj gazetarëve që raportonin nga barrikatat e ngritura nga strukturat paralele serbe në veri të Kosovës. OShC-të lokale dhe të huaja, federatat e gazetarëve, organizatat ndërqeveritare dhe misionet e huaja në Kosovë i denoncuan sulmet dhe kërkuan që gazetarët në veri të Kosovës të mbrohen në mënyrë adekuate. Në Mitrovicën e Veriut, persona të maskuar sulmuan dhunshëm Jetmir Mujin (kameraman në Insajderi) dhe sulmuan një ekip gazetarësh të platformës Kallxo. Me mjete shpërthyesë janë sulmuar edhe ekipet e RTV Dukagjinit dhe Tëvë1 teksa transmetonin drejtpërdrejt nga veriu i Mitrovicës. Si rezultat i rrezikut të vazhdueshëm me të cilin janë përballur gazetarët, kameramanët dhe fotoreporterët gjatë raportimit nga veriu i Kosovës,⁸⁹ AGK u bëri thirrje autoriteteve të marrin masa për të garantuar sigurinë e gazetarëve.⁹⁰

83. Ligji Nr. 02/L-37 për Përdorimin e Gjuhëve është një instrument tjetër ligjor me të cilin mund

86 NDI (8 shkurt 2022), *Integriteti i informacionit në Kosovë. Vlerësimi i ekonomisë politike të dezinformimit. Marre nga <https://podcasts.spotify.com/pod/show/ndi-kosovo6/episodes/Integriteti-i-informacionit-n-Kosov-Gjetjet-e-raportit-t-NDI-e1e3tio>*

87 AGK (12 janar 2022), *Hrw sjell në pah klimën e rënduar të të bërit gazetari në Kosovë. Marre nga <https://agk-ks.org/en/news/hrw-sjell-ne-pah-klimen-e-renduar-te-te-berit-gazetari-ne-kosove/>*

88 Balkan Insight (2022), *Gazetarët e Kosovës përballen me kërcënime dhe sulme: Këshilli i Evropës.*

89 KCSF (2022), *inpute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2022.*

90 AGK (10 dhjetor 2022), *Gazetarët vazhdojnë të rrezikohen gjatë raportimeve në veri të Kosovës. Marre nga <https://www.gazetaexpress.com/agk-gazetarët-vazhdojnë-te-rrezikohen-gjatë-raportimeve-ne-veri-te-kosoves/>*

se në praktikë ligji nuk zbatohet mjaftueshëm sa i përket gjuhës serbe dhe shkrimit cirilik.⁹¹ Rrjedhimisht, serbët e Kosovës nuk mund të marrin informata për çështjet përkatëse shoqërore në gjuhën e tyre. Mospërputhja ndërmjet ligjit dhe praktikës pengon drejtpërdrejt të drejtën themelore të serbëve për informim.⁹² Në veçanti, shpërndarja e informacionit nga autoritetet zyrtare ndodhë në gjuhën dominante të shqipes me njoftime që në serbisht përkthehen vetëm me vonesë. Në shumë raste, përkthimet në serbisht janë me mangësi, gjë që tregon për punësimin e përkthyesve që nuk janë mjaftueshëm kompetentë në gjuhën serbe.⁹³

84. GLPS ngre shqetësime për shkeljet e së drejtës së privatësisë dhe mbrojtjes së të dhënave personale nga MD. Në veçanti, MD ka shkelur Ligjin Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale përmes publikimit të rezultateve të provimit të jurisprudencës në faqen e saj zyrtare. Lista përmbante detaje të rëndësishme mbi të dhënat personale të secilit kandidat duke përfshirë emrat e tyre të plotë dhe emrat e prindërve të tyre. Më pas lista ishte shpërndarë edhe përmes mediave sociale. Një ankesë e bërë nga GLPS ka rezultuar në një urdhër drejtuar MD-së që të ndalojë publikimin e të dhënave personale me rastin e shpalljes së rezultatit të provimit të jurisprudencës në faqen zyrtare të saj dhe të veprojë në përputhje me ligjin në fjalë. Kjo kërkon shtimin e kodeve me pseudonime për secilin kandidat pa i bërë publike të dhënat personale të tyre.⁹⁴

85. Ligji Nr. 06/L-081 për Qasje në Dokumente Publike dhe Ligji Nr. 06/L-085 për Mbrojtjen e Denoncuesve janë miratuar, por ende nuk janë zbatuar në nivel të kënaqshëm.⁹⁵

86. Rekomandime

- Autoritetet publike në Kosovë duhet të sigurojnë që ligjet dhe rregulloret e tyre të zbatohen në mënyrë efektive në mbrojtjen e lirisë së shprehjes, informimit, privatësisë dhe lirisë së mediave. Kjo përfshin mbrojtjen e gazetarëve dhe punonjësve të medias nga kërcënimet, sulmet dhe ngacmimet;
- Gjyqësori duhet të ndjekë trajnime më specifike mbi jurisprudencën e GjEDNj-sët lidhur me lirinë e shprehjes, informimin dhe privatësinë;
- QK duhet të krijojë një infrastrukturë ligjore konkrete për parandalimin e padive SLAPP sipas draft Direktivës së Parlamentit dhe Këshillit Europian për Mbrojtjen e Personave të përfshirë në aktivitete publike;
- QK duhet të punojë në luftimin e korrupsionit dhe ndikimit politik në sektorin e mediave. Kjo mund të arrihet përmes masave të tilla si promovimi i transparencës në pronësinë e medias, mbështetja e gazetarisë së pavarur investigative dhe sigurimi që organet rregullatore të medias të jenë të lira nga ndërhyrjet politike.

91 Demaj & Vandenbroucke (2022), [Qëndrueshmëria e ndarjes etnike dhe gjuhësore gjatë shpërthimit të pandemisë COVID-19 në Kosovë](#). Në: Brunn, SD, Gilbreath, D. (eds) COVID-19 dhe një botë e gjeografive ad hoc. Springer, Cham.

92 OJQ Aktiv (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

93 Demaj & Vandenbroucke (2016), mospërputhjet ndërmjet politikës gjuhësore dhe realiteteve gjuhësore në Kosovë.

94 GLPS (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

95 YIHR KS (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2022.

- Organet e zbatimit të ligjit duhet të ndërmarrin dhe zbatojnë masa të mëtejshme për t'i mbrojtur më mirë gazetarët që i mbulojnë ngjarjet në kohë reale;
- PK-ja duhet të vendosë masa adekuate dhe të zbatojë masa të tilla të nevojshme për të garantuar sigurinë e gazetarëve në rastet e protestave;
- QK duhet të zhvillojë një monitorim dhe raportim sistematik për të trajtuar fenomenin e gjuhës së urrejtjes në media;
- Institucionet publike duhet të veprojnë në përputhje me Ligjin Nr. 06/L-082 për Mbrojtjen e të Dhënave Personale duke mbrojtur të drejtat e qytetarëve dhe në përputhje me Ligjin Nr. 02/L-37 për Përdorimin e Gjuhëve.

5.6 Liria e tubimit paqësor

87. Liria e tubimit paqësor si një e drejtë themelore e njeriut korrespondon në nivel ndërkombëtar me nenin 20 të DUDNj-së dhe parasheh qartë se: "secili e ka të drejtën e lirisë së tubimit dhe organizimit paqësor" (shih gjithashtu pjesën 5.7 të këtij raporti, për lirinë e asociimit). Neni 11 i KEDNj-së në mënyrë të ngjashme e formulon lirinë e asociimit si vlerë thelbësore. Në Kushtetutën e Kosovës, një formulim sinonim është miratuar në nenin 43 si liria e tubimit dhe jo e mbledhjes. Kushtetuta thotë se "Secili person gëzon të drejtën për të organizuar tubime, protesta dhe demonstrata, si dhe të drejtën për të marrë pjesë në to".⁹⁶ Ligjet e tjera që formojnë sfondin legjislativ të kësaj të drejte në Kosovë janë Ligji Nr. 03/L-118 për Tubimet Publike, Ligji Nr. 04/L-076 për Policinë dhe Kodi Penal Nr. 06/L-074.

88. Ligji Nr. 03/L-118 për Tubimet Publike kërkon që të plotësohen disa kushte duke përfshirë njoftimin me kohë të protestës apo tubimit publik tek autoritetet përkatëse së paku 72 orë më herët. Përfundimi i shpërthimit të pandemisë së COVID-19 i dha fund kufizimeve të përkohshme të vendosura në lirinë e tubimit pasi gjatë gjithë periudhës së raportuar janë organizuar demonstrata paqësore në mbarë Kosovën. Një zhvillim pozitiv është projektligji i ri për tubimet publike i cili do të kalojë në leximin të dytë në KK.

89. Në vitin 2022, pati një rritje të dukshme të nismave informale të ndërmarra nga qytetarët për të avokuar për përmirësimin e kushteve të jetesës në komunitetet e tyre lokale.⁹⁷ Banorët e disa lagjeve në Prishtinë shpesh protestuan kundër ndërmarrjes publike lokale Prishtina Parking, duke kundërshtuar të drejtën e ndërmarrjes për të vendosur gjoba dhe për të konfiskuar automjete.⁹⁸ Protestuesit shprehën shqetësime për mungesën e diskutimeve dhe konsultimeve paraprake publike për menaxhimin e parkingjeve publike nga Prishtina Parking. Në përgjigje të presionit pu-

⁹⁶ Kushtetuta e Kosovës (2008), neni 43.

⁹⁷ KCSF (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2022.

⁹⁸ Koha (18 mar 2022), [Banorët e tri lagjeve protestojnë kundër "Prishtina Parking". Marre nga https://www.koha.net/metro/316362/banoret-e-tri-lagjeve-protestojne-kunder-prishtina-parking/](https://www.koha.net/metro/316362/banoret-e-tri-lagjeve-protestojne-kunder-prishtina-parking/)

blik, Komuna e Prishtinës ka themeluar një komision për të rishikuar Rregulloren e Punës së Parkingut të Prishtinës, ndërkohë që ka ndërprerë përkohësisht punën e ndërmarrjeve në lagjet ku kanë protestuar vendasit.⁹⁹ Qindra qytetarë në Klinë disa herë kanë protestuar kundër ndërtimit të fabrikës së çimentos në fshatin Dollc për shkak të ndotjes së mundshme të ajrit, ujit dhe tokës. Një peticion kundër ndërtimit të fabrikës mbledhi rreth 4700 nënshkrime në vitin 2020, gjë që shënoi fillimin e kundërshtimit qytetar. Si pasojë e protestave dhe ankesave të vazhdueshme të publikut, Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (MMPH) e anuloi lejen mjedisore për ndërtimin e fabrikës.

90. Ashtu si në periudhën e mëparshme raportuese, tema kryesore rreth së cilës u organizuan protestat dhe demonstratat ishte dhuna me bazë gjinore dhe dhuna ndaj grave si çështjen më urgjente. Nga ngjarjet lokale, një sërë protestash publike pasuan rastet e femicideve në vitin 2021 me rastin më të famshëm torturimin deri në vdekje të një gruaje nga ish-partneri i saj. Në vitin 2022, dy raste të tjera të femicideve kanë rezultuar në një sërë protestash në mbarë Kosovën. Për më tepër, përdhunimi dhe trafikimi seksual i një të miture 11-vjeçare ku përfshihen autorë të shumtë ka shkaktuar protesta masive në mbarë Kosovën. Si pasojë e dhunës së vazhdueshme të ushtruar ndaj grave dhe vajzave, në dhjetor 2022, fushata 16-ditore e aktivizmit kundër dhunës me bazë gjinore u koordinua këtë vit nga QK dhe MD në mënyrë specifike. Në nivel ndërkombëtar, protestat e grave në Iran kundër persekutimit të grave nga policia e moralit gjetën gjuhën e përbashkët edhe në Kosovë. OShC-të për të drejtat e njeriut dhe individë të tjerë organizuan tubime publike në të cilat ata i prisnin flokët në shenjë solidariteti publik.¹⁰⁰

91. Një temë tjetër rreth së cilës organizoheshin tubime publike në formë protestash ishte edhe rritja e ndjeshme e çmimeve të energjisë në Kosovë. Në janar të vitit 2022, Partia Social-Demokrate e Kosovës organizoi një protestë në Prishtinë për të kundërshtuar rritjen e faturave të energjisë për të cilën ata fajësuan klimën aktuale politike të QK.¹⁰¹ Që nga shkurti i vitit 2022, projektligji i propozuar për pagat në sektorin publik ka nxitur gjithashtu protesta publike dhe protesta masive. Rrjedhimisht, Bashkimi i Sindikatave të Pavarura të Kosovës (BSPK) u përgjigj me grevë më 25 gusht, duke kërkuar rritje të pagave prej 100 euro për të gjithë punëtorët (për më shumë, shih pjesën 6.1). Demonstrata u organizuan nga segmente të ndryshme të sektorit publik.

92. Protestat e serbëve në veri të Mitrovicës janë organizuar pas vendimit të QK-së për të mos lejuar hyrjen e shoferëve me targa serbe. Siç është cekur në pjesën 5.3, ky vendim nxiti një aksion zinxhir të ngjarjeve me demonstrata të mbajtura në veri të Kosovës nga komuniteti serb.¹⁰² Disa nga demonstratat u shndërruan në të dhunshme. Banorët në shenjë proteste kanë bllokuar rrugët transit pranë pikave kufitare. Zyra e regjistrimit të automjeteve në Zubin Potok është djegur dhe një eksploziv është gjetur në zyrën në Zveçan.¹⁰³

99 Koha (4 prill 2022), Rama: Do të ndryshohet rregullorja e "Prishtina Parking". Marre nga <https://www.koha.net/metro/318992/rama-do-te-ndryshohet-rregullorja-e-prishtina-parking/>

100 YIHR (2022), Postim në Facebook.

101 ABC News (2022), Nis protesta kundër rritjes së çmimit të energjisë në Prishtinë. Marre nga <https://abcnews.al/nis-protesta-kunder-rritjes-se-cmimit-te-energjise-ne-prishtine/>

102 Euronews (2022), Protestë e Serbëve në Mitrovicë.

103 Këshilli i Sigurimit i Kombeve të Bashkuara (2022), Raporti vjetor i progresit.

93. Raporti i Komisionit European për vitin 2022 ka dhënë një vlerësim pozitiv për zbatimin e së drejtës për tubim në Kosovë. Në të thuhet se: “nuk është raportuar asnjë incident i madh i sigurisë në lidhje me tubimet publike, por IPKs ka iniciuar procedura disiplinore ndaj policëve që dyshohet se janë përfshirë në incidente gjatë disa protestave”.¹⁰⁴

94. Rekomandime

- PK-ja duhet t’i eliminojë kufizimet e panevojshme në të drejtën e tubimit, duke garantuar që siguria dhe siguria publike të ruhen;
- KK duhet ta miratojë projektligjin për tubimet publike pa vonesa të mëtejshme;
- Procedurat për njoftimin dhe autorizimin e tubimeve publike duhet të thjeshtohen.

5.7 Liria e asociimit

95. Liria e asociimit është një dimension thelbësor i kornizës së të drejtave të njeriut dhe njihet krahas lirisë së tubimit në nenin 20 të DUDNj. Një dispozitë shtesë është formuluar në nenin 20.1, si e drejta e secilit për të mos qenë i detyruar të bëjë pjesë në një shoqatë.¹⁰⁵ Liria e asociimit garantohej gjithashtu nga neni 11 i KEDNj-së dhe GJEDNj-ja ka konsoliduar jurisprudencën e saj mbi shtrirjen dhe kufizimin e lirisë së asociimit. Liria e asociimit garantohej gjithashtu përmes Kushtetutës së Kosovës, dhe përfshin të drejtën për të “themeluar një organizatë pa pasur nevojë të sigurojë leje” (neni 44.1) dhe të drejtën për të themeluar sindikata (neni 44.2). Përveç këtyre instrumenteve ndërkombëtare dhe kushtetuese, legjisacionin e plotësojnë edhe një sërë ligjesh dhe rregulloresh të tjera.

96. Ligji Nr. 06/L-043 për Lirinë e Asociimit në Organizatat Joqeveritare më tej rregullon të drejtën kushtetuese për asociim pa marrë leje. I njohur si Ligji për OShC-të, legjisacioni për OShC-të ofron një mjedis të përmirësuar ligjor duke hequr kufizimet për shtetasit e huaj dhe duke futur forma të reja ligjore me periudha të shkurtuara për regjistrim.¹⁰⁶ Megjithatë, në praktikë, raporti i Komisionit të BE-së vë në pah se nuk është bërë asnjë përparim i prekshëm në këtë drejtim.¹⁰⁷ Për më tepër, Ligji Nr. 04/L-011 për Organizimin e Sindikatave në Kosovë, dhe Ligji i Punës Nr. 03/L-212, rregullon të drejtën e secilit për të formuar sindikata në kontekstin e sektorit publik dhe privat të punësimit. Kosova nuk ka kornizë ligjore specifike të synuar për organizime bazë. Në vend të kësaj, Ligji 06/L-043 për Lirinë e Asociimit në Organizatat Joqeveritare vlen për të gjitha llojet e OShC-ve, duke përfshirë organizatat bazë.

104 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

105 DUDNj, Neni 20.

106 Qendra Evropiane për të Drejtën Jofitimprurëse (2019), *Kosova miraton ligjin e ri progresiv për OJQ-të*.

107 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

97. Përkundër këtij konteksti legjislativ, QK-ja e themeloi Këshillin për Bashkëpunim të Qeverisë me Shoqërinë Civile në vitin 2019. Ky Këshill ka si synim kryesor të funksionojë si mekanizëm këshillues dhe të lehtësojë bashkëpunimin ndërmjet organizatave të shoqërisë civile dhe qeverisë. Strategjia e Qeverisë dhe Plani i Veprimit për Bashkëpunim me Shoqërinë Civile të miratuara nga Këshilli për periudhën 2019-2023 ka shënuar vonesë në zbatim. Nga 4 objektivat kryesore, dy prej tyre nuk janë zbatuar fare. Kjo përfshin zhvillimin e praktikave dhe procedurave për kontraktimin e OShC-ve për ofrimin e shërbimeve publike dhe rritjen e vullnetarizmit për programet me interes publik.

98. Në vitin 2022, QK miratoi Udhëzimin e ri Administrativ nr. 12/2022 për regjistrimin, funksionimin dhe çregjistrimin e organizatave joqeveritare, procesi i hartimit të të cilit ka filluar në vitin 2019.¹⁰⁸ Udhëzimi i ri Administrativ i përcakton gjithashtu procedurat për regjistrimin, funksionimin dhe çregjistrimin e instituteve si një formë e re e organizimit të OShC-ve e njohur nga Ligji për OShC-të i miratuar në vitin 2019. OSHC-të dhanë kontributin e tyre thelbësor gjatë procesit të konsultimit publik në disa aspekte të Udhëzimit Administrativ lidhur me dispozitat e përgjithshme, procedurat për regjistrimin dhe çregjistrimin e OShC-ve dhe dispozitat kalimtare dhe përfundimtare. Ministria e Punëve të Brendshme (MPB) miratoi shumicën e propozimeve, prandaj janë bërë përmirësime të dukshme në draftin përfundimtar të Udhëzimit Administrativ.¹⁰⁹

99. Bashkimi i Sindikatave të Pavarura në Kosovë (BSPK) i ka intensifikuar aktivitetet në lidhje me vonesat në miratimin e Ligjit për Pagat në Sektorin Publik në vitin 2022 dhe moszbatimin e Ligjit Nr. 04/L-249 për Sigurimet Shëndetësore, dhe Ligjit Nr. 04/L-101 për Skemat Pensionale në Kosovë.¹¹⁰ Lidhur me Ligjin për Pagat në Sektorin Publik, kërkesat e BSPK-së për rritjen e pagave të punëtorëve të sektorit publik me 100 euro nxitën një debat të gjerë publik lidhur me pagat e ndara nga qeveria. Një kërkesë tjetër kishte të bënte me ndryshimin e nenit 8.1 të Ligjit Nr. 04/L-131 për Skemat Pensionale. Debati aktual ka të bëjë me referencën në Ligjin e Sigurimit të Pensionit të vitit 1983. Ndryshimet e propozuara kërkojnë të modifikojnë nenin 8.1 dhe nënparagrafet 1.2 dhe 1.3 të tij, të cilat kërkojnë 15 vjet kontribut në skemat e pensioneve përpara datës 01.01.1999.¹¹¹

100. Çështja e pagave të sektorit publik mori jehonë veçanërisht në fushën e arsimit me kërkesat e punonjësve të shkollave publike për rritjen e ligjshme të pagave të tyre. Të udhëhequra nga Sindikata e Bashkuar e Arsimit, Shkencës dhe Kulturës (SBASHK) e Kosovës, protesta u mbajtën disa herë gjatë periudhës së raportuar dhe grevat pasuese në shtator 2022 e penguan fillimin e rregullt të vitit shkollor.¹¹²

101. Rekomandime

- Procesi i regjistrimit për OShC-të dhe shoqërinë civile duhet të jetë i thjeshtë me procedurën më të lehtë, më të shpejta dhe më transparente;

108 Zyra për Qeverisje të Mire (2022), [Projektudhëzim Administrativ nr. xx/2021](#).

109 KCSF (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2022.

110 Kallxo (20 maj 2022), [Përfundon protesta e BSPK-së, kërkojnë 100 euro shtesë për të gjithë të punësuarit](#). Marre nga <https://kallxo.com/lajm/perfundon-protesta-e-bspk-se-kerkojne-nga-100-euro-shtese-per-te-gjithe-te-punesuarit/>

111 Gazeta Express (8 prill 2022), [Kërkesa për 100 euro shtesë për çdo të punësuar, BSPK'ja proteston sot](#). Marre nga <https://www.gazeta-express.com/100-euro-shtese-per-cdo-te-punesuar-bspkja-proteton-sot/>

112 Radio Evropa e Lire (2022), [Greva e mesimdheneve](#).

- Duhet të demonstrohet një angazhim i mëtijshëm për zbatimin e strategjisë së bashkëpunimit ndërmjet qeverisë dhe OShC-ve;
- Autoritetet publike duhet të sigurojnë zbatimin praktik të Udhëzimit të ri Administrativ Nr. 12/2022 për Regjistrimin, Veprimtarinë dhe Çregjistrimin e OShC-ve. Departamenti për OShC gjithashtu duhet të sigurojë që stafi i tij të trajnohet për dispozitat e reja të përfshira në Udhëzimin Administrativ të miratuar së fundmi;
- Njësia e Inteligjencës Financiare (NjIF), Ministria e Financave (MF) dhe Banka Qendrore (BQ) duhet të hartojnë dhe miratojnë kornizën rregullatore specifike për bankat dhe OShC-të bazuar në rekomandimin 8 të Task Forcës së Veprimit Financiar (TFVF), përkatësisht vlerësimin e rrezikut sektorial në mënyrë që të lejohen shërbime financiare të papenguara për OShC-të dhe të inkurajohen transaksionet bankare brenda operacioneve financiare të OShC-ve;
- QK duhet të sigurojë që të mbrohet e drejta e punëtorëve për grevë dhe që kërkesat e tyre të dëgjohen dhe adresohen në kohë dhe në mënyrë të drejtë;
- Këshilli për Bashkëpunim të Qeverisë me Shoqërinë Civile u krijua për të lehtësuar bashkëpunimin ndërmjet OShC-ve dhe QK. Qeveria duhet të vazhdojë të nxisë një bashkëpunim të tillë për të siguruar që sektori i shoqërisë civile të mund të marrë pjesë aktive në proceset vendimmarrëse.

5.8 Liria e besimit, e ndërgjegjes dhe e fesë

102. Liria e besimit, e ndërgjegjes dhe fesë ka të bëjë me të drejtën e lindur të individëve për të manifestuar, adhuruar dhe praktikuar besimet e tyre vetëm ose në një komunitet me të tjerët. Njohja e saj si një e drejtë universale e njeriut është e përcaktuar në nenin 18 të DUDNJ-së dhe në mënyrë ekuivalente shprehet edhe në nenin 9 të KEDNJ-së. Në këtë Konventë, kufizimet në manifestimet e besimit ose fesë mund të përcaktohen me ligj vetëm në rrethana kur ato cenojnë interesat dhe vlerat e një shoqërie demokratike dhe janë të domosdoshme në interes të sigurisë publike, për mbrojtjen e rendit publik, të shëndetit publik ose për mbrojtjen e të drejtave dhe lirive të të tjerëve. Në sferën e Kushtetutës së Kosovës, kjo e drejtë është formuluar në kuptimin e lirisë së besimit, ndërgjegjes dhe fesë në nenin 38. Për më tepër, Kushtetuta e Kosovës (Të Drejtat e Komuniteteve) parasheh në nenin 59 par. 1 se: “pjesëtarët e komuniteteve kanë të drejtë, individualisht ose në komunitet, të shprehin, mbajnë dhe zhvillojnë kulturën e tyre dhe të ruajnë elementet thelbësore të identitetit të tyre, përkatësisht fenë, gjuhën, traditat dhe kulturën e tyre”. E drejta për të besuar dhe manifestuar fenë e dikujt shkon paralelisht në Kushtetutë me të drejtën për të ndryshuar fenë (neni 3) ose për të mos qenë i detyruar për t’u bashkuar me një komunitet fetar ose për të bërë të njohur përkatësitë fetare. Megjithatë, duhet theksuar se Kosova është shtet laik dhe është neutral në çështjet e besimeve fetare siç parashihet me nenin 8 të Kushtetutës. Kjo u vërtetua në rastin e Arjeta Halimit, për të cilin Gjykata Kushtetuese deklaroi, ndër të tjera, se autoritetet publike janë të detyruara të respektojnë nenin 8 të Kushtetutës për të ruajtur neutralite-

tin e shtetit për çështjet fetare.¹¹³

103. Në realitet, Raporti i Komisionit European për vitin 2022 tregon se pajtueshmëria e plotë me Ligjin për Lirinë Fetare kërkon paraqitjen e rekomandimeve të Komisionit të Venecias (2014) në KK. Rekomandimet e Komisioneve të Venecias përqendrohen në lehtësimin e statusit ligjor, duke eliminuar kështu kufizimet që përfshijnë kërkesa të larta minimale për anëtarësim.¹¹⁴ Në dhjetor të vitit 2022, Kryeministri i Kosovës hapi diskutimet e para publike për ndryshimin e këtij ligji me zbatimin e rekomandimeve të Komisionit të Venecias. Është e rëndësishme të theksohet se GjKK ende nuk ka dhënë ndonjë aktgjykim lidhur me shkeljen e lirisë fetare.

104. KK e ka në agjendën legislative për vitin 2023 projektligjin për liritë fetare, i cili do t'u mundësojë komuniteteve fetare regjistrimin dhe përfitimin e të drejtave të barabarta. Ndryshimet në statusin juridik të bashkësisë fetare përfshijnë të drejtën e pronësisë së ligjshme të pronës, marrjen me qira të pronës, mbajtjen e llogarisë zyrtare bankare, punësimin e punëtorëve dhe themelimin e institucioneve me karakter humanitar dhe arsimor. Ndryshimet përfshijnë edhe formimin e një komisioni për t'u marrë me çështjet praktike dhe për të përcaktuar kriteret për regjistrimin e komuniteteve të reja fetare në Kosovë. Projektligji për liritë fetare u miratua për herë të parë në vitin 2006 dhe synon të përditësojë kornizën ligjore për liritë fetare për të rritur përputhshmërinë me të drejtat dhe liritë themelore të njeriut të garantuara me Kushtetutën e Kosovës.¹¹⁵

105. Kosova ka 43 zona të mbrojtjes së veçantë, të cilat janë krijuar me Ligjin Nr. 03/I-039 për Zonat e Veçanta të Mbrojtura, me qëllim të ruajtjes së lokacioneve me rëndësi fetare dhe kulturore. Këtyre zonave u ofrohet mbrojtje ligjore nga çdo aktivitet që potencialisht mund të shkaktojë dëm ose shqetësim në mjedisin historik, kulturor ose natyror. Një njësi e specializuar policore, e përbërë nga individë me prejardhje të ndryshme etnike, ofron vëzhgim gjatë gjithë orarit për të garantuar sigurinë e këtyre zonave. Përderisa asnjë incident i raportuar nuk ka ndodhur në këto vende brenda dy viteve të fundit, raste të vjedhjes dhe vandalizmit janë raportuar në hapësirat e KOS që ndodhen jashtë këtyre zonave të caktuara mbrojtëse. OJQ Aktiv raporton për 24 incidente në objektet fetare dhe kulturore ortodokse serbe në vitin 2022.¹¹⁶

106. Një çështje që mbetet ende për t'u zgjidhur ka të bëjë me zbatimin e vendimit të Gjykatës Kushtetuese të vitit 2016 për manastirin e Visoki Deçanit. Vendimi konfirmoi se KOS ka të drejta pronësore mbi manastirin dhe tokën përreth, por QK ende nuk e ka zbatuar vendimin.

107. Në qendër të vëmendjes janë kthyer zërat kundër Udhëzimit Administrativ 06/2014, i cili u ndalon nxënësve mbajtjen e shamisë si simbol fetar në shkollat publike, duke deklaruar se kjo cenon të drejtat themelore të njeriut dhe të drejtën për liritë fetare. Në gusht të vitit 2022, një nismë e shpërndarë në mediat sociale solli vëmendjen për këtë çështje me kërkesat për të shfuqizuar Udhëzimin Administrativ dhe për të lehtësuar qasjen në arsim për vajzat myslimane.¹¹⁷

113 Lënda nr. KI 36/1. Vlerësimi i kushtetutshmërisë së pretendimit të mosekzekutimit të Aktgjykimit të Gjykatës së Qarkut në Gjilan CN.nr.24/09 e 17 nëntorit 2009 dhe shkeljet e pretenduar të të drejtave të njeriut të aplikantit.

114 Ambasadori Hovenier (dhjetor 2022), [Fjalimi i ambasadës amerikane](#).

115 AA (25 janar 2023), [Qeveria e Kosovës miraton projektligjin për lirinë fetare. Marre nga https://www.aa.com.tr/sq/balkani/qeveria-e-kosov%C3%ABs-miraton-projektligjin-p%C3%ABr-lirin%C3%AB-fetare/2796937](#)

116 OJQ Aktiv (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë në vitin 2022.

117 Kallxo (6 gusht 2022), [Rikthimi i nismes për lejimin e bartjes së shamisë në shkollat](#). Marre nga <https://kallxo.com/gjate/rikthimi-i-nismes-per-lejimin-e-bartjes-se-shamise-ne-shkolla/>

108. Rekomandime

- KK duhet t'i përmbahet plotësisht rekomandimeve të Komisionit të Venecias me Projektligjin për Lirinë Fetare në mënyrë që të lehtësojë statusin ligjor dhe të eliminojë kufizimet në të drejtën për të manifestuar fenë;
- QK duhet ta zbatojë vendimin e Gjykatës Kushtetuese të vitit 2016 për manastirin e Visoki Deçanit për të garantuar respektimin e të drejtave pronësore;
- PK dhe Zyra e Prokurorit të Shtetit duhet t'i hetojnë tërësisht dhe në mënyrë efektive veprat dhe krimet me motive fetare.

6. PJESA B: TË DREJTAT EKONOMIKE, SOCIALE DHE KULTURORE

6.1 Të drejtat e punës

109. Të drejtat e punës e kanë bazën e tyre ligjore universale dhe ndërkombëtare në nenin 23 të DUDNJ-së, kurse KEDNJ-ja ndalon çdo formë të punës së detyruar me nenin 4 të saj kur thotë se: "askujt nuk duhet t'i kërkohet të kryejë punë të detyruar ose të detyrueshme".¹¹⁸ Në nivel lokal, të drejtat e punës mbrohen me Kushtetutën e Kosovës. Kushtetuta garanton të drejtën për të punuar dhe për të zgjedhur lirisht profesionin, siç përcaktohet në nenin 49.1 se: "çdo person është i lirë të zgjedhë profesionin dhe vendin e punës". Liria e asociimit, liria e formimit të sindikatave dhe ndalimi i punës së detyruar mbrohet edhe me Kushtetutë. Dispozitat e tjera përfshijnë sigurimet sociale bazë lidhur me papunësinë në nenin 51, si dhe përfaqësimin e drejtë të komuniteteve dhe anëtarëve në punësime publike në nenin 61.¹¹⁹ Baza legjislative është formuar edhe me Ligjin nr. 03/L-212 për Punën, Ligjin Nr. 04/L-161 për Sigurinë dhe Shëndetin në Punë dhe Ligjin Nr. 05/L-011 për Organizimin Sindikal, i cili rregullon dhe përcakton të drejtat dhe liritë e punëtorëve për të krijuar sindikata në sektorin publik dhe privat.

110. Pavarësisht se ekzistojnë disa ligje të punës, zbatimi i këtyre ligjeve mbetet i dobët në Kosovë. Mungesa e zbatimit çon në shkelje të të drejtave të punës, duke përfshirë pagat e ulëta, oraret e gjata të punës dhe kushtet e pasigurta të punës. Një përqindje e konsiderueshme e fuqisë punëtore në Kosovë është e punësuar në sektorin joformal, i cili nuk është i rregulluar me ligjet e punës. Ky lloj punësimi shpesh shoqërohet me paga të ulëta, pa siguri në punë dhe qasje të kufizuar në mbrojtje sociale. Një numër i konsiderueshëm i punëtorëve në Kosovë nuk mbulohen

118 GjEDNJ, [Neni 4](#).

119 Kushtetuta e Kosovës (2008).

nga përfitimet në skemat e mbrojtjes sociale, siç janë pensionet, sigurimet shëndetësore dhe papunësia. Kjo mungesë e mbrojtjes sociale i bën punëtorët më të ekspozuar ndaj krizave ekonomike dhe varfërisë.

111. Që nga shtatori i vitit 2022, QK ka punuar në drejtim të Ligjit të ri Nr. 08/L-196 për Pagat në Sektorin Publik, i cili është miratuar nga KK në dhjetor të vitit 2022.¹²⁰ Qëllimi i ligjit është krijimi i një sistemi uniform të pagave me në qendër parime dhe rregulla transparente. Nga ana tjetër, ai mundëson të kuptuarit në mënyrë konsistente me standardet ndërkombëtare të shpenzimeve buxhetore të QK-së, duke mundësuar një menaxhim më të kontrolluar të të ardhurave dhe shpenzimeve të qeverisë. Duke iu referuar KK-sës, sistemi aktual i pagave në sektorin publik është i fragmentuar dhe konsiderohet joefektiv sepse i mungon baza logjike.¹²¹ Projektligji ka nxitur një debat të gjerë publik me punonjësit e sektorit publik që kërkojnë rritje të pagave.

112. Përveç Ligjit Nr. 08/L-196 për Pagat, QK është duke punuar në ndryshimin e ligjeve aktuale Nr. 03/L-22 për Punën, dhe Nr. 04/L-161 për Sigurinë dhe Shëndetin në Punë. Në të dy proceset, objektivi kryesor është harmonizimi i legjislacionit vendor me Acquis-in (legjislacionin) e BE-së dhe Direktivën e BE-së për Balancë Punë-Jetë.¹²²

113. Raporti i Komisionit European për vitin 2022 thekson se për herë të parë që nga viti 2011, paga minimale në Kosovë është rritur. Në qershor të vitit 2022, Kuvendi i Kosovës e miratoi në lexim të parë rritjen e pagës minimale në 264 euro (nga 170 euro).¹²³ Nga ana tjetër, skema e ndihmës sociale dhe mbrojtja e personave në kushte të vështira mbetet mjaft joefikase. Siç raportohet nga Komisioni European, pjesa më e madhe e buxhetit të rezervuar për sigurimet sociale shpenzohet për pensionet e pleqërisë dhe të veteranëve të luftës me përfitime të kufizuara financiare për grupet e tjera.¹²⁴

114. Inspektorati i Punës i Kosovës është organi qendror monitorues që mbikëqyr zbatimin e ligjeve të punës në praktikë. Kjo përfshin menaxhimin e marrëdhënieve të përgjithshme të punës si dhe dispozitat shëndetësore në punë. Ky i fundit është në përputhje me Ligjin Nr. 04/L-161 për Sigurinë dhe Shëndetin në Punë. Veprimtaritë e inspektoratit janë gjithashtu të përshtatura kundrejt një nëngrupi ligjesh dhe rregulloresh të tjera. Këtu përfshihet Ligji Nr. 04/L-156 për Kontrollin e Duhanit, i cili është ndryshuar në vitin 2022,¹²⁵ Ligji Nr. 04/L-219 për të Huajt, Ligji Nr. 03/L-019 për Avancimin Profesional dhe Punësimin e Individëve me Aftësi të Kufizuara dhe Ligji Nr. 02/L-81 për Promovimin dhe Mbrojtjen e Ushqyerjes me Gji. Në kuadër të punës së kryer nga Inspektorati i Punës, duhet theksuar se projektligji nr. 07/L-028 për Inspektoratin e Punës të Kosovës ende është në pritje të miratimit që nga viti 2020.

120 Kallxo (2022), [Miratohet Ligji per Pagat ne sektorin publik](https://kallxo.com/lajm/miratohet-ligji-per-pagat-ne-sektorin-publik/). Marrë nga <https://kallxo.com/lajm/miratohet-ligji-per-pagat-ne-sektorin-publik/>

121 Gazeta Zyrtare (2022), „Ligji nr. 08/L-196 për pagat në sektorin publik. Marrë nga <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=68695>

122 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

123 Ibid.

124 Ibid.

125 Gazeta Zyrtare (2022), [Ligji për ndryshimin dhe plotësimin e Ligjit nr. 04/L-156 për duhanin](#).

115. Objektivat e Inspektoratit të Punës për vitin 2022 grupohen në tre objektiva strategjike duke përfshirë (1) uljen e punësimit informal dhe të peregjistruar, (2) rritjen e dispozitave që promovojnë një mjedis të shëndetshëm pune dhe (3) digjitalizimin e shërbimeve brenda Inspektoratit të Punës.¹²⁶ Në raportin e publikuar të progresit për vitin 2022, Inspektorati i Punës thekson se ka kryer 6316 inspektime nga të cilat 860 rezultuan me ankesa dhe 405 ishin pasojë e aksidenteve. Inspektorati i Punës thekson se në vitin 2022 janë regjistruar 394 aksidente në punë me 15 aksidente fatale.¹²⁷ Në të njëjtin raport, Inspektorati i Punës sqaron se shkeljet më të shpeshta të dispozitave ligjore të bëra nga punëdhënësit në vitin 2022 kishin të bënin me moskompensimin e punës gjatë pushimeve, moskompensimin gjatë pushimit të ligjshëm vjetor, punën në ndërrim të natës, punën në fundjavë dhe pushimet. Në shumicën dërrmuese të masave administrative, Inspektorati i Punës ka lëshuar paralajmërime zyrtare me shkrim të ndjekura me gjoba.

116. Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK) ende nuk e ka publikuar anketën e fuqisë punëtore për vitin 2022 në kohën e publikimit të këtij raporti. Megjithatë, në vitin 2021 ka një rënie të shkallës së përgjithshme të papunësisë për 20.7 përqind krahasuar me 25.9 përqind të shkallës së papunësisë në vitin 2020. Sipas ASK-së, në vitin 2021 pjesa e të papunëve në shkallën totale të papunësisë është me shpërndarje joproportionale mes meshkujve (19 përqind) dhe femrave (25 përqind).¹²⁸

117. Sot në Kosovë ekzistojnë rreth 208 shoqata sindikale. Përkundër kësaj, kushtet e punës së të punësuarve, veçanërisht në sektorin privat, mbeten të këqija me paga minimale në përgjithësi të ulëta dhe kushte pune pothuajse tërësisht të varura nga vullneti i punëdhënësit për të zbatuar ligjet e punës. Studime të shumta japin një imazh shqetësues të të drejtave të tregut të punës në Kosovë. Nëpotizmi dhe anshmëria në bazë të preferencave personale janë një fenomen i përhapur në vendet e punës private pasi mungojnë mekanizmat e mjaftueshëm të kontrollit.¹²⁹ Për më tepër, transparenca e pamjaftueshme ka rezultuar në personel të punësuar joformalisht në ndërmarrjet formale.

118. Shkalla e ulët e pjesëmarrjes së grave në fuqinë punëtore është një çështje shqetësuese e vazhdueshme pasi është një faktor kontribues në ruajtjen e strukturave patriarkale në shoqëri. Meqenëse shumë gra mbeten të varura financiarisht nga burrat, demokratizimi i shoqërisë përgjatë linjave të barazisë gjinore është sfidues.

119. Komunitetet Rom, Ashkali dhe Egjiptian të Kosovës vazhdojnë të vuajnë nga një papunësi veçanërisht e lartë (mbi 90 përqind), dhe individët me këto prejardhje etnike janë në rrezik të lartë të diskriminimit në vendin e punës në bazë të përkatësisë së tyre etnike.¹³¹ Si rezultat, anëtarët e këtyre komuniteteve zakonisht janë të punësuar në sektorin informal me punë të pasigurta.¹³² Edhe

126 Inspektorati i Punës (2022), [Plani i performances së 2022](#).

127 Inspektorati i Punës (2022), [Raporti vjetor i progresit](#).

128 Agjencia e Statistikave të Kosovës (2022), [Anketa e fuqisë punëtore 2021](#).

129 Instituti Kombëtar Demokratik (NDI, 2021), [Anketa e opinionit publik në Kosovë](#).

130 Instituti Kombëtar Demokratik (NDI, 2021), [Anketa e opinionit publik në Kosovë](#).

131 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

132 Balkan Sunflowers Kosovo (2022), inpute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

pse me vonesë, në korrik të vitit 2022, QK më në fund miratoi Strategjinë për Avancimin e të Drejtave të Komuniteteve Rom dhe Ashkali 2022-2026 dhe një plan përkatës veprimi.¹³³ Strategjia synon avancimin e kushteve dhe të drejtave të këtyre komuniteteve në aspekte të ndryshme të shoqërisë duke përfshirë arsimin dhe shëndetin, strehimin dhe fuqizimin ekonomik ndër të tjera.¹³⁴ Strategjia parashikon politika specifike në planin e saj të veprimit duke përfshirë lehtësimin e taksave për kompanitë që punësojnë qytetarë nga këto komunitete.

120. GLPS ngre shqetësime për shkeljen e të drejtave themelore të punonjësve në sektorin ekonomik. Në vitin 2022, GLPS mori një ankesë për shkeljen e së drejtës së gruas për pushim vjetor. Ankesa kishte të bënte me refuzimin e pushimit vjetor pas kthimit në punë pas një periudhe nëntëmuajore të pushimit të lehonisë. Gruas iu mohuan ditët e pushimit vjetor me pretekstin se më parë kishte marrë 9 muaj pushim nga puna. Ky mohim dhe arsyetimi shoqërues bien ndesh jo vetëm me bazat ligjore mbi të cilat janë ndërtuar të drejtat e punës së Kosovës, por gjithashtu minojnë të drejtat prindërore të çdo punëdhënësi për kujdesin e hershëm të fëmijëve. Pas ndërhyrjes së GLPS-së, punëdhënësi i pranoi përgjegjësitë ligjore, duke i dhënë gruas ditët e lejuara me ligj të pushimit vjetor.¹³⁵ Rasti është domethënës sepse hedh dritë mbi mungesën e vullnetit dhe ndërgjegjësimin të punëdhënësve për të respektuar kornizën ligjore në vendin e punës.

121. Në vitin 2022 janë kryer 80 inspektime ndaj më shumë se 50 bizneseve dhe si rrjedhojë janë gjetur mbi 100 punëtorë të padeklaruar dhe pa kontrata pune dhe është shqiptuar gjobë prej 200 mijë euro për bizneset për shmangie të taksave milionëshe; si dhe janë anuluar 2 konkurse për pozita zyrtare – drejtori i RTK-së dhe pozita e dentistit në Podujevë.

122. Në janar të vitit 2022, si rezultat i raportimeve të qytetarëve të dorëzuara në platformën Kallxo dhe marrëveshjes së BIRN Kosova për filmimin e Administratës Tatimore të Kosovës (ATK) dhe dokumentimin e inspektimeve në terren të Inspektoratit të Punës, më shumë se 50 biznese të ndryshme janë inspektuar në mbarë Kosovën nën syrin vigjilent të kamerave të platformës Kallxo. Këto hetime të synuara janë zgjedhur në bazë të ankesave të qytetarëve në platformën Kallxo për shkelje të ndryshme të të drejtave të punëtorëve dhe mospagesë të kursimeve pensionale. Si rezultat, më shumë se 100 punëtorëve u konstatuan se u mungonin kontrata e punës, që përbën shkelje të rëndë të Ligjit të Punës në Kosovë. Atyre iu dha mundësia për t'i zyrtarizuar kontratat që u sigurojnë punëtorëve përfitimet dhe sigurinë e punës të garantuara me ligj. U gjositën edhe disa punëdhënës. Të gjitha këto veprime janë filmuar në mënyrë periodike nga platforma Kallxo, dhe janë transmetuar në një sërë reportazhesh televizive dhe si rrjedhojë kanë nxitur më shumë raportim nga publiku.¹³⁶

123. Në qershor të vitit 2022, një hetim i BIRN zbuloi se ndërmarrja publike Trepça Sh.A. nuk kishte paguar kontribute pensionale për punonjësit e saj për shumë vite, duke rezultuar në një borxh marramendës prej 9 milionë euro.

133 Childhub (2022), [Strategjia për avancimin e të drejtave të komuniteteve rom dhe ashkali 2022-2026 dhe plani i saj i veprimit për vitet 2022-2024 janë miratuar](https://childhub.org/en/child-protection-news/strategy-advancing-rights-roma-and-ashkali-communities-republic-kosovo-years-2022-2026-and-its-action-plan-years-2022-2024-have-been-approved). Marrë nga <https://childhub.org/en/child-protection-news/strategy-advancing-rights-roma-and-ashkali-communities-republic-kosovo-years-2022-2026-and-its-action-plan-years-2022-2024-have-been-approved>

134 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

135 GLPS (2022), inpute për raportin e përbashkët të OSHC-ve mbi Hnjeriut Rndeshjet në Kosovë 2022.

136 BIRN Kosova (2022), inpute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2022.

124. Rekomandime

- Kuvendi i Kosovës duhet të sigurojë që projektligji nr. 07/L-028 për Inspektoratin e Punës të miratohet në përputhje me Acquis-in përkatës të BE-së (balanca punë-jetë), veçanërisht në lidhje me mosdiskriminimin në punësim dhe pushimin prindëror, si dhe të ndajë burime për të financuar këto leje dhe për të investuar në zgjerimin e shërbimeve të kujdesit;
- Inspektorati i Punës duhet t'i rrisë kapacitetet dhe inspektimet si në sektorin publik ashtu edhe në atë privat;
- KK duhet të miratojë urgjentisht Ligjin e ri për Punën;
- QK duhet të zbatojë masa afirmative sipas Ligjit për Barazi Gjinore në proceset e rekrutimit, veçanërisht në pozitat më të larta vendimmarrëse në Administratën Publike;
- Inspektorati i Punës dhe institucionet përgjegjëse duhet të zhvillojnë trajnime për punëdhënësit e sektorit publik dhe privat lidhur me kornizën legjislative;
- QK duhet t'i zbatojë politikat e parapara në Strategjinë për Avancimin e të Drejtave të Komuniteteve Rom dhe Ashkali 2022-2026 me qëllim të rritjes së punësimin të këtyre komuniteteve;
- Liria e organizimit dhe negociatat kolektive: punëtorët duhet të kenë të drejtën të formojnë dhe të anëtarësohen në sindikata, si dhe të negociojnë kolektivisht me punëdhënësit e tyre. Punëdhënësit nuk duhet të ndërhyjnë në këto të drejta apo të diskriminojnë punëtorët që i ushtrojnë ato;
- Inspektorati i Punës duhet t'i mbrojë ligjet në fuqi dhe të drejtat e punëtorëve, duke respektuar të gjitha të drejtat e parashikuara me ligj;
- QK duhet të bëjë promovimin adekuat të të drejtave të punës për punëdhënësit në mënyrë që të respektohen të drejtat themelore të njeriut, duke përfshirë të drejtën për lirinë e shprehjes, organizime dhe tubim paqësor. Ata nuk duhet të përfshihen në praktika që shkelin këto të drejta, të tilla si përcjellja ose ngacmimi i punëtorëve.

6.2 E drejta për arsim

125. Sfondi ndërkombëtar në të cilin e drejta për arsim kuptohet më së miri në kontekstin e zhvillimit të Kosovës si shoqëri demokratike është neni 26 i DUDNj dhe neni 2 i KEDNj. Konkretisht, paragrafi 26.1 i DUDNj-së thekson se "secili ka të drejtën e arsimit" dhe vë në pah se arsimi duhet të jetë falas dhe të jetë i qasshëm për të gjithë të paktën në nivelin fillor dhe të mesëm.

126. Në kornizën legjislative të Kosovës, e drejta për arsim është e mbrojtur me kushtetutë. Neni 47 siguron të drejtën për arsim fillor falas dhe mundësi të barabarta për arsim për të gjithë individët në përputhje me nevojat dhe aftësitë e tyre specifike. Në nenin 59 të të drejtave të komunit-

eteve dhe anëtarëve të tyre, Kushtetuta garanton të drejtën e grupeve joshumicë për vijuar arsimin në gjuhën e tyre amtare, me kusht që gjuha të jetë zyrtarisht në përdorim në Kosovë. Kjo është përsëritur në Ligjin Nr. 03/L-047 për Mbrojtjen dhe Promovimin e të Drejtave të Komuniteteve dhe pjesëtarëve të tyre në Kosovë. Ligji mbron gjuhën e folur nga grupet joshumicë si gjuhë e mësimin në arsimin fillor dhe të mesëm. Korniza legjislative e mjedisit arsimor të Kosovës është kompletuar me Ligjin nr. 03/L-068 për Arsim në Komunitat e Republikës së Kosovës. Ky ligj rregullon organizimin e institucioneve publike në shkollat fillore dhe të mesme. Konteksti parësor legjislativ për arsimin në nivelin terciar është Ligji Nr. 04/L-037 për Arsimin e Lartë.

127. Në dhjetor të vitit 2022, QK miratoi Projektligjin për Arsimin e Lartë, i cili ka për qëllim krijimin e bazës ligjore për kushtet dhe mënyrën e ushtrimit të sigurimit të arsimit, hulumtimeve shkencore dhe sigurimit të cilësisë në arsimin e lartë.¹³⁷ Projektligji për Arsimin e Lartë pritet të kalojë së shpejti në Kuvend, bënë të ditur MASHTI.¹³⁸ Ky ligj trajton disa çështje në fushën e arsimit të lartë, veçanërisht financimin e bazuar në performancën e universiteteve, i cili ofron një bazë të fortë për rritjen e cilësisë dhe llogaridhënies së institucioneve të arsimit të lartë në vend. Me këtë ligj gjithashtu themelohet Komiteti i Etikës si një organ rregullator përgjegjës për ruajtjen, mbrojtjen dhe promovimin e integritetit akademik dhe parandalimin e çdo forme të sjelljes së keqe akademike. Poashtu, qeveria e ka miratuar edhe Projektligjin për Agjencinë Kosovare për Akreditim, duke siguruar pavarësinë e Agjencisë si bartës primar i sigurimit të cilësisë në arsimin e lartë. Parashikohet që të dy ligjet të hyjnë në fuqi në vitin 2023, duke shënuar fillimin e përfundimit të infrastrukturës ligjore nëpërmjet akteve nënligjore.

128. Pas rekomandimeve të RrDNj në raportin e vitit 2021 se MASHTI duhet të intensifikojë përpjekjet në zbatimin e legjislacionit ekzistues në gjuhët zyrtare në sistemin arsimor, janë bërë hapa të rëndësishëm në këtë drejtim.¹³⁹ MASHTI së fundi ka realizuar përkthimin e të gjitha teksteve shkollore për çdo klasë të komunitetit boshnjak dhe turk në Kosovë, duke shënuar një hap të rëndësishëm përpara. Për më tepër, Ministria është përpjekur të mbështesë komunitetet e marginalizuara, duke përfshirë popullatën rome, ashkali dhe egjiptiane të Kosovës, përmes iniciativave të ndryshme që synojnë përmirësimin e rezultateve arsimore dhe pjesëmarrjes. Kjo mbështetje ka marrë formën e financimit për qendrat mësimore si dhe asistencën financiare për nxënësit që i përkasin këtyre komuniteteve. Megjithatë, mbetet ende progres për t'u bërë në zbatimin e plotë të legjislacionit përkatës.

129. Strategjia e Arsimit 2022-2026 e publikuar nga MASHTI në qershor të vitit 2022 është pjesërisht e bazuar në Planin e Qeverisë së Kosovës 2021-2025. Strategjia është e fokusuar në 5 objektiva strategjikë: (1) rritjen e përfshirjes dhe qasjes së barabartë në edukimin në fëmijëri; (2) përmirësimin e cilësisë së arsimit parauniversitar nëpërmjet konsolidimit të mekanizmave të sigurimit të cilësisë dhe mësimdhënies cilësore; (3) harmonizimi i arsimit profesional me zhvillimet dinamike të teknologjisë dhe tregut të punës; (4) përmirësimi i cilësisë, integritetit dhe konkurrencës në arsimin e lartë; dhe (5) përdorimi i teknologjisë digjitale për të përmirësuar shërbimet dhe cilësinë në arsim.¹⁴⁰

137 Kallxo (2022), [Qeveria miraton projektligjin per arsimin e larte ne Kosove](#).

138 MASHTI (2022), përgjigje me email për RrDNj në lidhje me rekomandimet e raportit të mëparshëm të përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë.

139 MASHTI (2022), përgjigje me email për RrDNj në lidhje me rekomandimet e raportit të mëparshëm të përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë.

140 MASHTI (2022), [Draft Strategjia e Arsimit 2022-2027](#).

130. Regjistrimi i fëmijëve në arsimin parashkollor mbetet mjaft i ulët në krahasim me mesataren e OECD-së, sipas Raportit të Komisionit European për vitin 2022. Mungesa e institucioneve të mjaftueshme publike parashkollore luan një rol në këtë në aspektin ekonomik, pasi çerdhet e sektorit privat janë të shtrenjta. Nga ana tjetër, në përgjithësi respektohet regjistrimi i popullatës së përgjithshme të moshës shkollare në institucionet fillore dhe të mesme të përcaktuara me ligj.

131. Fëmijët e komuniteteve Rom, Ashkali dhe Egjiptian të Kosovës vazhdojnë të përballen me sfida të mëdha sa i përket qasjes së barabartë në arsim. Stigmatizimi i kulturës së tyre i ndjekur nga forma të vazhdueshme të diskriminimit kundër tyre pengon përpjekjet aktive të qeverisë për të arritur në një kontekst në të cilin të gjithë fëmijët mund të zhvillohen në një mjedis arsimor të barabartë. Në aspektin numerik, përderisa është bërë deri diku progres në përfshirjen e komuniteteve joshumicë, niveli i pjesëmarrjes së tyre mbetet nën mesataren në krahasim me popullsinë e përgjithshme. Vetëm 7.6 përqind e fëmijëve të moshës parashkollore ndjekin arsimin parashkollor në krahasim me totalin e përgjithshëm prej 15 përqind. Në arsimin e mesëm, shifrat janë veçanërisht të dukshme në krahasim me popullsinë e përgjithshme:¹⁴¹

132. Teorikisht, sistemi arsimor në Kosovë është gjithëpërfshirës për fëmijët me aftësi të kufizuara duke ndjekur planin zhvillimor strategjik të MASHTI-t (2016-2020) që është konform standardeve ndërkombëtare dhe europiane. Në vitin 2022, në sistemin arsimor parauniversitar të Kosovës janë regjistruar gjithsej 4,323 individë me aftësi të kufizuara. Megjithatë, në realitet, kushtet elementare për ndjekjen e arsimit të rregullt nuk plotësohen, duke e bërë të vështirë ndjekjen e bashkëmoshtarëve për nxënësit me nevoja të veçanta. Në veçanti, sipas OShC-së Forumi Kosovar i Aftësisë së Kufizuar (FKAK), shumë persona me aftësi të kufizuara nuk mund të ndjekin arsimin e rregullt për shkak të mungesës së asistentëve të caktuar në shkolla. Kjo ndodhë edhe përkundër faktit se mbështetja institucionale në formën e asistentëve është e detyrueshme në klasa për t'i ndihmuar fëmijët me nevoja të veçanta. Sipas MASHTI-t në tërë Kosovën janë vetëm 91 asistentë.¹⁴² MASHTI ka ndarë fonde për 300 asistentë shtesë në vitin 2023. Gjithashtu, qeveria duhet të ndërtojë rampa të pjerrëta në shkollat e vendosura në komuna të ndryshme për të siguruar qasje për nxënësit me aftësi të kufizuara. Për më tepër, iniciimi i Sintezës Vokale në Gjuhën Shqipe është planifikuar për të mbështetur komunitetin e të verbërve.¹⁴³

133. Cilësia e dobët e vazhdueshme e arsimit ka pasoja të mëdha në konfigurimin social të Kosovës. Performanca e studentëve kosovarë në Programin e Organizatës për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik (OECD) për Vlerësimin Ndërkombëtar të Nxënësve (PISA) tregoi rëndësinë kritike për reformimin e sistemit arsimor. Në dyja vlerësimet e kaluara, Kosova është renditur në vendin e tretë më të ulët.¹⁴⁴ Mungesa e metodologjive adekuate të mësimdhënies, materialeve dhe mospërputhjet mes asaj që mësohet në shkolla dhe asaj që kërkohet në praktikë kontribuojnë në kulturën arsimore. Për shkak të grevave të mësimdhënësve në shtator të vitit 2022, mësimi i rregullt në institucionet publike filloi me 30 ditë vonesë. Me gjasë, vonesa në ofrimin e arsimit e shtoi keqmenaxhimin e sektorit arsimor publik.

141 MASHTI (2022), [Draft Strategjia e Arsimit 2022-2027](#).

142 Gazeta Metro (2022), [91 asistentë të punësuar në Kosovë për fëmijët me nevoja të nevojshme](#).

143 MASHTI (2022), përgjigje me email për RrDNJ në lidhje me rekomandimet e raportit të mëparshëm të përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë.

144 MASHTI (2022), [Draft Strategjia e Arsimit 2022-2027](#).

134. Institucionet e arsimit të lartë vlerësohen dhe akreditohen periodikisht nga Agjencia e Kosovës për Akreditim (AKA) në institucionet publike dhe private të arsimit të lartë. Ky vlerësim periodik ka avancuar politikën e kontrollit të cilësisë në nivelin terciar. Për më tepër, QK dhe AKA kanë avancuar kriteret e cilësisë për botime akademike, duke reduktuar numrin e platformave të pranuar të revistave nga 5 në 2. Kufizimi i referohet hulumtimeve të publikuara në revista të indeksuara në bazat e të dhënave të Scopus dhe Web of Science.¹⁴⁵ Edhe pse AKA tashmë e ka vënë në praktikë këtë parakusht, Udhëzimi Administrativ Nr. 01/2017 i MASHTI-t tashmë është shfuqizuar dhe një udhëzim i ri administrativ është në proces.

135. Fëmijët e komunitetit serb funksionojnë në përputhje me kurrikulat e Serbisë, ndërsa shumica e shqiptarëve ndjekin kurrikulën e MASHTI-t. Përderisa fokusi i shumë hulumtimeve ka qenë në ndarjen institucionale në mes të komunitetit shqiptar dhe serb, një hulumtim i fundit i kryer nga Kosovo 2.0 vë në pah situatën e fëmijëve romë, ashkali dhe egjiptanë të Kosovës të cilët më shumë se komunitetet e tjera vuajnë nga sistemi i segregacionit me një praktikë të zakonshme që fëmijët të transportohen nëpër shkolla në qytete të ndryshme në mënyrë që të mos i ndjekin mësimet me fëmijët serbë apo shqiptarë. Praktika të tjera diskriminuese përfshijnë orë të ndryshme mësimi për fëmijët e këtyre komuniteteve dhe klasa të veçanta. Kjo është pasojë e diskriminimit flagrant dhe refuzimit të shumë prindërve të komuniteteve shumicë që t'i dërgojnë fëmijët e tyre në klasa të përziera etnike me prindër romë, egjiptanë dhe ashkali.¹⁴⁶ Situata e segregacionit etnik në shkolla i përkeqëson ndarjet etnike dhe pengon zhvillimin e një shoqërie të mirëfilltë multietnike dhe multikulturore. Një shembull veçanërisht i rëndësishëm i përjashtimit, i cili u paraqit gjerësisht në mediat e Kosovës, kishte të bënte me ndarjen e disa fëmijëve me prejardhje romë gjatë festës të abetares për fëmijë në komunën e Pejës. Derisa në sallën e koncerteve të gjithë fëmijët e tjerë ishin grupuar së bashku, fëmijët e komunitetit rom ishin vendosur në një pjesë tjetër të sallës. Deklarata e mesimdhënëses tregon mungesën e ndërgjegjësimit për rëndësinë e gjithëpërfshirjes. Ajo tha se vendi ku ndodheshin fëmijët e komunitetit rom kishte pamje më të mirë drejt shfaqjes dhe se vetë fëmijët kishin kërkuar të ulen aty.¹⁴⁷

136. Një raport i fundit analitik i publikuar nga QAK tregon se pabarazitë janë të dukshme dhe të pranishme në sistemin arsimor të Kosovës. MASHTI ka marrë disa masa për të promovuar përfshirjen dhe diversitetin etnik në shkolla, duke përfshirë shpalljen e datës 26 prill si Dita e Gjithëpërfshirjes dhe Diversitetit.¹⁴⁸ Përveç diskriminimit etnik, pabarazitë burojnë edhe nga varfëria. Një studim tjetër i QAK-ut tregon se shkalla e braktisjes së shkollës është më e lartë në mesin e komuniteteve të cenueshme financiarisht sepse gjendja financiare ndikon dukshëm në aftësitë kognitive të nxënësve në shkollë.¹⁴⁹

145 Agjencia Kosovare e Akreditimit (2022). [Manuali i akreditimit](#).

146 Kosovo 2.0 (2022), Shkolla fantazmë, shkolla geto dhe ndërrime të ndara. Marre nga <https://kosovotwopointzero.com/shkolla-fantazme-shkolla-geto-e-nderrime-te-segreguara/>

147 Vision Plus TV (2022), [Skandali ne Peje: Mesuesja ndan femijet e komunitetit Rom nga festa](#).

148 Qendra për Arsim e Kosovës (2022), [pabarazitë në arsim](#). Marre nga <https://www.youtube.com/watch?v=Ltc4Fb2sGFQ>

149 Qendra për Arsim e Kosovës (2022), [Përmbledhje e politikave për adresimin e pabarazive](#).

137. Rekomandime

- MASHTI duhet të zhvillojë programe trajnimi për mësimdhënësit për të përmirësuar cilësinë e arsimit. Këto programe mund të përfshijnë mundësi zhvillimi profesional, mentorim dhe trajnim;
- MASHTI duhet t'i shtojë përpjekjet për t'u siguruar fëmijëve me aftësi të kufizuar burimet e nevojshme;
- MASHTI duhet të ofrojë udhëzime dhe politika shkollore që rrisin përfshirjen e prindërve dhe kujdestarëve familjarë në shkolla;
- MASHTI duhet të ofrojë mbështetje arsimore shtesë për fëmijët nga komunitetet tradicionalisht të marginalizuara për sa i përket nevojave për mbështetje me detyrat e shtëpisë dhe mësimin e gjuhës;
- Projektligji për Arsimin e Lartë duhet të procedohet siç duhet për miratim për të siguruar mekanizma për sigurimin e cilësisë dhe funksionimin e pavarur dhe autonominë e institucioneve të arsimit të lartë;
- QK duhet të zhvillojë plane strategjike ndërministrorë për të kapërcyer hendekun ndërmjet arsimit dhe tregut të punës në Kosovë me synimin për ta përshtatur arsimin me nevojat e tregut të punës, duke përfshirë ofrimin e mundësive për përvojë praktike me pagesë për studentët në fushën e tyre të studimeve si dhe ofrimin e ligjëratarëve elektronike;
- Komunitetet me një numër të konsiderueshëm të banorëve të komuniteteve romë, ashkali dhe egjiptianë duhet të hartojnë rregullore për të lehtësuar kushtet e regjistrimit dhe vijimit të fëmijëve rom, ashkali dhe egjiptianë në arsimin parashkollor dhe të mesëm të lartë.

6.3 E drejta për kujdes shëndetësor

138. Baza ndërkombëtare e të drejtave të njeriut mbi të cilën mund ta vlerësojmë të drejtën për kujdes shëndetësor në kontekstin e Kosovës është DUDNJ. Në nenin 5 të DUDNJ-së fokusi i drejtohet të drejtës së të gjithë individëve për: “një standard jetese të përshtatshëm për shëndetin dhe mirëqenien e tyre dhe të familjes, duke përfshirë ushqimin, veshjen, strehimin [...]”.¹⁵⁰ Edhe pse GjEDNJ-ja nuk e thekson në mënyrë eksplicite të drejtën për kujdes shëndetësor, GjEDNJ-ja është marrë me çështjet që kanë të bëjnë me shëndetin dhe shëndeti është specifikuar si nocion themelor në lidhje me “moralin” në dispozita të tjera të ndryshme.

139. Korniza legjislative e Kosovës për të drejtën për kujdes shëndetësor përfshin ligje dhe dispozita të shumta. Një pasqyrë shteruese është renditur këtu me nenin 51 të Kushtetutës së Kosovës për Mbrojtjen Shëndetësore dhe Sociale. Konkretisht, paragrafi 1 formulon se kujdesi shëndetësor dhe sigurimet shoqërore rregullohen me ligj, ndjekur në paragrafin 2 nga sigurimet sociale theme-

150 DUDNJ, [Neni 5](#).

lore që kanë të bëjnë me papunësinë, sëmundjen, paaftësinë dhe pleqërinë, siç rregullohet edhe me ligj. Në maj të vitit 2022 është miratuar Ligji për Ndryshimin dhe Plotësimin e Ligjit Nr. 04/L-249 për Sigurimet Shëndetësore.¹⁵¹ Ky ligj përbën një hap të rëndësishëm drejt rregullimit të sigurimeve shëndetësore publike për qytetarët e Kosovës në nivel të QK-së. Korniza legjislative plotësohet më tej me ligjet e mëposhtme: Ligji Nr. 04/L-125 për Shëndetësi, Ligji Nr. 02/L-78 për Shëndetin Publik, Ligji Nr. 02/L-76 për Shëndetin Riprodhues dhe Ligji Nr. 06/L-042 për Gjakun dhe Përbërës të Gjakut dhe Ligjin Nr. 02/L-109 për Parandalimin dhe Luftimin e Sëmundjeve Infektive.

140. Realiteti i sistemit të kujdesit shëndetësor të Kosovës është në kontrast të thellë me themelet legjislative të vendit. Progresi drejt përmirësimit të kujdesit shëndetësor kërkon një ristrukturim të konsiderueshëm të sistemit, të cilin QK-ja ende nuk e ka bërë me anë të një skeme funksionale të kujdesit shëndetësor. Pjesërisht si pasojë e kushteve të këqija infrastrukturore për mjekët dhe punonjësit e kujdesit shëndetësor dhe pagave të ulëta në përgjithësi në sektorin publik, migrimi drejt vendeve më të pasura është bërë i zakonshëm. Kjo është problematike pasi rezulton në një ikje të konsiderueshme të trurit në të gjithë territorin. Në vitin 2022, Oda e Mjekëve të Kosovës raportoi se 674 mjekë janë larguar nga Kosova që nga viti 2018. Vetëm në vitin 2022, 191 mjekë që punojnë në institucionet publike në Kosovë kanë emigruar në vendet e Europës Perëndimore.¹⁵²

141. Buxheti i përgjithshëm për kujdesin shëndetësor është zvogëluar për 14.6 përqind krahasuar me vitin 2021 sipas raportit të Komisionit të BE-së, ndërsa buxheti i synuar për shërbimet klinike dhe spitalore u rrit për 10 përqind.¹⁵³

142. Një problem që është kthyer në një sfidë sistematike ka të bëjë me pritjet e gjata të pacientëve qoftë për ndërhyrje kirurgjike qoftë për ekzaminime të tjera dhe pritjet deri në tre vjet për kirurgji vaskulare si pasojë e mungesës së sallës së operacionit, ndërkohë që tani kur është zgjidhur problemi i sallës ka mungesë të anesteziologëve. E njëjta situatë duket të jetë edhe në klinikën e radiologjisë, ku pritjet janë deri në 11 muaj. Klinika e kirurgjisë torakale ka edhe sistem të organizuar pritjeje për ndërhyrje kirurgjikale për sëmundjet e gjirit dhe gjoksit.¹⁵⁴ Një pritje e tillë për shërbime shëndetësore cenon rëndë jo vetëm të drejtën për kujdes adekuat shëndetësor, por edhe dinjitetin e personave dhe potencialisht të drejtën për jetë. Ka pasur raste të cilat në pritje të afateve të caktuara kishin ndërruar jetë në ndërkohë pa pasur mundësi për trajtim mjekësor.¹⁵⁵ Kjo situatë prek edhe më shumë personat në pozita të cenueshme, veçanërisht ata në kushte të vështira ekonomike dhe sociale.

143. Në vitin 2022, QK i mbetet të arrijë progres me një strategji adekuate të kujdesit shëndetësor social, e cila ose ul ose rimbursion plotësisht koston e shërbimeve diagnostikuese dhe ilaçeve. Deri më tani, kujdesi shëndetësor është falas në një shkallë nocionale dhe teorike. Me fjalë të tjera, edhe pse shërbimet bazë të kujdesit shëndetësor që ofrohen në institucionet publike janë pa pagesë, kostot mjekësore rriten duke rezultuar në mungesën e burimeve bazë në spitale. Shpesh

151 Gazeta Zyrtare (2022), Ligji nr. 08/L-042 për ndryshimin dhe plotësimin e ligjit nr. 04/L-084 për sigurimin shëndetësor.

152 Oda e Mjekëve të Kosovës cituar në Bota Sot (19 nëntor 2022), Sa është numri i mjekëve që lëshuan vendin e punës dhe sa migruan nga Kosova? Marre nga <https://www.botasot.info/aktuale-lajme/1903387/sa-eshte-numri-i-mjekeve-qe-leshuan-vendin-e-punes-dhe-sa-migruan-nga-kosova/>

153 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

154 Evropa e lirë (12 shtator 2022), Deri ne tre vjet pritje per sherbim ne QKUK. Marre nga <https://www.evropaelire.org/a/listat-e-pritjes-se-pacienteve-sherbime-qkuk/32029666.html>

155 Ibid.

pacientëve u kërkohet të paguajnë për fashat e tyre, shiringat e injektimit dhe madje edhe mjetet higjienike që nuk janë në dispozicion në spitale. Kostoja e lartë e kujdesit shëndetësor pengon qasjen e grupeve të cënueshme në trajtimin e duhur mjekësor. E njëjta gjë vlen edhe për qytetarët që kanë nevojë për kujdes shëndetësor mendor. Kjo e fundit mbetet një temë e paeksploruar në kontekstin e shoqërisë kosovare dhe nuk është plotësisht e integruar si shqetësim për shëndetin publik.

144. Në tetor 2022, ministri i Shëndetësisë Rifat Latifi dha dorëheqjen duke rezultuar në rritje të kritikave nga sektori i shëndetësisë dhe presioneve për të adresuar problemin e largimit të punëtorëve shëndetësorë nga Kosova. Vendimi erdhi gjithashtu pasi Kryeministri themeloi Komisionin për Shëndetësinë në shtator të vitit 2022. Përgjegjësitë e Komisionit përfshinin zbatimin e “masave urgjente që sigurojnë funksionimin e sistemit shëndetësor”.¹⁵⁶ MSH ka funksionuar pa ministër për një periudhë pesë muajore derisa Arben Vitia u rizgjodh si ministër në dhjetor të vitit 2022.¹⁵⁷

145. Shkalla e vdekshmërisë së fëmijëve në Kosovë është alarmante në krahasim me BE-në dhe rajonin: është trefishi i mesatares së vdekshmërisë së fëmijëve në BE dhe më e larta në rajonin e Ballkanit Perëndimor.¹⁵⁸ Veçanërisht në grupet jo-shumicë të komuniteteve Rom, Ashkali dhe Egjiptian të Kosovës, shkalla e vdekshmërisë së fëmijëve është më e lartë, duke treguar si të tillë që nevojat themelore shëndetësore nuk janë përmbushur. Një pjesë e problemit duhet kërkuar në fushën mjekësore dhe mungesën e mjekëve të specializuar. Për ilustrim, Kosova ka numrin më të ulët të anesteziologëve në Europë.¹⁵⁹

146. Kosova vazhdon të përballet me sfida në imunizimet rutinore. UNICEF-i në Kosovë raporton se me një shkallë vaksinimi prej 73 për qind, fëmijët e Kosovës nuk janë të imunizuar plotësisht. Një boshllëk etnik ekziston gjithashtu në vazhdimësi në mesin e komuniteteve. Më shumë se gjysma e fëmijëve nga komunitetet Rom, Ashkali dhe Egjiptian nuk i marrin vaksinat; vetëm 38 për qind e fëmijëve nga këto komunitete janë plotësisht të vaksinuar.¹⁶⁰

147. Shëndeti mendor në Kosovë paraqet një shqetësim që rezulton nga mjedisi i pasluftës, varfëria, përjashtimi social dhe qasja e kufizuar në shërbimet e shëndetit mendor. Një pjesë e konsiderueshme e popullsisë vuan nga depresioni, ankthi dhe çrregullimi i stresit post-traumatik (PTSD).¹⁶¹ Fatkeqësisht, shëndeti mendor nuk është ende plotësisht i integruar në sistemin e kuj-

156 Kult Plus (6 tetor 2022), [Ministri i Shëndetësisë i Kosovës jep dorëheqjen pas kritikave të shumta](https://www.kultplus.com/lajme/jep-doreheqje-ministri-i-shendetesise/). Marre nga <https://www.kultplus.com/lajme/jep-doreheqje-ministri-i-shendetesise/>

157 Evropa e lirë (12 shtator 2022), [Deri ne tre vjet pritje per sherbim ne QKUK](https://www.evropaelire.org/a/listat-e-pritjes-se-pacienteve-shehbime-qkuk/32029666.html). Marre nga <https://www.evropaelire.org/a/listat-e-pritjes-se-pacienteve-shehbime-qkuk/32029666.html>

158 Banka Botërore (2022), [shkalla e vdekshmërisë së foshnjave, Kosovë](https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.IMRT.IN?locations=XK). Marre nga <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.IMRT.IN?locations=XK>

159 Koha (10 shtator 2022), [Kosova nder kampionet evropiane per mungese te anesteziologeve](https://www.koha.net/arberi/343091/kosova-nder-kampionet-evropiane-per-mungese-te-anesteziologeve/). Marre nga <https://www.koha.net/arberi/343091/kosova-nder-kampionet-evropiane-per-mungese-te-anesteziologeve/>

160 UNICEF (2022), [UNICEF dhe OBSH bëjnë thirrje për intensifikimin e përpjekjeve për të siguruar që çdo kosovar të vaksinohet me vaksinat e tyre kritike](https://www.unicef.org/kosovo/stories/2022/09/20/01).

161 KTV (2022), [Sonte me Ronin: Shendeti mendor ne Kosovë](https://www.youtube.com/watch?v=O2235Lj1bv8). Marre nga <https://www.youtube.com/watch?v=O2235Lj1bv8>

desit shëndetësor dhe ka mungesë fondesh për shërbimet e shëndetit mendor. Për më tepër, stigma e shëndetit mendor dhe diskriminimi janë të përhapura, duke rezultuar në një hezitim për të kërkuar ndihmë. Për trajtimin e këtyre çështjeve nevojitet një qasje shumë-sektoriale, duke përfshirë përfshirjen e qeverisë, organizatave joqeveritare dhe profesionistëve të shëndetit mendor. Iniciativat që synojnë përmirësimin e situatës së shëndetit mendor në Kosovë e kanë prioritetizuar promovimin e vetëdijes dhe edukimit, dhe e theksojnë rëndësinë e rritjes së qasjes në shërbimet e shëndetit mendor, dhe reduktimin e stigms dhe diskriminimit.¹⁶²

148. Rekomandime

- QK duhet të fillojë me zbatimin e sigurimit themelor shëndetësor në përputhje me Ligjin nr. 04/L-249 për Sigurime Shëndetësore të ndryshuar;
- MSH duhet të ndër marrë masa urgjente për t'i shmangur pritjet e gjata për ndërhyrje apo ekzaminime për të garantuar trajtimin e duhur mjekësor;
- QK dhe MSH duhet të zbatojnë një strategji për mbajtjen e punëtorëve shëndetësorë dhe mjekëve në Kosovë;
- MSH duhet të intensifikojë përpjekjet për të rritur shkallën e imunizimit të të gjithë fëmijëve në Kosovë me vëmendje të veçantë për fëmijët nga komunitetet Rom, Ashkali dhe Egjiptian;
- QK duhet të rrisë buxhetin për sistemin shëndetësor në Kosovë duke përfshirë rritjen e buxhetit për shërbimet e shëndetit mendor.

6.4 Të drejtat pronësore

149. Standardet ndërkombëtare mbi të cilat duhet të kuptojmë më së miri situatën e të drejtave të banimit dhe pronës në Kosovë janë nenet 17 dhe 1 respektivisht të DUDNj-së dhe KEDNj-së. DUDNj-ja është e qartë kur thotë se: “secili ka të drejtë të ketë pronë” dhe se “askujt nuk duhet të privohet arbitrarisht nga prona e tij”.¹⁶³ Nga ana tjetër, GjEDNj-ja e përshkruan më në detaje lirinë themelore të pronës, duke e cilësuar atë në termat e “pasurisë”. Këtu përcaktohen edhe të drejtat e bartësve të detyrave për të kërkuar mekanizma rregullatorë për kontrollin e pronësisë së pasurisë.

150. Janë miratuar një sërë ligjesh dhe rregulloresh për të përcaktuar dhe rregulluar të drejtat pronësore në Kosovë. Në sferën e Kushtetutës, mbrojtja e pronës garantohet si nëpërmjet nenit 46, ashtu edhe nenit 156. Në përgjithësi, në nenin 46, mbrohet e drejta për të pasur pronë. Privimi arbitrar i të drejtave ligjore mbi pronën e dikujt bie ndesh me Kushtetutën. Më konkretisht duke iu referuar personave të zhvendosur brenda vendit (PZHBV) dhe të kthyerve, fillimisht pas luftës së Kosovës dhe më gjerë, Kushtetuta e obligon QK-në të ofrojë ndihmë të përshpejtuar për rikuperimin e ligjshëm të pronës. Ligjet dhe rregulloret e tjera që përshkruajnë pasqyrën legislative të të drejtave pronësore në Kosovë janë si në vijim: Ligji nr. 03/L-154 për pronën dhe të drejtat e tjera sendore, Ligji nr. 08/L-052 për ndryshimin dhe plotësimin e ligjit nr. 05/L-010 për Agjencinë Kosovare për Krahasimin dhe Verifikimin e Pronës, Ligji Nr. /5 për Themelimin e Regjistrimit të të Drejtave

162 Ibid.

163 DUDNj, [Neni 17](#).

të Pronës së Paluajtshme, Ligji Nr. 03/L-007 për Procedurën Jo-Kontestimore, Ligji Nr. 2004/26 për Trashëgiminë, Ligji Nr. 05/L-020 për Barazinë Gjinore, Ligji nr. 2004/32 për Familjen dhe Rregullorja Nr. 01/2018 për kthimin e personave të zhvendosur dhe zgjidhjet e qëndrueshme plotësojnë kornizën legjislative.

151. Ligji i ri për Markat Tregtare në Kosovë ka hyrë në fuqi më 28 korrik 2022, me objektivin e harmonizimit të legjislacionit vendor me Direktivën e BE-së 2015/2436, e cila synon t'i standardizojë ligjet që lidhen me markat tregtare nëpër shtetet anëtare të BE-së. Ligji shërben gjithashtu si bazë për zbatimin e Direktivës 2004/48/KE të Parlamentit European dhe Këshillit të 29 prillit 2004 mbi zbatimin e të drejtave të pronësisë intelektuale, e cila trajton zbatimin e të drejtave të pronësisë intelektuale. Është e qartë se ligji i ri përfshin disa ndryshime.¹⁶⁴

152. Mekanizmi mbikëqyrës në lidhje me zbatimin e të drejtave pronësore, ligjeve dhe rregullorëve është Agjencia Kosovare për Verifikim të Pronës (AKVP). Kjo Agjenci ka për detyrë zgjidhjen e kërkesëpadive pronësore dhe për të drejtën e përdorimit të pronës së paluajtshme të natyrës rezidenciale dhe komerciale. Kjo përfshin pretendimet pronësore dhe mosmarrëveshjet që lidhen me luftën e Kosovës në fund të viteve '90, me të zhvendosurit dhe të kthyerit.¹⁶⁵

153. Një nga sfidat kryesore lidhur me të drejtat pronësore në Kosovë vazhdojnë të jenë çështjet e kontesteve lidhur me të drejtat pronësore dhe ato që kanë të bëjnë me uzurpimin e pronave. Kompetente për zgjidhjen dhe vendosjen e tyre janë gjykatat të cilat për shkak të mbingarkesës së lëndëve nuk mund të garantojnë zgjidhje efektive brenda një afati të arsyeshëm. Pa përmirësuar efektivitetin e sistemit gjyqësor, nuk mund të priten zhvillime pozitive në lidhje me të drejtën pronësore, sepse kjo e drejtë varet plotësisht nga aftësia e sistemit gjyqësor për të funksionuar siç duhet dhe në mënyrë efektive.

154. Për shkak të pabarazisë strukturore gjinore në Kosovë, qasja e grave në pronë dhe të drejtat e trashëgimisë pengohen, megjithëse kornizat kushtetuese, ligjore dhe të politikave promovojnë dhe garantojnë qasjen e grave në to. Më tej, paaftësia e autoriteteve publike për të verifikuar vlefshmërinë e të dhënave kadastrale, si dhe paragjykimet personale të bazuara në normat dhe vlerat patriarkale që vetëm burrat duhet të zotërojnë ose trashëgojnë prona, ndikojnë në qasjen praktike të grave në pronë. Për më tepër, hulumtimet dhe provat shtesë tregojnë se burrat priren të mos regjistrojnë pronën e përbashkët me bashkëshortet e tyre, dhe gratë nuk pretendojnë pronë dhe trashëgimi për shkak të njohurive të vogla për të drejtat e tyre dhe presionit nga familjet e tyre.¹⁶⁶

155. Zhvillime pozitive pas punës së AKVP-së mund të vërehen në lidhje me të drejtat pronësore të PZHBV-ve, grave dhe individëve të tjerë në situata të cenueshme. Gjatë vitit 2022 janë kryer 29 dëbime dhe pronat e regjistruara nga gratë janë rritur çdo vit. Ky trend është rritur vazhdimisht që nga vendosja e masave pozitive për promovimin e të drejtave pronësore për gratë. Sa për ilustrim,

164 SPD (2022), [Hyn në fuqi ligji i ri për markat tregtare në Kosovë](#).

165 [Agjencia Kosovare e Verifikimit dhe Pronës \(2022\). E qasshme ne http://www.kpcva.org/Default.aspx](#)

166 KGSC (2022), inpute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2022.

në vitin 2016 vetëm 104 gra ishin regjistruar si pronare të pronave në krahasim me vitin 2021 kur 8,922 prona ishin në pronësi të ligjshme të grave. Në vitin 2022, numri i pronave të regjistruara në emër të grave është rritur me 4741 prona të reja.¹⁶⁷ Në të gjithë vendin, gjithsej 12258 njësi kadas-trale janë të regjistruara në bashkëpronësi, kryesisht në kuadër të martesave.¹⁶⁸

156. Kushtet e banimit të personave në situata të cenueshme nuk janë në përputhje me kërkesat minimale të sigurisë. Mungon vullneti dhe përkushtimi nga përgjegjësit zyrtarë për të ndihmuar në zgjidhjen e kushteve të tyre të jetesës.¹⁶⁹ Përmirësimi i kushteve të jetesës së grupeve të cenueshme mbetet i dobët nga ana institucionale dhe kryesisht varet nga bamirësia dhe donatorët.

157. Ende vazhdojnë problemet në lidhje me marrëveshjet e paligjshme të pronës dhe transferimin e paligjshëm të pronësisë së pronës, veçanërisht ato që u përkasin individëve të zhvendosur. Çështja e 350.052 objekteve të ndërtuara pa autorizimin e duhur ka pasur pak progres, me vetëm 925 aplikime për legalizim që janë pranuar. Autoritetet vendore kanë lëshuar 3649 aktgjykime për legalizimin e ndërtimeve pa leje. Procesi i legjitimitetit të komuniteteve të gjera informale, banorët e të cilëve kryesisht përbëhen nga popullsia të margjinalizuara dhe të cenueshme, ende po pengohet nga mungesa e vendosmërisë politike për të trajtuar problemin.¹⁷⁰

158. OShC-të kanë shprehur shqetësimet e tyre për vendimet e QK-së lidhur me shpronësimin e tokës në komunat e Zubin Potokut dhe Leposaviqit në veri të Kosovës.¹⁷¹ Në veri të Kosovës, konfiskimi i pronës private pa pëlqimin e pronarëve dhe pjesëmarrja e tyre në procesin e shpronësimit është në kundërshtim me ligjet e Kosovës. OShC-të theksojnë se Ligji Nr. 03/L-139 për Shpronësimin e Pronës së Paluajtshme parasheh një sërë procedurash të qarta në rastet e shpronësimit, duke përfshirë njoftimin e pronarëve të parcelave që i nënshtrohen shpronësimit, konsultimet publike dhe kompensimin e drejtë të pronarëve, asnjë prej të cilave nuk kanë përfunduar.¹⁷² Vendimet e QK-së për shpronësimin për hir të interesit të veçantë publik nuk përmbajnë referencë në bazën përkatëse ligjore dhe nuk specifikojnë nëse çështja është urgjente apo nuk shpjegojnë pse nuk është ndjekur procesi i rregullt.¹⁷³ OShC-të theksojnë se QK e ka detyrë kushtetuese dhe ligjore të balancojë interesin publik me të drejtat pronësore individuale të garantuara me Kushtetutë.

159. Rekomandime

- Sistemi gjyqësor duhet të ndërtojë kapacitete dhe t'i japë përparësi kontesteve pronësore dhe kontesteve të uzurpimit për t'i harmonizuar veprimet me kërkesat e standardeve ndërkombëtare për proces të drejtë gjyqësor brenda një afati të arsyeshëm;
- QK duhet të organizojë fushata sensibilizuese dhe masa afirmative për regjistrimin e pronave të paluajtshme;

167 Kallxo (12 shkurt 2022), [Barazia gjinore: rreth 126 mijë prona në emër të grave në Kosovë](https://kallxo.com/lajm/barazia-gjinore-rreth-126-mije-prona-ne-emer-te-grave-ne-kosove/). Marre nga <https://kallxo.com/lajm/barazia-gjinore-rreth-126-mije-prona-ne-emer-te-grave-ne-kosove/>

168 Ibid.

169 Ibid.

170 Komisioni i BE-së (2022), [Raporti i Kosovës 2022](#).

171 Aktiv (2022), [Shqetësim lidhur me vendimet për shpronësimin e tokës në veri të Kosovës](#).

172 Aktiv (2022), [Shqetësim lidhur me vendimet për shpronësimin e tokës në veri të Kosovës](#).

173 Aktiv (2022), [Shqetësim lidhur me vendimet për shpronësimin e tokës në veri të Kosovës](#).

- QK duhet të miratojë masa afirmative për të mundësuar qasje më të lehtë për investime për gratë që synojnë të blejnë, zhvillojnë ose investojnë në pronë;
- Agjencitë e zbatimit të ligjit duhet të monitorojnë dhe mbrojnë pronarët e pronave dhe PZHBV-të nga sekuestrimi, shkatërrimi ose uzurpimi i paligjshëm i pronave të tyre;
- QK duhet të angazhohet me komunitetet lokale për t'i kuptuar nevojat e tyre pronësore dhe për të punuar për të identifikuar dhe zbatuar veprime për çështjet e ndërlidhura me pronën;
- QK duhet të organizojë fushata ndërgjegjësuese për t'i edukuar qytetarët për të drejtat e tyre pronësore, dhe përfitimet ligjore dhe ekonomike të pronësisë formale të pasurive të paluajtshme, për të inkurajuar pjesëmarrje më të madhe në tregjet e pronave dhe për të nxitur rritjen ekonomike.

6.5 Të drejtat kulturore

160. Standardet ndërkombëtare që i njohin të drejtat kulturore si kritike për dinjitetin dhe vetëpërbushjen e individëve janë nenet 22 dhe 27 të DUDNj-së. Në kornizën legjislative të Kosovës, Kushtetuta është shumë më e qartë në mbrojtjen e të drejtave kulturore të komuniteteve dhe pjesëtarëve të tyre. Neni 59 thotë se anëtarët e komuniteteve kanë të drejtë të: “shprehin, ruajnë dhe zhvillojnë kulturën e tyre dhe të ruajnë elementet thelbësore të identitetit të tyre, përkatësisht fenë, gjuhën, traditat dhe kulturën e tyre”.¹⁷⁴ Për më tepër, komunitetet kanë të drejtë të: “themelojnë shoqata për kulturë, art, shkencë dhe arsim, si dhe shoqata akademike dhe të tjera për shprehjen, inkurajimin dhe zhvillimin e identitetit të tyre”.¹⁷⁵ Shkelja e të drejtave kulturore kuptohet në Rezolutën 30/20 të Këshillit të të Drejtave të Njeriut si një kërcënim për “stabilitetin, kohezionin social dhe identitetin kulturor”.¹⁷⁶ Në programin e saj qeveritar, QK angazhohet për përmirësimin e kornizës ligjore për promovimin e trashëgimisë kulturore të Kosovës.¹⁷⁷ Duke ditur këtë, është e rëndësishme të theksohet se Kosova ende nuk e ka integruar Konventën Ndërkombëtare për të Drejtat Ekonomike, Sociale dhe Kulturore si instrument thelbësor të kornizës së saj kushtetuese.

161. Infrastruktura për mbrojtjen e trashëgimisë kulturore dhe fetare të Kosovës përshkruhet në nenin 9 të Kushtetutës së Kosovës. Në nenin 9, trashëgimia kulturore e komuniteteve përshkruhet si “pjesë integrale e trashëgimisë së Kosovës”, dhe në përputhje me rrethanat, thuhet se “[...] Kosova e ka një detyrë të veçantë për të siguruar një mbrojtje efektive të tërësisë së objekteve dhe monumenteve me rëndësi kulturore dhe fetare për komunitetet.”¹⁷⁸ Në Ligjin Nr. 02/L-88 për Trash-

174 Kushtetuta e Kosovës (2008).

175 Kushtetuta e Kosovës (2008).

176 Kushtetuta e Kosovës (2008).

177 GoK (2021), [Programi i Qeverisë 2021-2025](#).

178 Kushtetuta e Kosovës (2008).

ëgiminë Kulturore, fushëveprimi i trashëgimisë kulturore është përcaktuar si “trashëgimia arkitek-
turore, arkeologjike, e luajtshme dhe shpirtërore, pavarësisht nga koha e krijimit dhe ndërtimit,
lloji i ndërtimit, përfituesi, krijuesi apo zbatuesi i një veprë.”¹⁷⁹

162. Dështimi i QK-së për ta amenduar Ligjin Nr. 02/L-88 për Trashëgiminë Kulturore, siç është zotuar qeveria, dhe si i përcaktuar si parakusht për transformimin politik të Kosovës në Aneksin V të Planit të Ahtisaarit (2007) mbetet një çështje e dukshme shqetësuese. Siç është theksuar në dy raportet e mëparshme të OShC-ve dhe në Raportin aktual të Komisionit European për vitin 2022, Këshilli i Zbatimit dhe Monitorimit (KZM) vazhdon të mbetet i vetmi mekanizëm formal për dialogun ndërmjet QK dhe KOS.¹⁸⁰

163. Mosmarrëveshja ndërgrupore në mes të shqiptarëve dhe serbëve për karakterin etnik të Kosovës vazhdon të ndikojë në politizimin e trashëgimisë kulturore të njëri-tjetrit në vend. Dështimi i QK-së për të zbatuar Vendimin e Gjykatës Kushtetuese të vitit 2016 për të drejtat pronësore të Kishës Ortodokse Serbe mbi manastirin e Visoki Deçanit si dhe tokën fqinje, minon lirinë etno-fetare të komunitetit serb. Si përgjigje kundër kësaj, përfaqësuesit ortodoksë serbë kanë dorëzuar një pyetje parlamentare në Parlamentin European duke pyetur për të drejtat fetare në Kosovë. Në përgjigjen parlamentare të vënë në dispozicion përmes faqes së internetit në korrik, Parlamenti i BE-së theksoi presionet e bëra ndaj QK-së për zbatimin e vendimit.¹⁸¹ Në maj 2022, QK ritheksoi zotimin e saj për të mbrojtur trashëgiminë kulturore të Kosovës dhe kërkoi që manastiri i Visoki Deçanit, Patriarkana e Pejës, Manastiri i Graçanicës dhe Kisha e Virgjërshës së Shenjtë të Ljeviš/Kisha Shën Premtës të hiqen nga Lista e Trashëgimisë Botërore në Rrezik.¹⁸²

164. Kosova aktualisht nuk është anëtare e Organizatës së Kombeve të Bashkuara për Arsim, Shkencë dhe Kulturë (UNESCO) sepse nuk është njohur si shtet i pavarur nga të gjitha shtetet anëtare të OKB-së. Për t’u bërë anëtar i UNESCO-s, një shtet duhet së pari të jetë anëtar i Kombeve të Bashkuara. Megjithatë, kjo nuk e ka zbrapsur kërkesën e Kosovës për anëtarësim në UNESCO, megjithëse aplikimi i saj është bllokuar vazhdimisht nga Serbia dhe aleatët e saj, të cilët e shohin Kosovën si një krahinë të Serbisë.

165. Vandalizimi i kishave ortodokse serbe dhe përdhosja e varrezave me grafitë anti-serbe vazhdon të jetë një çështje shqetësuese në Kosovë në mesin e pjesëtarëve të komunitetit serb. OJQ Aktiv i referohet 24 incidenteve të vandalizimit të trashëgimisë ortodokse serbe dhe objekteve të saj fetare. Vandalizmi kishte të bënte me përdhosjen e varrezave ortodokse në komunat e Prizrenit, Fushë Kosovës, Graçanicës dhe Istogut. Po ashtu, janë raportuar vjedhje të parave nga xhamitë dhe dëmtime të një kisha katolike në Pejë.¹⁸⁴

179 Gazeta Zyrtare (2008). Ligji nr. 022/L-88 për Trashëgiminë Kulturore. Marrë nga <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2533>

180 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

181 Parlamenti Evropian (3 gusht 2022), [pyetje parlamentare për të drejtat ortodokse serbe në Kosovë](#). Marrë nga https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2022-002172-ASW_EN.html

182 Këshilli i Sigurimit i OKB-së (2021), [Raporti i Sekretarit të Përgjithshëm për Kosovën 2021](#). Marrë nga https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/211008_sg_report_on_unmik_s-2021-861.pdf

183 OJQ Aktiv (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2022.

184 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

166. Rekomandime

- QK duhet të përmirësojë kornizën ligjore për promovimin e trashëgimisë kulturore të Kosovës;
- KK duhet të përfshijë Paktin Ndërkombëtar për të Drejtat Ekonomike, Sociale dhe Kulturore si instrument thelbësor të të drejtave të njeriut në Kushtetutën e tij;
- MKRS duhet të mbrojë tërësinë e objekteve dhe monumenteve me rëndësi kulturore dhe fetare për komunitetet;
- QK duhet të ndryshojë Ligjin për Trashëgimi Kulturore në përputhje me parakushtet e përcaktuara në Planin e Ahtisaarit (2007);
- QK duhet të zbatojë vendimin e Gjykatës të vitit 2016 për të drejtat pronësore të KOS mbi manastirin e Visoki Deçanit për të shmangur cenimin e lirisë etno-fetare të komunitetit serb;
- QK duhet të ndërmarrë masat e duhura për të garantuar sigurinë e objekteve fetare të KOS dhe objekteve të tjera fetare;
- QK duhet të ndajë më shumë fonde për kulturën në Kosovë dhe promovimin e qytetarëve për të marrë pjesë në jetën kulturore.

7. PJESA C: TË DREJTAT E PERSONAVE DHE TË GRUPEVE TË CAKTUARA

7.1 Të drejtat e grave dhe barazia gjinore

167. Të drejtat e grave mbrohen me ligje dhe rregullore të ndryshme. Në fushën kushtetuese, barazia gjinore njihet: “si vlerë themelore për zhvillimin demokratik të shoqërisë, që ofron mundësi të barabarta për pjesëmarrjen e femrave dhe meshkujve në fushat politike, sociale, kulturore dhe në fusha të tjera të jetës shoqërore”.¹⁸⁵ Përveç kësaj dispozite, Kushtetuta është në harmoni edhe me një sërë marrëveshesh dhe konventash ndërkombëtare për mbrojtjen e diskriminimit me bazë gjinore. Në veçanti, neni 22 thotë se përparësi ndaj ligjeve dhe dispozitave vendore u jepet konventave të zbatueshme drejtpërdrejt.¹⁸⁶ Konventa për Eliminimin e të gjitha Formave të Diskriminimit Kundër Grave dhe Konventa e Stambollit janë instrumente drejtpërdrejtë të zbatu-

185 Kushtetuta e Kosovës (2008).

186 Në veçanti, vetëm në rast konflikti apo keqkuptimi, marrëveshjet ndërkombëtare kanë përparësi ndaj dispozitave të ligjeve dhe akteve të tjera të institucioneve publike.

eshme të të drejtave të njeriut për të drejtat e grave.¹⁸⁷ Edhe pse nuk përmendet në mënyrë eksplicite në Kushtetutë, legjislacioni i Kosovës e njeh Rezolutën 1325 të Këshillit të Sigurimit të Kombeve të Bashkuara për Gratë, Paqen dhe Sigurinë (Rezoluta 1325 e OKB-së).¹⁸⁸

168. Ligjet dhe rregulloret e tjera vendore për barazinë gjinore pasqyrojnë parimet dhe legjislacionin ndërkombëtar për barazinë gjinore dhe promovimin e të drejtave të grave. Kjo përfshin Ligjin Nr. 05/L-020 për Barazinë Gjinore, Ligjin Nr. 05/L-021 për Mbrojtjen nga Diskriminimi dhe Ligjin Nr. 03/L-182 për Mbrojtjen nga Dhuna në Familje. Ngacmimi seksual dhe dhuna në familje janë përfshirë në Kodin Penal të rishikuar, i cili parashikon një vepër të veçantë penale dhe një formë të ndryshme të dhunës në familje. Këto përfshijnë dhunën psikologjike, dhunën ekonomike, dhunën seksuale dhe lloje të tjera të dhunës brenda marrëdhënieve familjare.¹⁸⁹

169. Mekanizmat institucional që mbrojnë zbatimin e barazisë gjinore si e drejtë kushtetuese në institucionet publike dhe që i mbrojnë politikat që sigurojnë qasje të barabartë të grave në shoqëri dhe shërbime, rregullohen me ligj. Agjencia për Barazi Gjinore (ABGj) është organi qeverisës i ngarkuar me monitorimin e zbatimit lokal të politikave publike ndërkombëtare dhe sistemimin e integritit gjinor në politikat e QK-së. Sipas Raportit të Komisionit të BE-së për vitin 2022, ABGj ka një rol proaktiv në avancimin e barazisë gjinore duke (a) promovuar integrimin gjinor në institucione dhe (b) duke ofruar trajnime për nëpunësit civilë.¹⁹⁰ Institucione dhe mekanizma të tjerë si IAP, ZQM dhe Komisioni i Kuvendit të Kosovës për të Drejtat e Njeriut, Barazi Gjinore, Persona të Zhdukur, Viktimat e Dhunës Seksuale gjatë Luftës dhe Peticione kanë luajtur një rol në promovimin e parimit të barazisë gjinore dhe mbrojtjen e të drejtave të grave në Kosovë.

170. Një avancim i rëndësishëm drejt integritit gjinor në politikëbërjen lokale të Kosovës dhe zbatimin e kornizës ligjore është Programi i Kosovës për Barazi Gjinore 2020-2024 (PKBGJ).¹⁹¹ Obligimi për zhvillimin e PKBGJ-së si platformë referuese për zhvillimin e aktiviteteve dhe strategjive institucionale drejt zbatimit të kornizës ligjore është specifikuar në nenin 11 të Ligjit Nr. 05/L-020 për Barazinë Gjinore. Objektivi kryesor i PKBGJ-së është: “të avancojë parimet e barazisë gjinore dhe të krijojë një shoqëri paqësore, prosperuese dhe me harmoni për gratë dhe burrat në Kosovë”.¹⁹² Për ta bërë këtë, PKBGJ i klasifikon veprimet e saj strategjike në tri shtylla: (1) fuqizimi ekonomik dhe mirëqenia sociale e grave, (2) rolet e zhvillimit njerëzor dhe marrëdhëniet gjinore, dhe (3) të drejtat e grave dhe qasja në drejtësi dhe siguri. Plani strategjik me mjetet dhe treguesit e PKBGJ është bërë i qasshëm në Planin e Veprimit për periudhën 2020-2022.

171. Barazisë gjinore i jepet prioritet në proceset integruese të Kosovës në BE, dhe për këtë arsye është një nocion qendror në tranzicionin e vazhdueshëm të Kosovës drejt një shoqërie demokratike. Megjithatë, në praktikë, RrGK thekson se reformat e ardhshme strategjike në fushën e admin-

187 Konventa e Stambollit njihet zyrtarisht si Konventa e Këshillit të Evropës për parandalimin dhe luftimin e dhunës ndaj grave dhe dhunës në familje.

188 [Rezoluta 1325](#) pohon ndikimin e luftës tek gratë dhe vajzat dhe rëndësinë e pjesëmarrjes së plotë të grave në zgjidhjen e konflikteve.

189 MD (2021), [Strategjia kombëtare për mbrojtje nga dhuna në familje dhe dhuna ndaj grave 2022-2026](#).

190 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

191 Termi integrim gjinor është përcaktuar në ligjin nr. 05/L-020 për Barazinë Gjinore në nenin 1.16 si vijon: “[...] përfshirja e perspektivës gjinore në çdo fazë të procesit, planifikimit, miratimit të zbatimit, monitorimit dhe vlerësimit të legjislacionit, politikave apo programeve [...] duke marrë parasysh promovimin dhe avancimin e mundësive të barabarta midis burrave dhe grave” (f. 3).

192 [Programi i Kosovës për Barazi Gjinore\(2020\)](#).

inistratës publike nuk përfshijnë integrimin gjinor në përputhje me kornizën legjislative.¹⁹³ Për më tepër, edhe pse buxheti i përgjegjshëm gjinor është i përcaktuar me ligj, kjo mbetet për t'u institucionalizuar. Shqetësues është formulimi sipërfaqësor i një koncept dokumenti mbi Buxhetin e Përgjegjshëm Gjinor të miratuar nga QK, i cili ende nuk është bërë publik.¹⁹⁴

172. Siç u tha më herët, pavarësisht nga bazat e forta legjislative mbi të cilat është ndërtuar dhe njihet barazia gjinore në kontekstin e të drejtave universale të njeriut, mospërputhjet midis politikave dhe praktikës vazhdojnë në një mënyrë që është shqetësuese për zhvillimin e një shoqërie vërtet të barabartë në të cilën gratë dhe burrat kanë mundësi të barabarta pavarësisht gjinisë. Sipas Raportit të Komisionit të BE-së për vitin 2022, mund të vërehet deri diku progresi në fushën e administratës publike në rekrutimin e stafit.¹⁹⁵ Megjithatë, vazhdimësia e formave të hapura dhe të fshehta të diskriminimit vazhdon të minojë zhvillimin demokratik të shoqërisë, me ndarje të vazhdueshme shoqërore dhe hierarki pushteti të orientuara kah meshkujt.

173. Pjesërisht si rezultat i pabarazive të përmendura më sipër, përfaqësimi i barabartë i grave në pozita vendimmarrëse domethënëse në domenin legjislativ, ekzekutiv dhe gjyqësor mbetet sfidë. Sipas raportit të vitit 2021, korniza zgjedhore e Kosovës ende nuk është ndryshuar për të pasqyruar kuotën e barazisë gjinore prej 50 për qind të përfaqësimit të grave. Përmirësimi në përgjigjen ndaj Ligjit për Barazi Gjinore ka të bëjë me numrin e grave në ulëset e kuvendeve komunale, që korrespondon me 1,937 gra ose 37 për qind gra.¹⁹⁶ E njëjta gjë nuk vlen për partitë politike në të cilat diferencimi sipas gjinisë ekziston ende, duke shfaqur pritshmëritë patriarkale gjinore në struktura që nuk rregullohen nga mekanizmat rregullues nga lart-poshtë. Situata nuk është më e mirë as në drejtësi. Sipas Raportit të Komisionit të BE-së për vitin 2022, Kosova ka 432 gjyqtarë (148 gra dhe 284 burra), dhe 183 prokurorë (78 gra dhe 105 burra), që është një përqindje e ulët e gjyqtareve dhe prokuroreve femra në krahasim me shumicën e vendeve të tjera europiane.¹⁹⁷

174. Hendeku ndërmjet politikave dhe praktikës pasqyrohet edhe në nënpërfaqësimin e grave në agjendat e paqes dhe sigurisë. Sipas rezolutës 1325, proceset e sigurisë dhe të ndërtimit të paqes në Kosovë kërkojnë përfshirjen e grave në ekipet negociuese gjatë dialogut ndërmjet Prishtinës dhe Beogradit. Megjithatë, sipas RrGK-së, gratë mbeten të nënpërfaqësuar në pozitat e larta politike, duke mos arritur kështu përfshirjen e grave në tryezën e negociatave.¹⁹⁸ Zbatimi i Ligjit Nr. 05/L-020 për Barazinë Gjinore është parakusht për korrigjimin e disbalancës. Prandaj, dështimi në zbatimin e masave afirmative të ligjit të lartpërmendur shpesh fshihet pas konceptit të meritokracisë.¹⁹⁹

193 RrGK (2022), input për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë.

194 RrGK (2022), input për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë.

195 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

196 Ibid.

197 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

198 RrGK (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2022.

199 RrGK (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2022.

175. Gratë në politikë dhe në pozita publike përjetojnë diskursin seksist përmes mediave sociale. Komentet seksiste, stereotipet nënçmuese, sulmet verbale dhe reagimet që lidhen me kompetencën e politikaneve me gjininë e tyre vazhdojnë paturpësisht dhe madje edhe përjetësohen në qarqe të ndryshme politike.²⁰⁰

176. Përveç kufizimeve të vendosura ndaj grave në strukturat qeveritare nga lart-poshtë, diskriminimi me bazë gjinore vazhdon edhe në sferat socio-ekonomike të shoqërisë. Megjithatë, në aspektin numerik, Tabela 1 tregon rikonfigurimin e normave të papunësisë për gjini. Edhe pse ASK ende nuk e ka kryer anketën e fuqisë punëtore për vitin 2022, sipas të dhënave më të fundit në dispozicion nga ASK-ja²⁰¹ nënperfaqësimi i grave në tregun e punës mbetet me vetëm 16.5 përqind në tregjet aktive të punës krahasuar me 45.9 përqind të meshkujve në vitin 2021. Krahasuar me shkallën e përgjithshme të pjesëmarrjes në punë në Ballkanin Perëndimor, Kosova ka shkallën më të ulët të pjesëmarrjes në rajon.²⁰²

Tabela 2 Analiza e trendit të shkallës së papunësisë në Kosovë sipas gjinisë ndërmjet viteve 2020-2021 (mosha 15 deri në 65 vjeç)

2020	Meshkuj	Femra	Total
numrat	80.173	42.206	121.379
%	23.5	32.3	25.9
2021	Meshkuj	Femra	Total
numrat	66.154	34.007	100.161
%	19.0	25.0	20.7
2022²⁰³	Meshkuj	Femra	Total

177. QK e ka vonuar ndryshimin dhe miratimin e Ligjit të Punës që do ta harmonizonte atë me Direktivën e BE-së për Balancimin e Punës dhe Jetës. Vonesa e vazhdueshme në miratimin e këtij ligji kontribuon në vazhdimin e diskriminimit me bazë gjinore në punë. Vetëm disa raste janë raportuar për shkak të njohurive të pamjaftueshme të mekanizmave të referimit institucional, dhe inspektiveve të pamjaftueshme për këtë çështje (me ato pak raste ekzistuese të mbështetura nga

200 Si shembull, shihni retorikën e drejtuar drejt Pbanor i Kosovës: [Ganimete Musliu merret me peshën e presidentëve: Vjosa do të mbaj mend që ka hyre në Presidencë me 100 kg e do të dalësh me 50](#)

201 Statistikat e Agjencisë së Kosovës (2022). [Anketa e Fuqisë Punëtore 2021](#). Marre nga <https://ask.rks-gov.net/media/7218/tregu-i-punes-2021.pdf>

202 RrGK (2022), inpute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë.

203 Agjencia e Statistikave të Kosovës ende nuk e ka kryer anketën e fuqisë punëtore për vitin 2022.

BE-ja përmes kontaktit me OShC-të e grave dhe ndihmës juridike falas). Ligji dështon në mbrojtjen e grave në pushim të lehonisë nga skadimi i kontratave të shkurtra. Pjesërisht si rezultat i burimeve të pamjaftueshme njerëzore, Inspektorati i Punës po e trajton në mënyrë të kufizuar diskriminimin gjinor.²⁰⁴

178. Plani i Zbatimit Shtetëror të BE-së për Planin e Veprimit Gjinnor III për Kosovën ofron udhëzime të qarta për të gjitha veprimet lokale të BE-së për barazinë gjinore dhe fuqizimin e grave dhe ofron një pasqyrë gjithëpërfshirëse të qëllimeve të matshme dhe ambicioze si liria nga të gjitha format e dhunës me bazë gjinore, promovimi i shëndeti seksual dhe riprodhues, promovimi i fuqizimit socio-ekonomik të grave dhe vajzave dhe pjesëmarrja e tyre e barabartë në politikë dhe udhëheqje, dhe së fundi, rritja e pjesëmarrjes së grave dhe vajzave në tranzicionin e gjelbër dhe digjitalizim.²⁰⁵

179. Dhuna me bazë gjinore dhe dhuna në familje mbeten ende të përhapura në vitin 2022. MD publikoi Strategjinë për Mbrojtjen nga Dhuna në Familje dhe Dhuna ndaj Grave 2022-2026. Në shkurt 2022, Strategjia dhe plani shoqërues i veprimit u miratuan nga QK.²⁰⁶ Kjo strategji e thekson urgjencën e trajtimit të dhunës në familje dhe dhunës me bazë gjinore. Strategjia parashtron katër prioritete, të cilat janë identifikimi dhe parandalimi i dhunës, avancimi i politikave publike dhe harmonizimi i saj me standardet ndërkombëtare të të drejtave të njeriut, fuqizimi institucional për mbrojtjen dhe trajtimin e viktimave të dhunës në familje dhe rehabilitimi dhe riintegrimi i qëndrueshëm i viktimave.²⁰⁷ Gjersa viti i parë i mbuluar nga strategjia ka përfunduar, një raport progresi me rezultate të prekshme ende nuk është publikuar.

180. Përpjekjet dhe fushatat më të qarta institucionale të organizuara nga OShC-të e përqendruara në mbrojtjen e grave kundër të gjitha formave të diskriminimit janë fokusuar në pyetjen dhe hulumtimin e thelbit shoqëror të problemit. Në periudhën 22-23 tetor 2022, me iniciativën e Presidentes së Kosovës u organizua Forumi Gratë, Paqja dhe Siguria. Forumi kishte si synim kryesor bashkimin e njohurive kyçe për paqen dhe sigurinë dhe rolin e grave në këto procese.²⁰⁸ Dhuna dhe abuzimi në familje ndaj grave si çështje kyçe shoqërore u përcollën me raste të shumta të dhunës në familje dhe femicideve (shih më poshtë). Në vitin 2022, QK koordinoi fushatën 16 ditët e aktivizimit kundër dhunës me bazë gjinore nga 25 nëntori deri më 10 dhjetor. Kjo fushatë ka përfshirë gjithsej 132 ngjarje nëpër komnatat e Kosovës.²⁰⁹

181. Gjatë vitit 2022, komisioni parlamentar për të drejtat e njeriut mori iniciativën për hartimin e ligjit për mbrojtjen nga dhuna në familje, dhunën me bazë gjinore dhe dhunën ndaj grave, dhe

204 RrGK (2022), inpute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë.

205 Përfaqësuesi Special i BE-së (2022), [Konteksti për veprimin e BE-së për barazinë gjinore dhe fuqizimin e grave](https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/country_level_implementation_plan_gap_iii_kosovo_eng.pdf). Marre nga https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/country_level_implementation_plan_gap_iii_kosovo_eng.pdf

206 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

207 MD (2021), [Strategjia kombëtare për mbrojtje nga dhuna në familje dhe dhuna ndaj grave 2022-2026](https://www.rks-gov.net/viewConsult.php?ConsultationID=41237). Marre nga https://konsultimet.rks-gov.net/viewConsult.php?ConsultationID=41237

208 Gratë, Paqja dhe Siguria (2022), [objektivat](https://wpsforum-rks.com/). Marre nga https://wpsforum-rks.com/

209 Këshilli i Sigurimit i OKB-së (2022), [Raporti i Sekretarit të Përgjithshëm për Kosovën 2022](https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/s_2022_313-en.pdf). Marre nga https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/s_2022_313-en.pdf

drafti u konsultua me organizata ndërkombëtare dhe vendore të cilat dhanë kontribut të çmuar në avancimin e projektligjit i cili i është përcjellë Kuvendit për miratim. Ky projektligj pritet të miratohet në vitin 2023.²¹⁰

182. Si përgjigje ndaj numrit alarmant të rasteve të dhunës seksuale, QK ka propozuar një ligj të ri për ndryshimin dhe plotësimin e KPK-së. Kjo përfshin disa ndryshime të rëndësishme duke përfshirë një afat kohor për trajtimin e rasteve të dhunës me bazë gjinore brenda një viti, moszbatimin e masave lehtësuese për krimet e përdhunimit, abuzimit seksual dhe dhunës në familje; dhe mohimin e të drejtës për të kandiduar për poste publike për një periudhë nga 3 deri në 10 vjet për individët që kanë kryer ndonjë nga krimet e sipërpërmendura.²¹¹ Projektligji për ndryshimin dhe plotësimin e KPK-së ka kaluar në lexim të parë në KK në dhjetor të vitit 2022.

183. Dhuna ndaj grave dhe dhuna me bazë gjinore mbeten format më të përhapura të abuzimit në familje në Kosovë. Studimet tregojnë se ajo trajtohet në mënyrë joefektive edhe nga organet e zbatimit të ligjit, prokurorët dhe gjykatat.²¹² Sipas RrGK, mbi 90 për qind e rasteve të raportimeve të dhunës në familje i përgjigjen dhunës së kryer nga meshkujt (bashkëshortët, baballarët, vëllezërit dhe vjehrrit) ndaj grave. Një çështje e nën-raportuar është gjithashtu abuzimi psikologjik dhe dhuna emocionale e kryer nga vjehrrit në familjet tradicionale të përbashkëta në Kosovë.²¹³ Në vitin 2022, 258 gra dhe 340 fëmijë janë strehuar në strehimoret e dhunës në familje. Megjithatë, një çështje e vazhdueshme është mungesa e burimeve të përhershme që mund të zvogëlojnë në mënyrë efektive rrezikun e kthimit të grave të partnerët e tyre abuzues për shkak të mungesës së opsioneve alternative.²¹⁴ Në vitin 2022, Rrjeti i Grave të Kosovës (RrGK) ka ndarë 276,548 € për strehimoret dhe OShC-të me qëllim të mbështetjes, mbrojtjes dhe promovimit të të drejtave dhe interesave të grave dhe vajzave.²¹⁵

184. Pasojat gjyqësore për autorët janë shpesh në konflikt me krimet e kryera: një studim empirik i kryer nga RrGK e nxjerr në pah këtë mospërputhje. Në vitin 2022, katër dënime për dhunë (seksuale) ndaj grave u dhanë nga Gjykata Themelore në Prishtinë në periudhën janar-gusht si forma përjashtuese të dënimit, gjobave dhe dënimeve me kusht. Në asnjërën nga veprat penale, shkelësit meshkuj nuk janë paraburgosur. Një shembull që ia vlen të ilustron në këtë drejtim është rasti i Medina Dautit, aktiviste për të drejtat e njeriut, e cila pësoi ngacmime seksuale nga mësimdhënësi i saj në shkollën e mesme. Në rastin në fjalë, gjykata e dënoi mësimdhënësin e shkollës për ngacmim me gjobë prej 1200 eurosh, duke lënë jashtë aktgjykimin dimensionin seksual.²¹⁶ Në vitin 2022, YIHR KS riktheu në vëmendje gjobat e vogla për dhunën në familje pasi Gjykata Themelore e Gjilanit e gjobiti një dhunues mashkull me vetëm 300 euro për shkakimin e lëndimit trupor ndaj gruas së tij.²¹⁷ Gjithashtu, 11 raste të dhunës seksuale janë nën hetim.²¹⁸ Në një raport tjetër monit-

210 QKSGJ (2022), inpute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2022.

211 RrGK (2022), inpute për raportin e përbashkët të OSHC-ve mbi Hnjeriut Rndeshjet në Kosovë 2022.

212 RrGK (25 gusht 2022), [Shtyrja e rasteve të dhunës me bazë gjinore nga sistemi gjyqësor.](#)

213 Balkan Insight (8 qershor 2022), [Për gratë e Kosovës, edhe vjehrrit janë shpesh dhunues.](#) <https://balkaninsight.com/sq/2022/06/08/per-grate-kosovare-edhe-vjehrrit-jane-shpesh-dhunues/>

214 Radio Evropa e Lire (2 shtator 2022), [viktimat e dhunës pa strehe të sigurt. Marre nga https://www.evropaelire.org/a/viktimat-e-dhunës-pa-strehe-te-sigurt-/32015442.html](#)

215 RrGK (24 mars 2022), [Rrjeti i Grave të Kosovës ndan më shumë se 276,000 € për 28 organizata dhe strehimore në Kosovë.](#) Marre nga <https://womensnetwork.org/sq/fondi-i-grave-te-kosoves-ndan-mbi-276000e-per-28-organizata-dhe-strehimore-ne-kosove/>

216 Kallxo (12 shtator 2022), [Rrëfimi i Medina Dautit nga Gjilani – viktimë e ngacmimit seksual.](#)

217 YIHR KS (2022), [reagimi.](#) Marre nga <https://yih-ks.org/en/reaction/>

218 RrGK (25 gusht 2022), [Shtyrja e rasteve të dhunës me bazë gjinore nga sistemi gjyqësor.](#)

orues të kryer nga QKSGJ dhe IKD u shqyrtuan 50 aktgjykime të gjykatave themelore të zgjedhura në mënyrë rastësore. Raporti konstatoi se në 74 përqind të rasteve janë shqiptuar dënime me burgim me kusht, ndërsa vetëm 10 përqind e dënimeve të shqiptuara kanë qenë me burgim efektiv për autorët e veprave penale të dhunës në familje. Për rrjedhojë, dënimet me kusht nuk mund të llogariten si efikase dhe proporcionale në parandalimin dhe luftimin e dhunës në familje.²¹⁹ Vonesat në sistemin gjyqësor për të ofruar mbrojtje adekuate për viktimat e abuzimit në familje janë shpesh rezultat i mosparaqitjes së autorëve në gjykatë, duke shkaktuar shtyrje dhe ikje nga dënimi. Një shembull veçanërisht ilustrues si pasojë e shtyrjes së seancës ishte rasti i abuzimit seksual të personave nën moshën 16 vjeçare në Gjykatën Themelore të Prishtinës, rast ky që u ngrit në vitin 2014. Pasi i kishte shpëtuar drejtësisë duke i humbur seancat e tij gjatë njëperiudhe tetë vjeçare, në vitin 2022 Gjykata Themelore përfundimisht e liroi të akuzuarin.²²⁰ Sipas RrGK, vonesat në sistemin e drejtësisë mbeten shqetësuese kur bëhet fjalë për dhunën me bazë gjinore.²²¹ Një ekzaminim i gjithsej 134 seancave gjyqësore të monitoruara nga RrGK konstatoi vonesa në 35 prej rasteve.

185. Konstatime të ngjashme janë raportuar edhe në një raport të publikuar së fundmi nga GLPS e cila ka ekzaminuar rastet e dhunës në familje në vitin 2022. Në raport jepen të dhëna gjithëpërfshirëse për trajtimin institucional të rasteve të dhunës në familje për periudhën janar-gusht 2022. Raporti përfshin numrin të rasteve të raportuara në PK dhe trajtimin e këtyre rasteve nga Prokuroria dhe Gjykata Themelore në Prishtinë, sa i përket rregullave dhe procedurave. Analiza tregon se 1,852 raste të dhunës në familje janë raportuar në PK në nivel vendi, me 581 raste ose rreth një e treta e rasteve të përgjithshme të raportuara në rajonin e Prishtinës. Shumica e të dyshuarve dhe të arrestuarve që dyshohet se kanë kryer dhunë në familje janë meshkuj dhe të rritur, ndërsa shumica e viktimave të dhunës në familje janë gra. Për sa i përket trajtimit të rasteve të dhunës në familje nga Prokuroria Themelore në Prishtinë, raporti konstaton se ky institucion ka treguar efikasitet në trajtimin e rasteve me autorë të mitur. Megjithatë, ekziston nevoja për të rritur efikasitetin në trajtimin e rasteve kur autorët janë të rritur. Raporti gjithashtu ka analizuar 43 aktgjykime të publikuara nga Gjykata Themelore në Prishtinë (së bashku me degët e saj) për të njëjtën periudhë. Është konstatuar se vetëm në 5 raste gjykata ka shqiptuar dënim efektiv me burgim, ndërsa pjesa më e madhe e vendimeve përbëhej nga dënime me kusht. Për më tepër, u zbulua se në 70 përqind të rasteve nuk është respektuar afati ligjor për caktimin dhe mbajtjen e shqyrtimit fillestar nga momenti i ngritjes së aktakuzës.²²²

186. Me aktgjykimet gjyqësore në lidhje me rastet e përdhunimeve vazhdojnë të shqiptohen dënime nën minimumin ligjor. Në këtë drejtim, gjyqtarët vazhdojnë të përdorin rrethana jashtëzakonisht lehtësuese për të vërtetuar arsyetimin e dënimeve të ulëta, sipas monitorimit të RrGK.

219 QKSGJ (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2022.

220 RrGK (25 gusht 2022), [Shtyrja e rasteve të dhunës me bazë gjinore nga sistemi gjyqësor](#).

221 RrGK (2021), [Nga ligjet tek veprimet. Marre nga https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2021/05/KWN-GBV-Report-ENG-Final-2.pdf](#)

222 GLPS (2022), [GLPS publikoi një raport për trajtimin e rasteve të dhunës në familje në Kosovë për periudhën janar-gusht 2022](#).

187. Në dhjetor të vitit 2022, u lansua Protokollin Shtetëror për Trajtimin e Rasteve të Dhunës Seksuale në Kosovë. Kjo ishte një iniciativë e MD-së dhe Institutit të Mjekësisë Ligjore në bashkëpunim të ngushtë me RrGK-në, BE-në dhe UN Women Kosovo, të cilët ofruan mbështetje në hartimin e dokumentit. Protokollin i përgjigjet zotimit të Kosovës ndaj Konventës së Stambollit dhe “[...] thekson nevojën për të pasur një përgjigje të standardizuar, të vazhdueshme, gjithëpërfshirëse dhe të përgjegjshme për identifikimin, mbrojtjen, trajtimin, fuqizimin dhe riintegrimin e viktimave/të mbijetuarve të sulmit seksual dhe dhunës përmes ndërhyrjes së menjëhershme nga institucionet përgjegjëse.”²²³

188. Një shqetësim i rëndësishëm institucional është stigmatizimi i vazhdueshëm dhe fajësimi i viktimave. Ndërhyrja e papërshtatshme nga gjyqtarët dhe prokurorët konsiston në presionin që u bëhet viktimave për t’u pajtuar me autorët e dhunës në familje. Kjo tregon nevojën për trajnimin e gjyqtarëve në zbatimin e legjislacionit aktual.²²⁴

189. Policia e Kosovës i ka raportuar gjithsej 2273 raste të reja të dhunës në familje në Kosovë në vitin 2022.²²⁵ Siç tregohet në tabelën 2, të dhënat shënojnë një rritje shtesë të rasteve të raportuara krahasuar me tre vitet e mëparshme. Mbetet ende për t’u vlerësuar nëse rritja është rezultat faktik apo nëse reflekton një rritje të raportimit të dhunës në familje. Megjithatë, sipas Raportit të Komisionit të BE-së për vitin 2022, edhe pse një bazë e të dhënave është financuar nga QK për t’i regjistruar rastet e dhunës në familje dhe me bazë gjinore, ka progres të kufizuar në parandalimin dhe luftimin e dhunës në familje dhe riintegrimin e viktimave.

Tabela 2 Rastet e dhunës në familje midis viteve 2019 dhe 2022

Viti	2019	2020	2021	2022
Rastet e dhunës në familje me shifra	1,915	2,069	2,200	2,273

190. Sipas GLPS në periudhën janar-gusht 2022, nga 1752 të dyshuar për dhunë në familje janë arrestuar efektivisht vetëm 682 persona. Si e tillë, ekziston një mospërputhje mes numrit të personave të dyshuar dhe të arrestuarve. Kjo mund të tregojë mungesë të efikasitetit të PK-së për të arrestuar personat e dyshuar për kryerjen e dhunës në familje.²²⁶

191. Pas raportimeve të rasteve të femicideve intime në vitin 2021, edhe viti 2022 përfundoi me dy incidente të tjera të femicideve. Në të dyja rastet, autorët kishin të bënë me ish-partnerët e grave. Koha dhe vendi i të dy vrasjeve kontribuan që ngjarjet të ishin edhe më rrëqethëse. Në ras-

223 UN Women (2022), Protokollin i ri për reagim ndaj dhunës seksuale në Kosovë.

224 Komisioni i BE-së (2022), [Raporti i Kosovës 2022](#).

225 Koha Ditore (2022), [Mbi 2.200 raste të dhunës në familje deri në tetor](#).

226 GLPS (17 nëntor 2022), raportimi dhe trajtimi i rasteve të dhunës në familje në periudhën janar – gusht 2022. Marre nga <http://www.legalpoliticalstudies.org/glps-published-a-report-on-the-handling-of-domestic-violence-cases-in-kosovo-for-the-period-of-january-to-august-2022/>

tin e parë, autori mashkull ka vrarë me sëpatë bashkëshorten në gjumë. Në rastin e dytë, autori ishte në masën e ndalimit ndaj ish-bashkëshortes, e cila në momentin e vrasjes ishte shtatzënë dhe në prag të lindjes. Ajo u qëllua tre herë në parkun e QKUK-së në Prishtinë; në momentin e vrasjes së saj ajo ishte nën mbrojtjen e policisë.²²⁷ Pas vetëvrasjes së autorit mashkull, vjehrrit u shfaqën në rrjetet sociale me histori për probleme mes çiftit, duke diskredituar gruan dhe duke ia hedhur fajin viktimës dhe motrave të saj.²²⁸ Në kulturën dominuese mashkullore, rrëfimi i ish-vjehrrit të viktimës duhet kuptuar si një përpjekje për të shfajësuar autorin dhe për t'i hedhur fajin grave të përfshira në ndërhyrjen në marrëdhëniet e çiftit. Fakti që u krijua një platformë për ridrejtimin e ngjarjeve faktike që çuan në vrasje është shqetësues dhe zbulon vazhdimin e retorikës së përqendruar në fajësimin e viktimave femra dhe justifikimin e meshkujve.

192. Në prill të vitit 2022, Florije Zatriqi, gjyqtare, u de-gradua pas një sërë artikujsh në platformën Kallxo. Këto raporte ekspozuan dënimin e butë prej vetëm tetë (8) muajsh që Zatriqi i dha një përdhunuesi që kishte rrëmbyer një të mitur për një natë të tërë, e kishte dhunuar atë me tre shokë dhe e kishte pranuar atë gjë.²²⁹ Përderisa BIRN Kosova bëri thirrje për pezullimin e gjyqtares, KGJK zgjodhi ta de-gradonte, duke e ricaktuar Zatriqin në një gjykatë më të ulët.²³⁰

193. Protestat për dhunën ndaj grave dhe dhunën në familje kanë vazhduar prej disa vitesh, por kanë marrë një vrull të veçantë në vitin 2021 dhe 2022. Protestat u nxitën nga disa raste të dhunës ndaj grave dhe si pasojë e trafikimit të fëmijëve me abuzim seksual. Rastet që alarmuan opinionin veçanërisht pas vrasjes së 18-vjeçares Marigona Osmani në vitin 2021, e cila u torturua dhe u vra nga ish-partneri i saj, ishte dhunimi i kryer ndaj një vajze njëmbëdhjetëvjeçare në vitin 2022, si dhe vrasja e fundit e gruas shtatzënë Hamide Magashit në dhjetor të vitit 2022. Këto raste në veçanti hodhën dritë mbi dështimin e policisë dhe institucioneve përgjegjëse për t'i mbrojtur viktimat. Protestat u drejtuan nga organizata të të drejtave të grave, aktiviste dhe të mbijetuarat të dhunës të cilat kërkuan që qeveria të marrë masa për të trajtuar çështjen e dhunës me bazë gjinore. Ata kërkuan më shumë burime për shërbimet e mbështetjes së viktimave, ligje më të rrepta për t'i mbrojtur gratë nga dhuna dhe zbatim më të mirë të ligjeve ekzistuese.

194. Protestat vazhduan edhe gjatë gjithë vitit 2022, me aktivistë që organizuan marshime, tubime dhe diskutime për të rritur ndërgjegjësimin për çështjen e dhunës ndaj grave. Ata kërkuan gjithashtu një përgjegjësi më të madhe për autorët e dhunës dhe për t'i dhënë fund kulturës së mosndëshkimit që shpesh ndodhë me rastet e dhunës ndaj grave. Në përgjithësi, protestat për dhunën ndaj grave dhe dhunën në familje në Kosovë në vitin 2021 dhe 2022 theksuan nevojën urgjente për veprime për ta adresuar këtë çështje.²³¹

227 Kallxo (2022), [vrasja e gruas shtatzene ne oborrin e QKUK, prokurori: Në vendin e ngjarjes janë gjetur tri gëzhoja plumbash.](#)

228 Dosja (2022), [Vrasja e gruas shtatzënë nga burri, flet babai I Sokol Halilit: Fajin e kanë motrat e Hamides, ato janë përgjegjëse.](#)

229 Kallxo (2022), [Refuzohet marrëveshja e panelit hetimor për kthimin në punë të gjyqtares Florije Zatriqi.](#)

230 BIRN Kosova(2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2022.

231 Balkan Insight (12 tetor 2022), [Kosova ashpërsos dënimet kundër përdhunimit, dhunës në familje.](#) Marre nga <https://balkaninsight.com/2022/10/12/kosovo-moves-to-toughen-penalties-for-rape-domestic-violence/>

195. Rekomandime

- Gjykatat dhe gjyqtarët e Kosovës duhet t'i zbatojnë ligjet kundër dhunës me bazë gjinore: Kosova tashmë ka ligje që penalizojnë dhunën ndaj grave, por ato duhet të zbatohen në mënyrë efektive;
- QK-ja duhet ta rregullojë disbalancën gjinore në pozitat e larta politike duke synuar përfshirje më të madhe të grave në procese të rëndësishme të ndërtimit të paqes;
- KGJK, KPK dhe Akademia e Drejtësisë duhet të ofrojnë trajnime për gjyqtarët dhe prokurorët, konkretisht në lidhje me dispozitat në KPK-së të rishikuar për ngacmimin seksual, dhunën në familje dhe detyrimet e reja të institucioneve publike sipas zbatimit të Konventës së Stambollit;
- QK duhet ta finalizojë Projektligjin për Mbrojtje nga Dhuna në Familje dhe Dhuna ndaj Grave, dhe ta harmonizojë atë me Konventën e Stambollit, duke e riemërtuar posaçërisht dhe duke u siguruar që i adreson të gjitha format e dhunës me bazë gjinore; i qartëson përgjegjësitë për të gjithë akterët, duke përfshirë mekanizmat koordinues; dhe i përfshin përgjegjësitë për Qendrat e Referimit për Rastet e Përdhunimit dhe të Dhunës Seksuale;
- QK duhet të ndajë fonde për zbatimin e Protokollit Shtetëror për Trajtimin e Rasteve të Dhunës Seksuale;
- QK duhet të punojë ngushtë me OShC-të e grave duke përmirësuar kornizën ligjore për dhunën me bazë gjinore, në përputhje me kërkesat e Konventës së Stambollit;
- QK duhet të rrisë numrin e strehimoreve, qendrave të rasteve të përdhunimit dhe linjave të ndihmës me financim adekuat nga buxhetet e aplikueshme sipas Konventës së Stambollit;
- QK-ja duhet të iniciojë ndryshimin e Ligjit Nr. 003/L-073 për Zgjedhjet e Përgjithshme për t'iu përshtatur Ligjit Nr. 05/L-020 për Barazi Gjinore sa i përket përfaqësimit të barabartë të grave dhe burrave;
- PK duhet t'i trajnojë zyrtarët e zbatimit të ligjit për t'i identifikuar, hetuar dhe ndjekur penalisht rastet e dhunës me bazë gjinore;
- QK duhet të ndër marrë hapa për të rritur pjesëmarrjen e grave në politikë, duke përfshirë zbatimin e kuotave gjinore;
- QK duhet të rrisë mundësitë ekonomike për gratë në Kosovë me politika dhe programe që promovojnë pjesëmarrjen ekonomike të grave, si ofrimi i kredive dhe trajnime për gratë sipërmarrëse, dhe inkurajimi i punëdhënësve që të ofrojnë marrëveshje pune më fleksibile që u mundësojnë grave të balancojnë përgjegjësitë e punës dhe familjes;
- QK duhet të adresojë diskriminimin ndaj grupeve të marginalizuara duke përfshirë gratë rome, ashkali dhe egjiptiane dhe gratë me aftësi të kufizuara;
- QK duhet ta edukojë publikun për barazinë gjinore: Qeveria duhet të promovojë fushata të ndërgjegjësimit të publikut për barazinë gjinore dhe efektet negative të dhunës me bazë gjinore. Ajo duhet gjithashtu të punojë me mediat për të promovuar portretizimin pozitiv të grave në media.

7.2 Të drejtat e fëmijëve

196. Konventa e OKB-së për të Drejtat e Fëmijës (KDF), e cila i përcakton fëmijët si persona nën moshën 18 vjeçare, është drejtpërdrejt e zbatueshme në Kosovë sipas nenit 22 të Kushtetutës dhe i zëvendëson ligjet dhe aktet vendore të qeverisë. Megjithatë, kjo Konventë, e cila nuk po zbatohet mjaftueshëm nga gjyqtarët dhe prokurorët, siç parashihet me nenin 22 të Kushtetutës së Kosovës, përcakton të drejtat e fëmijëve në gjashtë traktatet themelore të të drejtave të njeriut.²³² Mbrojtja e të drejtave të fëmijëve si shtyllë themelore e zhvillimit demokratik të Kosovës është përcaktuar me Kushtetutë në nenin 50 (nga paragrafët 50.1-50.5). Kushtetuta e vë theksin në mirëqenien, barazinë dhe mbrojtjen e fëmijëve nga keqtrajtimi, dhuna dhe çdo formë shfrytëzimi. Në përputhje me standardet ndërkombëtare, legjislacioni primar është plotësuar së fundmi me Ligjin Nr. 06/L-084 për Mbrojtjen e Fëmijëve. Lidhur me një raport të fundit të UNICEF-it në Kosovë të vitit 2021, Ligji, i cili hyri në fuqi në vitin 2020, shënoi një "arritje historike" në kornizën ligjore të mbrojtjes së të drejtave të fëmijëve.²³³ Ky ligj i mbron fëmijët nga forma të ndryshme të abuzimit fizik, mendor dhe emocional; nga neglizhenca; dhe nga shfrytëzimi në të gjitha sferat shoqërore duke filluar nga institucionet e përkujdesit të objektet publike e deri te shtëpia. Por, për shkak se nuk janë miratuar Udhëzimet Administrative, ligji nuk po zbatohet. Për më tepër, në nenin 42.2 (Shëndeti), vizitat e rregullta në shtëpi për gratë shtatzëna dhe fëmijët deri në moshën tre vjeç janë të detyrueshme si pjesë e shërbimeve bazë të kujdesit shëndetësor.

197. KOMF raporton se përkundër faktit se Ligji për Mbrojtjen e Fëmijëve ka hyrë në fuqi më 19 korrik 2020, ky ligj nuk po zbatohet. Shumica dërrmuese e profesionistëve të mbrojtjes së fëmijëve nuk kishin njohuri për përgjegjësitë që rrjedhin nga Ligji për Mbrojtjen e Fëmijëve dhe as risitë që sjell ky ligj. Nga gjithsej 17 Udhëzime Administrative të parapara me Ligjin për Mbrojtjen e Fëmijëve, vetëm 6 prej tyre janë miratuar deri më tani. Mekanizmi kryesor institucional i paraparë me Ligjin për Mbrojtjen e Fëmijëve në nivel komunal, që njihet si Ekipi për të Drejtat e Fëmijës ende nuk është themeluar në të gjitha komunat, përkatësisht ky Ekip është themeluar vetëm në 11 komuna të Kosovës deri më tani. Për më tepër, KOMF raporton se shërbimet dhe programet e reja të parapara në Ligjin për Mbrojtjen e Fëmijëve ende nuk janë krijuar. Këto përfshijnë shërbime dhe programe për trajtimin e fëmijëve viktime të abuzimit me drogën, mbrojtjen e fëmijëve në konflikt me ligjin pa përgjegjësi penale, mbrojtjen e fëmijëve të përfshirë në forma të rrezikshme të punës, fëmijët në situatë rruge, programet për fuqizimin e prindërve për mirëqenien e fëmijëve, ngritja e linjës kombëtare telefonike falas për fëmijët dhe strehimoret për mbrojtjen e fëmijëve.²³⁴

198. Mekanizmat institucionalë që garantojnë zbatimin e legjislacionit janë përcaktuar me Ligjin Nr. 06/L-084 për Mbrojtjen e Fëmijës. Ato përfshijnë Komitetin Ndërministror për të Drejtat e Fëmijëve, i cili funksionon në kuadër të QK-së dhe ZKM-së përmes Zyrës për Qeverisje të Mirë. Shumë e

232 UNHCR (1989), [Konventa për të Drejtat e Fëmijës](#).

233 UNICEF (2021), [Gjendja e të drejtave të fëmijëve në Kosovë](#).

234 KOMF (2022), inpute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2022.

rëndësishme për sigurimin e zbatimit efektiv të mekanizmave për mbrojtjen e fëmijëve në Kosovë është Strategjia për të Drejtat e Fëmijës (2019-2023).²³⁵ Zyra për Qeverisje të Mirë luan një rol udhëheqës në proceset që lidhen me hartimin dhe zbatimin e Strategjisë. Në bashkëpunim të ngushtë me UNICEF-in, dokumenti parasheh katër objektiva strategjike që kanë si synim kryesor "[...] ndërmarrjen e iniciativave që përmirësojnë situatën e fëmijëve në kontekste ekonomike, sociale dhe politike në Kosovë".²³⁶ Fokusi kryesor është instrumentalizimi i kornizës ligjore. Prandaj, strategjia katërvjeçare ka në qendër përmirësimin e strukturave gjyqësore për mirëqenien e fëmijëve. Ai gjithashtu fokusohet në fuqizimin e fëmijëve në proceset vendimmarrëse dhe përfshirjen e fëmijëve në programet e zhvillimit të hershëm. Po kështu, ofrimi i shërbimeve që kontribuojnë në shëndetin dhe mirëqenien e përgjithshme të fëmijëve janë të detajuara në këtë Strategji.

199. Vlerësimi i mekanizmave institucionalë lidhur me mbrojtjen e të drejtave të fëmijëve në Kosovë është i pandashëm nga kuptimi i gjendjes faktike në terren. Teorikisht, vetë legjislativi ofron një kornizë të fortë. Në praktikë, realitetet në terren nxjerrin në pah dobësitë institucionale në keqmenaxhimin dhe dështimin për t'i mbrojtur fëmijët nga situatat e cënueshme socio-ekonomike.²³⁷ Ngjashëm, Ligji i ndryshuar për Financat e Pushtetit Lokal Nr. 03/L-049 mbetet për t'u miratuar për një zbatim më të mirë të Ligjit për Mbrojtjen e Fëmijëve, pasi ofron grante specifike për shërbime sociale, në dobi të fëmijëve në situata të cënueshme dhe pa përkujdesje prindërore.²³⁸

200. Kosova ka një kornizë ligjore për ta adresuar delikucencën e të miturve, e cila siguron mbrojtjen e të drejtave të fëmijëve në konflikt me ligjin dhe promovon rehabilitimin dhe riintegrimin e tyre në shoqëri. Sipas Kodit për Drejtësinë për të Miturit, fëmijët që kryejnë vepra penale u nënshtrohen procedurave dhe sanksioneve që dallojnë nga ato që zbatohen për të rriturit. Ligji synon mbrojtjen e të drejtave të fëmijëve në konflikt me ligjin, promovimin e rehabilitimit dhe riintegrimin të tyre në shoqëri dhe parandalimin e recidivizmit.

201. Save the Children Kosova raporton se është bërë progres i ngadalshëm në adresimin e nevojave të fëmijëve përmes një qasjeje holistike dhe një koordinimi të dobët të mekanizmave në nivel lokal dhe qendror për të ofruar shërbime të integruara dhe për të mundësuar qasje në arsimin gjithëpërfshirës. Investimet në kujdesin në fëmijërinë e hershme dhe praktikën e qeverisjes së mirë, duke përfshirë buxhetimin e përshtatur për fëmijët dhe investimet publike në shërbimet thelbësore mbeten të vogla, ndërsa përfshirja e fëmijëve në monitorimin e agjendave qeveritare dhe komunale për të drejtat e fëmijëve dhe angazhimin e të rinjve në ndërmarrjet sociale po rritet për shkak të mbështetjes së shoqërisë civile.²³⁹

202. Identifikimi dhe mbledhja e të dhënave për investimet publike për shërbimet e caktuara për fëmijët dhe qasja e tyre në shërbime vazhdon të jetë një sfidë si për shkak të mungesës së përpjekjeve dhe platformave të koordinuara të përgjithshme shumë-sektoriale, mungesës së treguesve të qartë për vlerësimin e fëmijëve me aftësi të kufizuara, identifikimit të fëmijët në situatë rruge dhe fëmijët në migrim.

235 QK (2020) Strategjia Kombëtare për të Drejtat e Fëmijës 2019-2023. Marrë nga <https://kryeministri.rks-gov.net/blog/strategjia-per-te-drejtat-e-femijeve-2019-2023-09-08-2019/>

236 Ibid.

237 Komisioni Europian. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

238 Ibid.

239 Save the Children(2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2022.

203. Save the Children Kosova raporton për nivelet e përgjithshme të ulëta të regjistrimit të fëmijëve në arsimin parashkollor pasi vetëm 6.2 përqind e fëmijëve të moshës 0-5 vjeç ndjekin Kujdesin dhe Zhvillimin në Fëmijëri të Hershme. Kjo është dukshëm më e ulët se mesatarja e OECD (mbi 87 përqind ose objektivat e Arsimit dhe Trajnimit 2020 (90 përqind)). Shumica e fëmijëve ndjekin shkollimin e detyrueshëm: 96 përqind e fëmijëve të moshës së shkollës fillore vijojnë shkollën fillore dhe 94 përqind e fëmijëve të moshës së shkollës së mesme të ulët vijojnë shkollën e mesme të ulët. Vijueshmëria neto bie në 84 përqind në shkollën e mesme të lartë.²⁴⁰

204. Trafikimi i fëmijëve si një çështje shqetësuese ka fituar një vëmendje të gjerë në mesin e popullatës së përgjithshme. Sipas një raporti të Departamentit Amerikan të Shtetit (DASH), në vitin 2022 u identifikuan më shumë viktima sesa në vitet e mëparshme si rezultat i përpjekjeve të rëndësishme për eliminimin e trafikimit. Në vitin 2022, Terres des Hommes Kosova raportoi gjithsej 15 viktima, 11 prej të cilave ishin viktima të trafikimit seksual, 3 të shfrytëzimit për punë dhe 1 të lëmshës së detyruar.²⁴¹

205. Lidhur me alarmin e trafikimit të fëmijëve, identifikimi i rasteve të shfrytëzimit dhe dhunës seksuale ndaj fëmijëve në vitin 2022 ka nxitur aksionin kolektiv mes popullatës së përgjithshme në formën e protestave. Pas shfrytëzimit seksual dhe përdhunimit të një vajze 11 vjeçare nga disa persona në disa raste dhe në një periudhë prej disa muajsh, OShC-të dhe individë të tjerë dolën në rrugë për të protestuar kundër dështimit të institucioneve kompetente për mbrojtjen e fëmijës.²⁴² Kjo rezultoi në protesta të gjera në mbarë Kosovën kundër dështimit të institucioneve për të vepruar me shpejtësi në këtë rast dhe në raste të tjera. Si pasojë e këtij incidenti, drejtori i përgjithshëm i PK-së ka dhënë dorëheqje.²⁴³ Në vitin 2022, një pesëmbëdhjetë vjeçare mbeti shtatzënë si pasojë e përdhunimit.²⁴⁴

206. Qendrat për Punë Sociale (QPS) në mbarë Kosovën përballen me një sërë sfidash. Kjo vlen veçanërisht në lidhje me burimet e nevojshme njerëzore dhe financiare që mund t'i adresojnë nevojat sociale të fëmijëve në situata të cenushme. Kjo për shkak se Kosova vazhdon të ketë një sistem të decentralizuar të shërbimeve sociale. Në këtë drejtim, është e nevojshme të merret në konsideratë centralizimi i ofrimit të shërbimeve sociale pasi është dëshmuar të jetë një model më i suksesshëm për zbatimin dhe financimin adekuat në vendet europiane. Në këtë drejtim, shërbimet sociale nuk kanë qenë prioritet i pushtetit vendor.²⁴⁵ Përveç kësaj, QPS-ve u mungon personeli profesional i specializuar në fushën e mbrojtjes së fëmijëve. Ligji për Mbrojtjen e Fëmijëve (neni 15) pohon se çdo QPS do të caktojë së paku një zyrtar përkatës përgjegjës dhe të specializuar për të koordinuar masat dhe ndërhyrjet për mbrojtjen e fëmijëve, edhe pse në praktikë vetëm katër QPS kanë emëruar një punonjës të specializuar për mbrojtjen e fëmijëve me mbështetjen e OShC-ve. Shërbime shtesë ofrohen nga sektori jofitimprurës: rreth 20 OShC të licencuara ofrojnë

240 Save the Children(2022), inpute për raportin e përbashkët të OShC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2022.

241 Terres des Hommes (2022), inpute për raportin e përbashkët të OShC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2022.

242 Kallxo (29 shtator 2022), [Dosja e prokurorisë: 11-vjeçarja u dhunua në park përderisa ishte duke ecur](https://kallxo.com/lajm/dosja-e-prokurorisë-11-vjeçarja-u-dhunua-ne-park-perderisa-ishte-duke-ecur/). <https://kallxo.com/lajm/dosja-e-prokurorisë-11-vjeçarja-u-dhunua-ne-park-perderisa-ishte-duke-ecur/>

243 Kallxo (30 gusht 2022), [Jep dorëheqje drejtori i Policisë Samedin Mehmetit](https://kallxo.com/lajm/jep-doreheqje-drejtori-i-polici-së-samedin-mehmetit/). Marre nga <https://kallxo.com/lajm/jep-doreheqje-drejtori-i-polici-së-samedin-mehmetit/>

244 YIHR KS(2022), inpute për raportin e përbashkët të OShC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2022.

245 Save the Children(2022), inpute për raportin e përbashkët të OShC-ve për të drejtat e njeriut kosovë 2022.

shërbime të financuara kryesisht nga donatorë privatë.²⁴⁶ Nisur nga këto sfida, QK ka vendosur që në vitin 2023 QPS-të të jenë nën juridiksionin e MD-së.

207. Numri i fëmijëve që jetojnë në varfëri në Kosovë mbetet alarmant me skema të asistencës sociale të paaferta për ta përmbushur kërkesën e shtuar në ofrimin e qasjes në dispozitat themelore.²⁴⁷ Vetëm në vitin 2022 nga programet e asistencës sociale të Kosovës kanë përfituar 26 mijë familje.²⁴⁸ Siç raporton KOMF, 22.8 për qind e fëmijëve në Kosovë jetojnë në varfëri, 7.2 për qind e tyre në kushte të varfërisë së skajshme.²⁴⁹ Ligji nr. 2003/15 për Ndhimë Sociale përmban një sërë kriteresh diskriminuese që përjashtojnë një numër të konsiderueshëm të fëmijëve dhe familjeve nga skema e ndihmës sociale. Një zhvillim pozitiv ka qenë miratimi i shtesave të fëmijëve si një instrument efektiv për zbutjen e varfërisë dhe pabarazisë mes fëmijëve. Megjithatë, shumica e ulët është e kufizuar për fëmijët deri në 16 vjeç, duke përjashtuar kështu fëmijët nga mosha 16 deri në 18 vjeç.

208. Përveç kësaj, shfrytëzimi i fëmijëve përmes punës së fëmijëve dhe lëmshës ka ndodhur pa u penguar në vitin 2022. Save the Children Kosova raporton se 7 për qind e fëmijëve në Kosovë janë të angazhuar në punë pjesërisht për shkak të kushteve të këqija ekonomike dhe sociale të segmenteve të popullsisë, ku 6.5 për qind që punojnë në kushte të rrezikshme.²⁵⁰ Krahasuar me vitin 2021, ka një rënie të lehtë të numrit të fëmijëve që kërkojnë lëmshë, me 175 fëmijë të identifikuar kundrejt 191 në vitin e kaluar (2021). Situata e fëmijëve që kërkojnë lëmshë është alarmante dhe është e domosdoshme që qeveria të marrë masa për ta trajtuar atë. Një mënyrë efektive për ta bërë këtë do të ishte ndërhyrja brenda strukturës së familjes dhe parandalimi i fëmijëve, veçanërisht atyre nga komunitetet joshumicë, që të dalin për të kërkuar lëmshë. Veçanërisht, nevojiten përpjekje serioze të qeverisë për të luftuar shfrytëzimin e fëmijëve në formën e lypjes. Deri më tani, përpjekjet institucionale janë përqendruar në zgjidhje ad-hoc pa plane konkrete afatgjata se si të trajtohet problemi nga një perspektivë më e gjerë shoqërore. Në vend të kësaj, përpjekjet e vogla për të zgjidhur problemin marrin formën e autoriteteve që thjesht u bëjnë thirrje qytetarëve “të mos u japin para fëmijëve”.²⁵¹

209. Fëmijët nga komunitetet joshumicë janë fëmijët në pozitën më të cenueshme në aspektin social, ekonomik dhe kulturor. Lëmshja e fëmijëve mbetet një problem i rëndësishëm në shoqërinë kosovare, veçanërisht në mesin e komuniteteve romë, ashkali, dhe egjiptianë. Institucionet publike nuk kanë bërë progres të mjaftueshëm përtej përcaktimeve legjislative drejt aktiviteteve dhe programeve sociale.²⁵²

246 Save the Children (2019), *Monitorimi dhe vlerësimi i shërbimeve sociale në Kosovë*. Marre nga https://kosovo.savethechildren.net/sites/kosovo.savethechildren.net/files/library/edited_PolicyBrief-ENG_0.pdf

247 Kosova 2.0, Ndhimja e vogël për të varfërit. [Marre nga https://kosovotwopointzero.com/en/poor-help-to-the-poor/](https://kosovotwopointzero.com/en/poor-help-to-the-poor/)

248 Ibid.

249 Përkufizimi i varfërisë së skajshme në këtë raport korrespondon me përkufizimin e Kombeve të Bashkuara, si “një gjendje e karakterizuar nga privimi i rëndë i nevojave themelore njerëzore, duke përfshirë ushqimin, ujin e pijshëm, objektet sanitare, shëndetin, strehimin dhe informimin. Kjo varet jo vetëm nga të ardhurat, por edhe nga qasja në shërbime” (OKB 1995, Raporti i samitit botëror për zhvillimin social).

250 Save the Children (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2022.

251 Kosova Press (2022), *Në Kosovë janë identifikuar 175 fëmijë lypës*. Marre nga <https://kosovapress.com/en/175-child-beggars-have-been-identified-this-year-in-kosovo/>

252 Kosova 2.0, Ndhimë e vogël për të varfërit. [Marre nga https://kosovotwopointzero.com/en/poor-help-to-the-poor/](https://kosovotwopointzero.com/en/poor-help-to-the-poor/)

210. Diskriminimi ndaj fëmijëve romë është i përhapur në sferën publike me 26.53 përqind të raportuar që përballen me forma të ndryshme përjashtimi kur i qasen shërbimeve publike, sipas një raporti të fundit të Rrjetit të Viteve të Hershme Rome. Pjesërisht si rezultat i diskriminimit, më shumë se gjysma e fëmijëve romë janë të privuar nga qasja në shërbime sociale cilësore.²⁵⁴ Kombinuar me situata të privimit ekonomik (57 përqind e të rriturve romë janë të papunë) dhe nivele të ulëta arsimore (38.7 përqind e të rriturve romë nuk kanë vijuar shkollën), fëmijët romë kanë një disavantazh të hershëm në fillimin e tyre të jetës në krahasim me fëmijë me prejardhje të tjera etnike.²⁵⁵ Kjo është veçanërisht e vërtetë kur shqyrtohet mjedisi familjar, siç raportohet nga Save the Children. Sipas të dhënave që ata japin, 72 përqind e fëmijëve deri në moshën 14 vjeç kanë pësuar dhunë psikologjike dhe fizike brenda familjes. Në veçanti, fëmijët me aftësi të kufizuara përballen me rrezik më të lartë për abuzim fizik dhe emocional dhe forma të tjera të neglizhencës, dhunës dhe shfrytëzimit për shkak të diskriminimit dhe përjashtimit.²⁵⁶

211. Gjykata e Apelit dha aktgjykim në maj të vitit 2022 për mosndarjen e klasëve me shumicë të fëmijëve romë, ashkali dhe egjiptianë të Kosovës, gjë që krijoi një precedent të rëndësishëm. Me pak fjalë, Gjykata e Apelit mbajti vendimin e gjykatës më të ulët duke e konsideruar diskriminuene ekzistencën e "klasave të ndara", duke e cilësuar këtë praktikë si shkelje të së drejtës për arsimim të barabartë. Gjykata urdhëroi dëmshpërblim jomaterial për dhimbjen dhe vuajtjen, shpërbërjen e klasave të veçanta dhe bashkimin e nxënësve të prekur në klasa multietnike për të "mundësuar [...] arsim cilësor dhe gjithëpërfshirës".²⁵⁷

212. Përkundër masave parandaluese dhe fushatave për ngritjen e vetëdijes kundër martesave të hershme, martesat e fëmijëve dhe martesat e hershme të detyruara gjithashtu mbeten problem në komunitetet Romë dhe Ashkali. Sipas Balkan Sunfloëers Kosova, një nga faktorët që rrit numrin e martesave të hershme janë kushtet e këqija ekonomike. Për shkak se këto martesë shpesh mbeten të paraportuara në QPS, praktika e tillë ende vazhdon. Për më tepër, mekanizmat e mbrojtjes së fëmijëve nuk funksionojnë efektivisht në parandalimin e fenomenit. Nga njëra anë, hezitimi i PK-së dhe prokurorëve të Kosovës për të zbatuar ligjin i atribuohet normave tradicionale kulturore të këtyre komuniteteve. Nga ana tjetër, prindërit, shkollat dhe QPS-të nuk kanë koordinim të mjaftueshëm për parandalimin e këtij fenomeni. Midis 2019 dhe 2021,²⁵⁸ edhe përkundër hapave të ndërmarrë për përfshirjen e fëmijëve në arsim, 1 në 4 vajza nga komunitetet Rom, Ashkali dhe Egjiptian në Kosovë janë analfabete. Kjo situatë rrit ndjeshëm rrezikun e varfërisë së fëmijëve dhe për rrjedhojë i detyron të angazhohen në punë.

253 REYN (2022), [Thyejmë heshtjen. E drejta e fëmijëve të vegjël romë në Evropë për t'u zhvilluar](https://www.reyn.eu/wp-content/uploads/2022/10/Infographic-Kosovo.pdf). Marre nga <https://www.reyn.eu/wp-content/uploads/2022/10/Infographic-Kosovo.pdf>

254 Ibid.

255 Ibid.

256 Save the Children (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2022.

257 Gjykata e Apelit e Kosovës (2022), [rasti nr. 2019:089725](https://www.reyn.eu/wp-content/uploads/2022/10/Infographic-Kosovo.pdf)

258 RROGRAEK (2022), inute për Raportin e përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2021.

213. Sipas të dhënave më të fundit në dispozicion nga ASK-ja,²⁵⁹ gjithsej 8 përqind e fëmijëve të moshës ndërmjet 5 dhe 11 vjeçare nga komunitetet Rom, Ashkali dhe Egjiptian janë të angazhuar në punën e fëmijëve. Rreth 12 për qind e vajzave martohen para moshës 15 vjeç dhe 43 për qind para moshës 18. Nisur nga këto të dhëna si dhe nga sfidat me të cilat përballen fëmijët e këtyre komuniteteve, vëmendje e veçantë duhet t'i kushtohet përmirësimit të situatës së këtyre fëmijëve dhe rritjes së mundësive për përfshirjen e tyre. Situata në të cilën gjenden fëmijët nga komunitetet romë, ashkali dhe egjiptianë është e lidhur ngushtë me varfërinë e këtyre komuniteteve.²⁶⁰

214. Kosova nuk i strehon fëmijët në institucione të mëdha rezidenciale. Në vend të kësaj, janë zhvilluar zgjidhje alternative të kujdesit për fëmijët e privuar nga kujdesi prindëror. Megjithatë, kujdestaria për fëmijët pa përkujdesje prindërore nuk ofrohet në të gjitha komunat e Kosovës pasi nuk i plotësojnë kërkesat. Sipas UNICEF-it, në qershor të vitit 2022, 52 fëmijë jetonin me 27 familje kujdestare në Kosovë dhe 75 fëmijë pa përkujdesje prindërore ishin vendosur në shërbime rezidenciale.²⁶¹

215. Fëmijëve me aftësi të kufizuara dhe që kanë nevojë për kujdes të veçantë shpesh u privohet qasja e duhur në objektet shëndetësore dhe arsimore, si dhe ndihma e nevojshme për të ndjekur arsimin gjithëpërfshirës.²⁶² Strategjia për Personat me Aftësi të Kufizuara dhe Plani i Veprimit 2020-2023 paraqet një zhvillim pozitiv drejt një mjedisi që i kushton rëndësi aftësisë së kufizuar, por në praktikë, fëmijëve me aftësi të kufizuara ende u mungon mbështetja e duhur institucionale. Qeveria ka punësuar 100 asistentë shtesë për fëmijët me nevoja të veçanta në shkollat publike dhe ka ndarë financim për 300 të tjerë në vitin 2023.²⁶³ Mbetet për t'u vlerësuar nëse ky numër do të jetë i mjaftueshëm apo jo për të krijuar një mjedis edukativ të përshtatshëm për fëmijët me aftësi të kufizuara.²⁶⁴

216. Rekomandime

- QK duhet ta miratojë Projektligjin për Financat e Pushtetit Lokal për të ofruar grante specifike për shërbimet sociale nga të cilat përfitojnë fëmijët në situata të cenueshme dhe pa kujdes prindëror;
- QK duhet t'i miratojë udhëzimet e mbetura administrative të specifikuar në Ligjin për Mbrojtjen e Fëmijëve;
- QK dhe komunat duhet të fillojnë me themelimin e shërbimeve të reja, siç parashihet në Ligjin për Mbrojtjen e Fëmijëve;
- Mekanizmat e koordinimit në nivel lokal dhe qendror duhet të forcohen për të ofruar shërbime të integruara dhe për të mundësuar qasje në arsimin gjithëpërfshirës;

259 ASK (2020), [Puna e fëmijëve](https://ask.rks-gov.net/media/5737/kosovo-2019-2020-mics-snapshot-child-labour.pdf). Marrë nga <https://ask.rks-gov.net/media/5737/kosovo-2019-2020-mics-snapshot-child-labour.pdf>

260 Balkan Sunflowers (2022), INPUTE për Raportin e përbashkët të OShC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2021.

261 UNICEF (2022), [Një zemër e madhe dhe 16 fëmijë](#).

262 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

263 MASHTI (2022), përgjigje me email për RRDNJ në lidhje me rekomandimet e raportit të përbashkët të OShC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë 2021.

264 Kosova Press (2022), [Punësimi i asistentëve është i domosdoshëm për fëmijët me aftësi të kufizuara, premtohet punësimi i 500 prej tyre](https://kosovapress.com/en/the-employment-of-assistants-is-necessary-for-children-with-disabilities-the-employment-of-500-of-them-is-promised/). Marrë nga <https://kosovapress.com/en/the-employment-of-assistants-is-necessary-for-children-with-disabilities-the-employment-of-500-of-them-is-promised/>

- QK duhet t'i rritë investimet në ndërgjegjësimin dhe praktikën e kujdesit në fëmijërinë e hershme me anë të buxhetimit të përshtatshëm ndaj fëmijëve dhe investimeve publike në shërbimet thelbësore;
- QK në bashkëpunim me ASK-në dhe platformat tjera të mbledhjes së të dhënave duhet të përmirësojë identifikimin e shërbimeve për fëmijët dhe qasjen e tyre në shërbime;
- QK duhet të miratojë tregues të qartë për vlerësimin e fëmijëve me aftësi të kufizuara, identifikimin e fëmijëve në situatë rruge dhe fëmijëve në migrim;
- QK duhet të ofrojë programe dhe trajnime për prindërit për të rritur regjistrimin në arsimin parashkollor dhe për të siguruar që të gjithë fëmijët të kenë qasje në arsim cilësor;
- QK duhet t'i adresojë martesat e fëmijëve, të hershme dhe të detyruara, veçanërisht në mesin e komuniteteve romë, ashkali dhe egjiptianë përmes programeve dhe aktiviteteve për ngritjen e vetëdijes;
- Gjyqtarët dhe prokurorët e Kosovës duhet t'i intensifikojnë përpjekjet e tyre për të siguruar zbatimin e drejtpërdrejtë të KDF-së në zgjidhjen e rasteve.

7.3 Të drejtat e të rinjve

217. Kushtetuta e Kosovës nuk i përmend të rinjtë dhe të drejtat e tyre në tekst. Ajo vetëm përcakton të drejtën për të votuar si në zgjedhjet lokale ashtu edhe në ato të përgjithshme në moshën 18 vjeç. Korniza legjislative e Kosovës përcakton "rininë" në Ligjin nr. 03/L-145 për Fuqizimin dhe Pjesëmarrjen e të Rinjve (Neni 3 1.1) si: "grupmosha e të rinjve ndërmjet pesëmbëdhjetë (15) dhe njëzet e katër (24) vjeç".²⁶⁵ Veçanërisht, kjo kategori moshe përfaqëson një segment të madh të përbërjes demografike pasi 35 për qind e popullsisë së përgjithshme të Kosovës është ndërmjet moshës 15 dhe 24 vjeç.²⁶⁶ Duke pasur parasysh këtë, Ligji Nr. 03/L-145 për Fuqizimin dhe Pjesëmarrjen e Rinisë luan rol kyç në sigurimin e "[...] pjesëmarrjes së vazhdueshme të të rinjve [...] në zhvillimin e një shoqërie demokratike".²⁶⁷

218. Strategjia ekzistuese për Rininë 2019-2023 në përputhje me Ligjin Nr. 03/L-145 për Fuqizimin dhe Pjesëmarrjen e Rinisë vendos bazën themelore për rritjen e pjesëmarrjes së të rinjve në proceset vendimmarrëse, jetën publike, pjesëmarrjen në arsimin joformal, punësim, arsim, promovimin e shëndetit, kulturë, sport dhe rekreacion.²⁶⁸ Prandaj, strategjia synon gjithashtu të promovojë bashkëpunimin ndërmjet organizatave rinore, aktiviteteve të cilave kanë të bëjnë me rininë, si dhe ndërmjet organeve qendrore dhe komunale për të forcuar politikën dhe programet rinore.²⁶⁹ Pavarësisht kësaj strategjie, përfshirja e të rinjve në proceset vendimmarrëse të qeverisë mbeti e kufizuar në mundësinë për të votuar në zgjedhjet e fundit të përgjithshme dhe vendore të vitit 2021.

265 Gazeta Zyrtare (2009). Ligjin nr. 03/L-145 për Fuqizimin dhe Pjesëmarrjen e të Rinjve Marre nga <https://gzk.rks-gov.net/ActDocument-Detail.aspx?ActID=2654>

266 YIHR KS (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

267 YIHR KS (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

268 MKRS, 'Strategjia për të rinjtë 2019 – 2023' (maj 2019), f. 10.

269 Departamenti i Rinisë, Ministria e Rinisë, Kulturës dhe Sportit (2022). Marre nga <https://www.mkrs-ks.org/?page=1,44>

219. Mekanizmat institucionalë të ngarkuar me zhvillimin e politikave dhe programeve rinore janë në kuadër të Departamentit të Rinisë në MKRS-së. Ndërsa ligji mbikëqyr edhe organizimin vullnetar të Këshillit Qendror të Veprimit Rinor (KQVR), asnjë Këshill i tillë nuk ka funksionuar që nga viti 2018. Përgjegjësitë themelore u janë caktuar edhe institucioneve qendrore dhe komunale për të forcuar sektorin e rinisë në Kosovë duke mbikëqyrur Programet Rinore dhe Qendrat Rinore. Portali i Kosovës raporton gjithsej 150 organizata rinore të ndara në 100 rrjete dhe 50 qendra. Megjithatë, NDI Kosova thekson se ka mungesë të konsiderueshme të Planeve Lokale të Veprimit për Rininë dhe strategjive për fuqizimin dhe pozicionimin e Këshillave Lokale të Veprimit Rinor (KLVR).²⁷⁰

220. Komisioni Shtetëror për Rininë (KSHR) u emërua në gusht 2021. I përbërë nga 8 ministri, qëllimi i tij kryesor është të nxisë bashkëpunimin ndër-institucional, të zhvillojë politika horizontale për fuqizimin e të rinjve dhe të rishikojë legjislacionin aktual. KSHR është gjithashtu përgjegjës për hartimin e Strategjisë së re për Rininë.

221. Pavarësisht strategjive të qeverisë, papunësia tek të rinjtë mbetet një problem me pasoja të konsiderueshme në shkallë të gjerë për zhvillimin social-ekonomik të rajonit pasi nxit emigracionin dërrmues të kësaj kategorie moshe. ASK raportoi një shkallë të papunësisë tek të rinjtë prej 38 për qind për vitin 2021. Po kështu, Raporti i Komisionit Evropian për vitin 2022 zbuloi një shkallë të pasivitetit të të rinjve prej rreth 62 përqind.²⁷¹ Pavarësisht një rënie diakronike që nga viti 2018 (shih tabelën 4), kushtet socio-ekonomike i privojnë të rinjtë kosovarë të përjetojnë një ndjenjë të mirëfilltë të lidhjes në mes të Kosovës dhe standardeve evropiane perëndimore të prosperitetit dhe zhvillimit ekonomik. Sipas Anketës së Fuqisë Punëtore të vitit 2021, shkalla e papunësisë tek të rinjtë është më e lartë tek të rejtat (46.5 përqind) sesa tek të rinjtë meshkuj (33.7 përqind).²⁷² ASK-ja ende nuk ka zhvilluar një anketë të fuqisë punëtore për vitin 2022.

Tabela 4 Shkalla e papunësisë në Kosovë në kategorinë e moshës 15 deri në 24 vjeç

Viti	2018	2019	2020	2021	2022 ²⁷³
Shkalla e papunësisë së të rinjve (SHPPR) në përqindje	55.41	49.76	49.66	38.0	-

270 NDI Kosovë (2021), [Konferenca e Rinisë: Speak Youth to Power](https://www.facebook.com/NDIKosovo/videos/286325780118842/). Marre nga <https://www.facebook.com/NDIKosovo/videos/286325780118842/>

271 Komisioni Evropian. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

272 Agjencia e Statistikave të Kosovës (2022), [Anketa e fuqisë punëtore 2021](https://ask.rks-gov.net/media/7218/tregu-i-punes-2021.pdf). Marre nga <https://ask.rks-gov.net/media/7218/tregu-i-punes-2021.pdf>

273 Agjencia e Statistikave të Kosovës ende nuk e ka kryer anketën e fuqisë punëtore për vitin 2022.

222. Për të ulur shkallën e lartë të papunësisë, kërkohet rishikimi i Planit të Veprimit për Punësimin e të Rinjve 2018-2022 dhe i Strategjisë Sektoriale të Ministrisë së Punës dhe Mirëqenies Sociale (MPMS).²⁷⁴ Qeveria është zotuar të zbatojë Skemën e Garancisë për Rininë në korrik 2021. Qëllimi i kësaj skeme është të mbështesë personat e papunë nën moshën 30 vjeçare përmes programeve të trajnimit dhe edukimit brenda një periudhe të caktuar papunësie pas përfundimit të shkollës ose bërit i papunë. Qeveria ende nuk ka nisur përgatitjet e prekshme si caktimi i një koordinatori, trupi koordinues dhe zhvillimi i një plani zbatimi të Garancisë Rinore.²⁷⁵ Në mars 2022, Komisioni Ministror për Skemën e Garantuar për të Rinjtë përgjegjës për mbikëqyrjen dhe monitorimin e zbatimit të Skemës në përputhje me direktivat e BE-së u mblodh për herë të parë për të diskutuar dhe përgatitur mjetet për rritjen e punësimit për të rinjtë në Kosovë.²⁷⁶ Masat konkrete me rezultate më të prekshme ende nuk kanë dalë nga këto përpjekje. Deri më tani, MF-ja ka prezantuar vetëm konceptin e Skemës së Garancive Rinore dhe Planin e saj të Zbatimit tek donatorët dhe organizatat partnere, duke u dhënë të pranishmëve mundësinë të mësojnë më shumë rreth zbatimit të Skemës në Kosovë dhe mundësive për të mbështetur zbatimin e saj.

223. Paketa e Rimëkëmbjes Ekonomike u publikua për miratim në qershor 2021, me qëllim që të kufizohen pasojat ekonomike të pandemisë tek të rinjtë. Masa 1.4 për skemën e garantuar të punësimit për të rinjtë përfshin një buxhet prej 10 milionë euro për të trajtuar problemin e papunësisë për të rinjtë e moshës 18 deri në 24 vjeç. Në strategjinë e parashikuar, qeveria u garanton të rinjve “punën e parë, të subvencionuar nga shteti në nivelin e pagës minimale”.²⁷⁷ Zbatimi i kësaj mase ka nisur në nëntor 2022 me dy programe praktike nga gjashtë muaj.²⁷⁸ Programi i parë ofron praktikë për 100 studentë në institucionet e Kosovës duke përfshirë ministrinë. Programi i dytë ofron praktika gjashtëmujore në qendrat sociale duke përfshirë QPS-të, shtëpitë e kujdesit ditor për të moshuarit dhe personat me nevoja të veçanta si dhe OShC-të e regjistruara. Me këto mundësi praktike, QK ofron një kompensim prej 170 Euro për praktikant. Masat e tjera të parashikuara në Paketën e Rimëkëmbjes Ekonomike ende nuk janë zbatuar.

224. Një kuptim i situatës së shëndetit mendor tek të rinjtë ofron një përshkrim të mirëqenies së të rinjve në Kosovë në vitin 2022. Gjatë vitit 2022, MSH publikoi raportin “Manuali për ndërhyrjen promovuese dhe parandaluese në fushën e shëndetit mendor tek adoleshentët”, ku vetëvrasja cilësohet si shkak i katërt kryesor i vdekjes tek adoleshentët nga 15 deri në 19 vjeç.²⁷⁹ Në mesin e faktorëve të tjerë, raporti përshkruan rreziqet kryesore për vetëvrasje tek adoleshentët, duke përfshirë abuzimin me alkoolin, traumat dhe abuzimet në fëmijëri, dhe qasjen e kufizuar për të kuptuar fenomenin brenda strukturave familjare. Mediet digjitale dhe arsimi theksohen si kanale kryesore përmes të cilave mund të sigurohet parandalimi dhe rritja e vetëdijesimit. Në shifra faktike, viti 2022 pa një rritje të rasteve të vetëvrasjeve me tre raste të tentativës për vetëvrasje dhe dy raste me fatalitet. Dy nga viktimat ishin 19 vjeç.²⁸⁰

274 MPMS (2021), *Raporti Vjetor i Monitorimit 2020, të Planit të Veprimit për Punësimin e të Rinjve 2018*.

275 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

276 MF (2022), *Fillon punën Komisioni Ministror për Skemën e Garantuar për të Rinj*.

277 MF (2021), *Paketa e Rimëkëmbjes Ekonomike*.

278 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

279 MSH (2022), *Manual për ndërhyrjet promovuese dhe parandaluese në fushën e shëndetit mendor të adoleshentëve*.

280 MSH (2022), *Manual për ndërhyrjet promovuese dhe parandaluese në fushën e shëndetit mendor të adoleshentëve*.

225. Një perspektivë gjinore për të drejtat e të rinjve në Kosovë tregon se dinamikat stereotipike patriarkale mbeten të përhapura në shoqërinë e Kosovës. Sipas një raporti të fundit të UNICEF-it për të rinjtë, prishmëritë tradicionale gjinore vazhdojnë të jenë të pranishme në arsim dhe në mjedisin e vendit të punës.²⁸¹ Pavarësisht se është një nga asetet më të çmuara të Kosovës, potenciali rinor mbetet i pashfrytëzuar shumë, me vetëm 13 për qind të të rinjve të punësuar në vitin 2019. Si rezultat, të rinjtë zgjedhin të largohen dhe ka një rritje të kërkesës për kurse gjuhësore, veçanërisht për gjermanisht.²⁸²

226. Rekomandime

- MASHTI duhet investojë në arsim dhe trajnim financiar për të rinjtë për të siguruar që ata kanë aftësitë dhe njohuritë që u nevojiten për të pasur sukses në fuqinë punëtore dhe për të kontribuar në shoqëri;
- QK duhet të inkurajojë pjesëmarrjen e të rinjve në vendimmarrje dhe të kërkojë në mënyrë aktive se si t'i përfshijë të rinjtë në proceset vendimmarrëse të QK-së;
- QK-ja duhet të nxisin ndërmarrësinë e të rinjve me financim, trajnim dhe programe mentorimi për t'i ndihmuar ata të kenë sukses në shoqërinë kosovare;
- QK-ja duhet të përmirësojë strategjitë e saj për nxitjen e të rinjve për të qëndruar në Kosovë dhe për të ndaluar migrimin;
- Duhet të vihet në dispozicion qasja në objektet e kujdesit shëndetësor mendor dhe mbështetja për të rinjtë që përballen me sfida mendore;
- MF-ja duhet të përshpejtojë procesin e zbatimit të Skemës së Garancisë Rinore duke qenë se ky Program është një investim i rëndësishëm për të ardhmen e rinisë së Kosovës dhe zhvillimin e përgjithshëm ekonomik të Kosovës;
- Për funksionimin e duhur të mekanizmave të KQVR-së dhe KVRL-së, kërkohet më shumë mbështetje institucionale dhe financiare. Për këtë qëllim, ndryshimi i Ligjit për Fuqizimin dhe Pjesëmarrjen e Rinisë mund të ndihmojë në qartësimin e statusit të KQVR-ve dhe KVRL-ve;
- Pushtetet vendore duhet të hartojnë Plane Lokale të Veprimit për Rininë dhe të miratojnë buxhetet për zbatimin e këtyre planeve.

281 UNICEF (2021), [Zërat e Rinisë nga Kosova](https://www.unicef.org/kosovoprogramme/media/2846/file/Youth%20voices%20from%20Kosovo.pdf). Marre nga <https://www.unicef.org/kosovoprogramme/media/2846/file/Youth%20voices%20from%20Kosovo.pdf>

282 ETF (2021), [Si ndërveprojnë migrimi, kapitali njerëzor dhe tregu i punës në Kosovë](#).

7.4 Të drejtat e personave me aftësi të kufizuara

228. Korniza legjislative mbi të cilën bazohet vlerësimi i situatës së zbatimit të të drejtave të njeriut të personave me aftësi të kufizuara në Kosovë përbëhet nga Kushtetuta së bashku me ligje dhe rregullore të shumta në të cilat referencë specifike i bëhet këtij segmenti të popullsisë. Pjesë e kornizës legjislative përmes së cilës mbrohen të drejtat e personave me aftësi të kufizuara është Ligji Nr. 2003/23 për Pensionet e Aftësisë së Kufizuar dhe Ligji Nr. 03/L-022 për Mbështetjen Materiale për Familjet e Fëmijëve me Aftësi të Kufizuara të Përhershme. Dy ligje të tjera që mbështesin persona të veçantë me aftësi të kufizuara janë Ligji Nr. 05/L-067 për Statusin dhe të Drejtat e Personave Paraplegjikë dhe Tetraplegjikë dhe Ligji Nr. 04/L-092 për të Verbrit. Një pjesë e kornizës ligjore të Kosovës pasqyron Konventën e Kombeve të Bashkuara për Personat me Aftësi të Kufizuara (KDPAK), por ajo ende nuk është inkorporuar në Kushtetutë si instrument ndërkombëtar i të drejtave të njeriut drejtpërdrejt i zbatueshëm sipas nenit 22. Kosova gjithashtu ka miratuar një vizion gjithëpërfshirës të përqendruar në promovimin e të drejtave dhe kushteve të këtij komuniteti dhe objekteve të tij në Strategjinë e saj për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara (2013-2023).

229. Legjislacioni i Kosovës bazohet në mënyrë të nënkuptuar në instrumentet evropiane të të drejtave të njeriut, por i mungon harmonizimi i formuluar siç duhet dhe i qartë. Në nenin 22 të Kushtetutës, një sërë instrumentesh kyçe për të drejtat e njeriut shërbejnë si bazë për ligjet dhe rregulloret vendore, por KDPAK nuk përfshihet. KDPAK mbron dhe siguron gëzimin e plotë dhe të barabartë të të gjitha të drejtave dhe lirive themelore të njeriut nga të gjithë personat me aftësi të kufizuara dhe promovon respektimin e dinjitetit të tyre.²⁸³ Parimet e Konventës përfshijnë autonominë individuale, mosdiskriminimin, pjesëmarrjen dhe përfshirjen, respektimin e dallimeve dhe pranimin e diversitetit; qasjen; barazinë e mundësive dhe respektin për kapacitetet në zhvillim të fëmijëve me aftësi të kufizuara për të përmendur vetëm disa.²⁸⁴ Sipas HANDIKOS (2023), përfshirja e KDPAK-së është thelbësore nëse synohet arritja e parakushteve themelore që personat me aftësi të kufizuara të bëjnë një jetë normale dhe dinjitoze. Pas përpjekjeve dhe kërkesave të vazhdueshme të HANDIKOS-it për inkorporimin e KDPAK-së, QK-ja mbajti një mbledhje më 13 dhjetor 2022 dhe më pas nxori vendimin nr. 02/112 me propozimin për ndryshimin e Kushtetutës drejtuar KK-së.²⁸⁵ Me këtë kërkesë, KK dërgoi KDPAK-në në Gjykatën Kushtetuese për të marrë një mendim se si konventa është në përputhje me Kushtetutën e Kosovës. Deri më tani, Gjykata Kushtetuese ende nuk i është përgjigjur kërkesës. Nga ana tjetër, projektligji për trajtimin dhe kategorizimin e personave me aftësi të kufizuara nuk ka ecur dhe nuk ka qenë pjesë e agjendës legjislative të vitit 2022.²⁸⁶

283 HANDIKOS (2022), inpute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

284 Kombet e Bashkuara (2023), [CRPD 2006](https://social.desa.un.org/issues/disability/crpd/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-crpd). Marre nga <https://social.desa.un.org/issues/disability/crpd/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-crpd>

285 HANDIKOS (2022), inpute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

286 Ibid.

230. Mekanizmat institucionale të vendosura për të ruajtur kohezionin ndërmjet politikës dhe praktikës janë në kuadër të përgjegjësiive të Këshillit Kombëtar për Personat me Aftësi të Kufizuara (KKPAK). Ndonëse është themeluar për të funksionuar së bashku me OShC-të përkatëse, KKPAK-ja nuk ka funksionuar midis 2018 dhe 2022. Duke qenë se roli kryesor i KKPAK-së është të përcaktojë llojet e politikave institucionale që nxisin rrethanat socio-ekonomike të këtij komuniteti, statusi i tij është zgjidhur edhe një herë në vitin 2021. Që nga rithemelimi i tij në vitin 2021, dhe pavarësisht Vitit të Personave me Aftësi të Kufizuara (shih më poshtë), KKPAK deri më tani ka mbajtur vetëm dy mbledhje.²⁸⁷

231. Lidhja e dobët ndërmjet politikës dhe praktikës përkthehet pjesërisht në realitete të diskriminimit të vazhdueshëm dhe mungesës së kujdesit institucional dhe ndërgjegjësimit shoqëror në popullatën e përgjithshme.²⁸⁸ HANDIKOS (2023) specifikon të paktën tre dimensione kryesore të diskriminimit në organizimin shoqëror të Kosovës. Paragjykimet nga popullata e përgjithshme është padyshim një faktor i rëndësishëm që rezulton në përjashtimin shoqëror të komunitetit nga sfera publike. Sfidat e vazhdueshme infrastrukturore që pengojnë qasjen e personave me aftësi të kufizuara në ndërtesa publike, shkolla, objekte mjekësore dhe transport i përkeqësojnë rrethanat tashmë të vështira për personat me aftësi të kufizuara në Kosovë. Në të vërtetë, në kundërshtim me udhëzimet administrative që garantojnë qasje në hapësirat publike, mjedisi i ndërtuar nuk është mjaftueshëm akomodues për personat me aftësi të kufizuara, duke i privuar ata nga pjesëmarrja e barabartë në shoqëri.²⁸⁹

232. Qasja është një komponent përbërës i çdo mjedisi gjithëpërfshirës që merr parasysh pjesëmarrjen e personave me aftësi të kufizuara. Një vlerësim i situatës së infrastrukturës së Kosovës tregon se mjedisi material nuk është vetëm i pajisur në mënyrë joadekuate për personat me aftësi të kufizuara, por në fakt edhe i rrezikshëm. Udhëzimi Administrativ për Kushtet Teknike të Ndërtesave për qasjen e personave me aftësi të kufizuar Nr. 33/2007 shpërfillet vazhdimisht dhe haptazi, duke sjellë një ndjenjë diskriminimi në komunitet.²⁹⁰ Për më tepër, në vitin 2022, Ministria e Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës ka dërguar njoftimin zyrtar nr. 4159/22 për të gjitha komunat që të avancojnë zbatimin e udhëzimit pa dobi.

233. Pikërisht në kuadër të infrastrukturës që prej vitit 2018 janë ngritur pesë padi ndaj institucioneve të ndryshme me 4 lëndë në pritje të shqyrtimit.²⁹¹ Rasti i përdoruesit të karrocës Faruk Kukaj është veçanërisht i spikatur sepse ka rritur vetëdijesimin e përdoruesve të karrocave në Prishtinë. Z. Kukaj ngriti një padi kundër Komunës së Prishtinës për shkak të diskriminimit, duke deklaruar se komuna ofron në mënyrë joadekuate infrastrukturën bazë të nevojshme për përdoruesit e karrocave. Në vitin 2022, ai e fitoi pjesërisht rastin në Gjykatën Themelore të Prishtinës duke e detyruar komunën të i'a paguajë atij 5,500 euro dëmshpërblim jomaterial.²⁹² Daljet e tij publike jo vetëm që u kanë dhënë zë përdoruesve të karrocave dhe personave me aftësi të kufizuara, por kanë inkurajuar edhe njerëzit e tjerë që të kërkojnë zbatimin e të drejtave të tyre themelore të njeriut.

287 Ibid.

288 Ibid.

289 Ibid.

290 Ibid.

291 Ibid.

292 Prishtina Insight (2022), Person of the year for Prishtina Insight, Faruk Kukaj. Marre nga <https://prishtinainsight.com/person-of-the-year-for-prishtina-insight-faruk-kukaj/>

234. Drejtësia si instrument për vendosjen e barazisë ligjore mbetet e paarrtshme për personat me aftësi të kufizuara. Pjesërisht, kjo ka të bëjë me vetë ndërtesat institucionale të cilat nuk janë aspak të akomoduar për persona me aftësi të kufizuara. E njëjta gjë vlen për mjediset e noterëve. Paradoksalisht, Udhëzimi Administrativ Nr. 05/2022 për Noterinë i liron personat me aftësi të kufizuara nga pagesa e disa shërbimeve noteriale. Megjithatë, duke qenë se shumica e zyrove të noterëve nuk mund të qasen nga përdoruesit e karrocave,²⁹³ mjedisi material cenon mundësitë e tyre për ta ushtruar faktikisht këtë të drejtë.

235. QK-ja e caktoi vitin 2022 si Viti i Personave me Aftësi të Kufizuara. Duke vepruar kështu, QK-ja hodhi dritë mbi sfidat shoqërore me të cilat përballen personat me aftësi të kufizuara dhe ngriti vetëdijesimin e popullatës së përgjithshme për vështirësitë që ata hasin. Në këtë drejtim, institucionet së bashku me organizatat e personave me aftësi të kufizuara hartuan një “Kalendar aktivitetesh” institucionale me veprime të planifikuara për t’u realizuar në fushat shoqërore të shëndetësisë, punësimit, mirëqenies, qasjes, kulturës, sportit, drejtësisë dhe sigurisë. Kalendar i Aktiviteteve ishte miratuar nga QK-ja dhe do të përfundonte në periudha të ndryshme kohore në vitin 2022. Megjithatë, sipas të dhënave të ofruara nga HANDIKOS, vetëm 30 për qind e aktiviteteve të planifikuara janë realizuar.

236. Ndonëse janë jetike për nga rëndësia, sistemi i kujdesit shëndetësor dhe shërbimet sociale në fushën institucionale nuk u përgjigjen nevojave bazë të personave me aftësi të kufizuara. Paradoksi nuk qëndron vetëm në faktin se ata trajtohen në mënyrë të pabarabartë dhe diskriminuese nga personeli shëndetësor. Gjithashtu nuk ekzistojnë mekanizma që u ofrojnë personave me aftësi të kufizuara shërbime të menjëhershme të kujdesit shëndetësor. Si rrjedhojë, HANDIKOS vëren se personat me aftësi të kufizuara detyrohen t’i drejtohen qendrave mjekësore private ose jashtë vendit me pasojë të mëdha financiare.

237. Mungesa e një njësie kurrizore në spitalin shtetëror mund të ketë pasojë shkatërruese tek personat e lënduar që përfundojnë në karroca. Edhe pse QK-ja kishte planifikuar themelimin e njësisë si pjesë e aktiviteteve për Vitin e Personave me Aftësi të Kufizuara, kjo ende nuk është konkretizuar.

238. Një zhvillim pozitiv sa i përket nevojave shëndetësore të personave me aftësi të kufizuara është se në vitin 2022, QK-ja ka nxjerrë një Udhëzim Administrativ për Mjetet Ndihmëse të parapare në Ligjin Nr. 05/L-067 për Statusin dhe të Drejtat e Personave Paraplegjikë dhe Tetraplegjikë. Udhëzimi Administrativ pritet të zbatohet në vitin 2024.²⁹⁴

239. Mangësitë sociale të personave me aftësi të kufizuara në fushën e arsimit shprehen në atë mënyrë që manifestojnë mospërputhjet ndërmjet politikës dhe praktikës. Edhe pse sipas nocionit Kosova promovon një sistem arsimor gjithëpërfshirës, në realitet, vetëm 12 për qind e studentëve me aftësi të kufizuara janë të përfshirë faktikisht. Sektori i arsimit paraqet një situatë alarmante me shumicën dërrmuese të fëmijëve me aftësi të kufizuara, pra 88 për qind të fëmijëve të përjashtuar

293 HANDIKOS (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.
294 Ibid.

nga sistemi. Krahasuar me raportin e mëparshëm, shifrat e vlerësuara mbeten të njëjta. Në sistemin e arsimit të lartë vetëm 7 studentë vijojnë studimet në universitetin publik.²⁹⁵ Institucionet private ende nuk e kanë bërë publike popullatën studentore me aftësi të kufizuara.

240. Një çështje tjetër me shqetësim të veçantë në sistemin arsimor gjithëpërfshirës ka të bëjë me numrin e pamjaftueshëm të asistentëve në dispozicion për fëmijët me aftësi të kufizuara. Në këtë drejtim, mund të vërehen dy zhvillime pozitive. E para është se MASHTI ka ndarë buxhet për 100 asistentë shtesë në vitin 2022 në arsimin fillor.²⁹⁶ Kjo pason rekrutimin e 100 asistentëve në vitin 2021 dhe përkthehet në më shumë mbështetje për sistemin arsimor gjithëpërfshirës. Sipas MASHTI-t, në vitin 2023 QK-ja ka ndarë financim për 300 asistentë shtesë.²⁹⁷ Një zhvillim i dytë pozitiv drejt një sistemi arsimor më gjithëpërfshirës për fëmijët me aftësi të kufizuara ka të bëjë me trajnimin e organizuar nga MASHTI për përfshirjen dhe trajtimin e fëmijëve me aftësi të kufizuara.²⁹⁸

241. Personat me aftësi të kufizuara mbeten ndër komunitetet më të varfra socio-ekonomike në Kosovë.²⁹⁹ Çështjet që dalin janë të shumëfishta dhe manifestohen në sfera të ndryshme socio-politike dhe ekonomike të shoqërisë kosovare. Së pari, ka një mosvazhdimësi të qartë midis legjislacionit për mundësitë e punësimit dhe realitetet e zbatimit. Ligji Nr. 03/L-019 për Aftësimin Profesional, Rehabilitimin dhe Punësimin, i cili garanton të drejtën e punësimit për personat me aftësi të kufizuara nuk është përkthyer mjaftueshëm në praktikë.³⁰⁰ Ky ligj përfshin kuotën e punësimit të një personi me aftësi të kufizuara të punësuar për pesëdhjetë persona të punësuar. Në gusht të vitit 2022, Kryeministri i Kosovës njoftoi zbatimin e Paketës së Ringjalljes Ekonomike, Masa 1.6 e cila ka për qëllim promovimin e punësimit të personave me aftësi të kufizuara. Përkundër kësaj, nuk ka asnjë informacion konkret të disponueshëm nga QK-ja për numrin e personave me aftësi të kufizuara të punësuar si rezultat i kësaj mase.³⁰¹

242. Në kuadër të legjislacionit të Kosovës, Udhëzimi Administrativ për Qasjen e Personave me Aftësi të Kufizuara nuk zbatohet faktikisht, duke rezultuar në realitete të përjashtimit dhe diskriminimit të vazhdueshëm.³⁰² Për më tepër, QK-ja ende nuk e ka aprovuar Projektligjin për Vlerësimin, Statusin, Përfitimet dhe Shërbimet për Personat me Aftësi të Kufizuara. Po ashtu, në shkurt të vitit 2022, QK-ja nxori Vendimin e saj nr. 221/2022, i cili obligon institucionet shtetërore që të arrijnë kuotën zyrtare për punësimin e personave me aftësi të kufizuara. Në praktikë, HANDIKOS vëren se vetëm një numër i vogël i vendeve të lira të punës i janë drejtuar shprehimisht kësaj kategorie punonjësish për të aplikuar. Në realitet, individët me aftësi të kufizuara shpesh e gjejnë veten në disavantazh kur krahasohen me bashkëmoshatarët e tyre, pasi aftësia e kufizuar e tyre tenton të ndikojë negativisht në mundësitë e tyre të punësimit.

295 Ibid.

296 Ibid.

297 MASHTI (2022), përgjigje me email për RRDNJ në lidhje me rekomandimet e raportit të mëparshëm të përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në Kosovë.

298 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

299 Ibid.

300 HANDIKOS (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

301 Albanian Daily News (11 gusht 2022), [Qeveria e Kosovës promovon punësimin e personave me aftësi të kufizuara](https://albaniandailynews.com/news/kosovo-govt-promotes-employment-of-people-with-disabilities). Marrë nga <https://albaniandailynews.com/news/kosovo-govt-promotes-employment-of-people-with-disabilities>

302 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

243. Në vitin 2022, Komisioni i Shëndetësisë ka rivlerësuar numrin e përfituesve që përfitojnë kompensim financiar dhe shërbime sociale në kuadër të Ligjit nr. 05/L-067 për statusin dhe të drejtat e personave paraplegjikë dhe tetraplegjikë, duke përjashtuar kështu një numër të konsiderueshëm individësh të njohur më parë në këtë drejtë. Në total, në vitin 2022, 30,000 individë iu nënshtruan një rivlerësimi të gjendjes së tyre. Procedurat e rivlerësimit bazohen në rregulloren e Komisionit Shëndetësor. Rrjedhimisht, HANDIKOS ka pranuar mbi 50 ankesa nga persona me aftësi të kufizuara me pretendimin se të drejtat e tyre janë shkelur nga Komisioni i Shëndetësisë. Kushtet e personave me aftësi të kufizuar nuk duhet t'i nënshtrohen rivlerësimit pasi nuk përmirësohen. Pas konstatimit të këtyre shkeljeve, HANDIKOS dërgoi një numër të lëndëve në Departamentin Administrativ të Gjykatës Themelore në Prishtinë, ku aktualisht janë në vlerësim. Nuk duhet të kalojë pa u vënë re fakti që gjatë kësaj faze individët e prekur privohen nga kompensimi financiar që u takon. Pasoja është rritja e marginalizimit socio-ekonomik pasi ata tani kanë mbetur pa mjetet bazë për shpenzimet e tyre bazë të jetesës dhe ilaçet.

244. Shërbimet sociale për individët me aftësi të kufizuara ofrohen nga OShC-të e Personave me Aftësi të Kufizuara me burime të bazuara në projekte. Autoritetet duhet ende të rrisin shërbimet sociale të bazuara në komunitet për personat me aftësi të kufizuara dhe të rrisin mbështetjen financiare. Veçanërisht të privuar nga mundësitë e barabarta janë fëmijët me aftësi të kufizuara nga komunitetet jo-shumicë dhe me prejardhje rome, egjiptiane dhe ashkali. Përveç diskriminimit në bazë të aftësisë së kufizuar, ata janë të përjashtuar nga pjesëmarrja e barabartë në shoqëri si rezultat i diskriminimit etnik.

245. Rekomandime

- KK duhet të inkorporojë Konventën e Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara (KDPAK) në Kushtetutë me qëllim që të promovojë, mbrojë dhe sigurojë gëzimin e plotë dhe të barabartë të të gjitha të drejtave dhe lirive themelore të njeriut nga të gjithë personat me aftësi të kufizuara dhe të promovojë respektin për dinjitetin e tyre
- QK-ja duhet t'i japë prioritet konkretisht përfshirjes së personave me aftësi të kufizuara dhe t'i bëjë të disponueshme për popullatën e përgjithshme të dhënat statistikore për numrin e personave të punësuar si rezultat i Paketës së Ringjalljes Ekonomike;
- Komunitatet e Kosovës duhet të zbatojnë Udhëzimin Administrativ 33/2007 për Kushtet Teknike të Ndërtesave për qasjen e personave me aftësi të kufizuara me rastin e lejeve të ndërtimit;
- MSH-ja duhet të themelojë një Njësi Spinale në kuadër të Qendrës Spitalore dhe Klinike Universitare të Kosovës;
- MFPT duhet të ndryshojë Rregulloren për Përbërjen, Funksimin dhe Përgjegjësitë e Komisionit të Vlerësimit dhe për Përcaktimin e Procedurave të Vlerësimit për Njohjen e Statusit dhe të Drejtave të Personave Paraplegjikë dhe Tetraplegjikë;

- Gjendja e personave me aftësi të kufizuara nuk duhet t'i nënshtrohet rivlerësimit nga Komisioni i Shëndetësisë, vetëm në rastet kur gjendja e tyre përkeqësohet dhe mund të aplikojnë për skemat në të cilat plotësojnë kriteret sipas legjislacionit aktual për mbështetje financiare;
- MASHTI duhet të sigurojë më shumë masa që sigurojnë përfshirjen e plotë të fëmijëve me aftësi të kufizuara në Kosovë në sistemin arsimor në mënyrë që të krijohet një sistem i barazisë faktike;
- MD-ja duhet të ndajë më shumë burime buxhetore për PAK për financimin e shërbimeve sociale përmes projekteve afatgjata dhe jo afatshkurtra;
- ZQM-ja duhet të ringjallë aktivitetet e KMD-së pasi ajo është një pikë e rëndësishme ndërlidhëse ndërmjet QK-së, OShC-ve të lidhura me aftësinë e kufizuara dhe popullatës së prekur;
- ZQM-ja duhet të iniciojë strategjinë 5-vjeçare për të drejtat e personave me aftësi të kufizuara si dhe planin shoqëruar të veprimit.

7.5 Të drejtat e komuniteteve jo shumicë

246. Kosova ka institucione të themeluara në nivel qendror dhe komunal, si dhe një kornizë adekuate legjislative, për të garantuar të drejtat e komuniteteve jo shumicë. Korniza legjislative parasheh parimet demokratike të multietnicitetit, diversitetit dhe barazisë së të gjitha grupeve etnike, fetare dhe gjuhësore në Kosovë.³⁰³ Kushtetuta e Kosovës deklaron në nenin 3.1 (Barazia para ligjit) se Kosova “është një shoqëri multietnike e përbërë nga shqiptarët dhe komunitetet e tjera”, Komunitetet joshumicë të Kosovës përfshijnë komunitetet serb, turq, romë, ashkali, egjiptianë, boshnjakë dhe goranë³⁰⁵ dhe komunitetet e tjera. Në tabelën 5 më poshtë, proporcioni demografik i komuniteteve përkatëse është ilustruar sipas regjistrimit të fundit të popullsisë.³⁰⁶ Përveç Kushtetutës, të drejtat e komuniteteve joshumicë janë të garantuara me Ligjin Nr. 03/L-047 për Mbrojtjen dhe Promovimin e të Drejtave të Komuniteteve dhe pjesëtarëve të tyre në Kosovë. Në këtë ligj, “diversiteti kombëtar, etnik dhe fetar” i Kosovës përkufizohet si “burim i forcës dhe i pasurisë për zhvillimin e mëtutjeshëm të një shoqërie demokratike”.³⁰⁷ Në dritën e këtij kuptimi, ligji parasheh masa të veçanta që mund të sigurojnë zbatimin e statusit të barabartë dhe integrimin e komuniteteve dhe pjesëtarëve të tyre në shoqërinë kosovare. Për më tepër, në Ligjin Nr. 02/L-37 për Përdorimin e Gjuhëve (Ligji i Gjuhëve) shqipja dhe serbishtja kanë statusin e gjuhëve zyrtare. Në nivel komune, gjuha e çdo komuniteti joshumicë do të ketë statusin e një gjuhe në përdorim zyrtar nëse një komunë banohet nga një komunitet, gjuha amtare e të cilit nuk është gjuhë zyrtare dhe që përbën të paktën 3 për qind të totalit të popullsisë së komunës përkatëse.³⁰⁸ Përdorimi zyrtar i gjuhës turke dhe rome në Komunën e Prizrenit është një rast ilustrues i këtij ligji në praktikë. I njëjti është rasti me gjuhën rome në Graçanicë.

303 Demaj, U. & M. Vandenbroucke (2016), [Post-war Kosovo landscapes in Pristina: Mospërputhjet midis politikës dhe realitetit urban.](#)

304 Kushtetuta e Kosovës (2008).

305 Kushtetuta e Kosovës (2008), Kapitulli III.

306 [Agjencia e Statistikave të Kosovës \(2021\).](#)

307 Gazeta Zyrtare (2008). Ligjin Nr. 03/L-047 për Mbrojtjen dhe Promovimin e të Drejtave të Komuniteteve dhe pjesëtarëve të tyre në Kosovë. Marre nga <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2531>.

308 Gazeta Zyrtare (2007). Ligji nr.02/L-037 për Përdorimin e Gjuhëve. Marre nga <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2440>.

Tabela 5 Popullsia sipas përkatësisë etnike duke përfshirur 'të tjerët' dhe 'preferoj të mos përgjigjem'³⁰⁹

	Shqiptarë të Kosovës	Serbë të Kosovës	Turk të Kosovës	Boshnjak të Kosovës	Romë të Kosovës	Ashkali të Kosovës	Egjiptian të Kosovës	Goran të Kosovës	Gjithsej
Gjithsej	1,616,869	25,532	18,738	27,533	8,824	15,436	11,524	10,265	1,739,825

247. Mekanizmat institucionalë që i mbrojnë pjesërisht të drejtat dhe përgjegjësitë e komuniteteve joshumicë në Kosovë bien brenda Këshilli Konsultativ për Komunitete (KKK) i Zyrës së Presidentit të Kosovës por edhe me IAP-në dhe Ministrinë për Komunitete dhe Kthim (MKK). KKK e mbush hendekun ndërmjet institucioneve publike të Kosovës dhe komuniteteve. Roli i tij qendror është të artikulojë pikëpamjet e komuniteteve mbi legjislacionin, politikat dhe programet relevante për komunitetet joshumicë, të garantojë funksionimin efikas të organizatave përfaqësuese të komuniteteve dhe t'u ofrojë komuniteteve mundësinë për të marrë pjesë në iniciativat ligjore dhe politike. Përveç Këshillit, QK-ja ka miratuar edhe Strategjinë për Përfshirjen e Komunitetit Romë dhe Ashkali në Shoqërinë Kosovare 2022-2026. Qeveria ka miratuar Strategjinë dhe Planin e Veprimit për 2022-2024.³¹⁰ Vonesa e miratimit të strategjisë ka ndikim negativ në jetën e komuniteteve romë dhe ashkali në arsim, shëndetësi, banim, çështje sociale dhe anti-diskriminim. Strategjia dhe Plani i Veprimit i fundit i QK-së (2022-2024) supozon më shumë veprime në lidhje me përfshirjen shoqërore të komunitetet Rom dhe Ashkali.³¹¹ Pas Deklaratës së Partnerëve të Ballkanit Perëndimor për integrimin e romëve në kuadër të procesit të zgjerimit të BE-së (Deklarata e Poznanit), QK-ja ka krijuar një Grup Teknik për Mbrojtjen nga Diskriminimi të komuniteteve Romë, Ashkali dhe Egjiptian.³¹² Grupi Teknik është përgjegjës për adresimin e çështjeve që kanë të bëjnë me diskriminimin ndaj këtyre komuniteteve në Kosovë. Grupi ka për detyrë të identifikojë rastet e diskriminimit dhe të punojë me autoritetet përkatëse për të adresuar këto çështje. Përveç kësaj, grupi është përgjegjës për rritjen e vetëdijesimit për diskriminimin ndaj këtyre komuniteteve dhe promovimin e të drejtave dhe mundësive të barabarta. Në vitin 2021 u lansua një platformë elektronike ku personat që kanë përjetuar diskriminim inkurajohen të raportojnë rastet e tyre, të cilat më pas hetohen nga Grupi dhe institucionet përgjegjëse. Në vitin 2022, platforma u qas nga pothuajse 6000 vizitorë dhe u raportuan 8 raste diskriminimi.³¹³ IAP, MKK dhe Zyra për Pakicat në kuadër të ZKM-së janë gjithashtu pjesë e mekanizmave institucionalë përgjegjës për mbrojtjen e të drejtave të komuniteteve në Kosovë.

309 Shumica e serbëve bojkotuan regjistrimin e popullsisë në Kosovë të vitit 2011. Si rezultat, ende nuk ka të dhëna zyrtare se sa serbë etnikë jetojnë në Kosovë.

310 Childhub (2022), [Është miratuar strategjia për avancimin e të drejtave të komuniteteve rom dhe ashkali në Republikën e Kosovës \(2022-2026\) dhe plani i saj i veprimit për vitet 2022-2024](https://childhub.org/en/child-protection-news/strategy-advancing-rights-roma-and-ashkali-communities-republic-kosovo-years-2022-2026-and-its-action-plan-years-2022-2024-have-been-aproved). Marrë nga <https://childhub.org/en/child-protection-news/strategy-advancing-rights-roma-and-ashkali-communities-republic-kosovo-years-2022-2026-and-its-action-plan-years-2022-2024-have-been-aproved>

311 ZKM. [Programi i Qeverisë së Republikës së Kosovës \(2021\)](https://kryeministri.rks-gov.net/wp-content/uploads/2021/05/). Marrë nga <https://kryeministri.rks-gov.net/wp-content/uploads/2021/05/>

312 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

313 [Platforma kombëtare për mbrojtje nga diskriminimi për komunitetet Rom, Ashkali dhe Egjiptian \(2022\)](#).

248. Konteksti multi-etnik i Kosovës karakterizohet me mungesë të përputhshmërisë në mes të ambientit zyrtar multi-etnik në letër dhe realiteteve të segregacionit etno-hapësinor.³¹⁴ Kosova përfaqësohet si një shoqëri etnikisht gjithëpërfshirëse në ligjet dhe rregulloret e saj të ndryshme, por nocioni i 'multi-etnicitetit' nuk përputhet me realitetet e ndarjes etno-hapësinore që u kristalizua pas konfliktit të armatosur 1998-1999.

249. Përveç konfigurimit multi-etnik të Kosovës, ekzistojnë mospërputhje ndërmjet politikës gjithëpërfshirëse dhe praktikave të përjashtimit etnik dhe gjuhësor. Ligji për përdorimin e gjuhëve është përfaqësues i konsolidimit të barazisë në legjislativin e Kosovës. Me miratimin e Ligjit për Përdorimin e Gjuhëve, Kuvendi i Kosovës shpalli përdorimin e barabartë të gjuhëve zyrtare, shqipes dhe serbishtes, dhe alfabetit të tyre përkatës, latin dhe cirilik. Pasi që vetë ligji nuk identifikon mjete për të mbështetur zhvillimin e kapaciteteve komunale për të siguruar zbatimin e tij, QK-ja miratoi udhëzimet administrative në vitin 2008 dhe themeloi një Komisioner për Gjuhët për të mbikëqyrur zbatimin e tij. Siç është theksuar në Raportin e Komisionit Europian për vitin 2022, që nga viti 2019 QK-ja ka ndër marrë hapa shtesë për të krijuar njësinë e përkthimit të ngarkuar me përmirësimin e përkthimit legjislativ, por nevojiten më shumë përpjekje për të hartuar dhe zbatuar programe për mësimin kurrikular dhe jashtëshkollor të gjuhëve zyrtare dhe të gjuhëve të tjera.³¹⁵ Megjithatë, kërkohet ende një angazhim më i fortë i qeverisë për të konsoliduar politikën gjuhësore.³¹⁶ Krahas cilësisë së dobët të përkthimeve në serbisht, studimet raportojnë për përjashtimin dhe zëvendësimin sistematik të serbishtes me anglisht në sinjalistikën e autoriteteve zyrtare në kryeqytet.³¹⁷

250. Një dimension vendimtar i çdo vlerësimi të situatës në lidhje me situatën e të drejtave të njeriut në Kosovë është siguria pasi ajo formëson perceptimet tona për tensionet ndërmjet komuniteteve. Mënyra në të cilën shqiptarët dhe serbët e perceptojnë njëri-tjetrin ose si komunitete të të njëjtit vend ose si grupe konkurruese është përcaktuar në një masë të madhe në realitetet më të gjera politike të rajonit. Tensionet në veri të Kosovës u rishfaqën në fund të korrikut 2022 pas një vendimi të QK-së për lëshimin e targave të veturave. Në veçanti, autoritetet e Kosovës refuzojnë targat e lëshuara nga Serbia para luftës së vitit 1999 me deputetin aktual të Kosovës duke deklaruar se "targat që i paraprijnë luftës së territorit të vitit 1999 për pavarësi nga Serbia nuk mund të jenë më të vlefshme dhe 50,000 serbët në veri të Kosovës, të cilët pranojnë vetëm institucionet serbe, tani duhet të përdorin targat e Kosovës".³¹⁸ Në shenjë proteste, policët serbë të Kosovës dhanë dorëheqje masive në nëntor 2022. Përfundimisht, u arrit një marrëveshje lidhur me mosmarrëveshjen e targave në mes të palëve me Presidentin e Serbisë që u pajtua që të ndalojë lëshimin e targave me emrat e qyteteve të Kosovës në to dhe Kryeministri i Kosovës të ndërpresë veprimet e mëtejshme në lidhje me ri-regjistrimin e targave të veturave.³¹⁹

314 Demaj, U. & M. Vandenbroucke (2016), [Post-war Kosovo landscapes in Pristina: Mospërputhjet midis politikës dhe realitetit urban](#).

315 Komisioni Europian. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

316 Ibid.

317 Demaj, U. & M. Vandenbroucke (2016), [Post-war Kosovo landscapes in Pristina: Mospërputhjet midis politikës dhe realitetit urban](#).

318 Deputeti Kurti i cituar në BBC (22 nëntor 2022), [Shpërthimi i frikës Kosovë-Serbi për targat e veturave](#). Marrë nga <https://www.bbc.com/news/world-europe-63711841>

319 Politico (24 nëntor 2022), [Kosova dhe Serbia arrijnë marrëveshje për mosmarrëveshjen e targave të veturave, thotë BE](#). Marrë nga <https://www.politico.eu/article/kosovo-and-serbia-reach-last-minute-deal-over-car-plates-dispute-josep-borrell-aleksandar-vucic-albin-kurti/>

251. Sa i përket përdorimit të dokumenteve hyrëse-dalëse, më 27 gusht 2022 u arrit një marrëveshje e lehtësuar nga bashkësia ndërkombëtare, ku Serbia ra dakord që t'i shfuqizojë dokumentet për mbajtësit e letërnjoftimeve të Kosovës dhe Kosova të mos i zbatojë ato për mbajtësit e letërnjoftimeve serbe.³²⁰ Në këtë aspekt, Këshilli i Sigurimit i OKB-së në raportin e tij vjetor për Kosovën thekson se lehtësimi i regjistrimit të automjeteve me targa të Kosovës për pronarët e automjeteve me targa ish-jugosllave apo të ngjashme është me rëndësi parësore për sigurimin e lirisë reale të lëvizjes, në radhë të parë, por jo ekskluzivisht, për popullatën serbe në Kosovë.³²¹

252. Tensionet e dukshme në veri të Kosovës janë rishfaqur me forcë pas arrestimit të ish-policit serb, Dejan Pantiq, më 10 dhjetor 2022. Arrestimi erdhi pas dyshimeve për "organizim të një sulmi terrorist në objektet e Komisionit Komunal të Zgjedhjeve" në veri të Kosovës, siç u shpreh ministri aktual i brendshëm.³²² Në shenjë proteste, serbët në veri kanë barrikaduar pikat kryesore të kalimit në kufirin me Serbinë duke përfshirë pikat e kalimit në Merdare, Jarinje dhe Bërnjak. Lëshimi i urdhrat të paraburgimit prej 30 ditësh nga Gjykata Themelore e Prishtinës shkaktoi protestë në mesin e serbëve, të cilët kërkuan lirim të menjëhershëm të tij me pretendimet se akuzat janë të pabaza.³²³ Në mesin e dhjetorit, Avokati i Popullit kërkoi informacion në lidhje me kushtet në të cilat mbahej Pantiq.³²⁴ Për më tepër, disa OShC kanë shprehur në një deklaratë të përbashkët shqetësimin për shkeljet e të drejtave themelore të njeriut të Pantiqit pasi u përhapën informacione se ai nuk lejohet të takohet me avokatët e tij dhe as anëtarët e familjes së tij.³²⁵

253. Retorika nacionaliste shoqëruese nxiti më tej tensionet ndërmjet Prishtinës dhe Beogradit duke i bërë jehonë diskurseve të dhunës që dominonin në fund të viteve 1990. Në përgjigje të deputetit të Kosovës, i cili deklaroi se "nëse forca e NATO-s në Kosovë, KFOR-i nuk heq barrikatad, këtë do ta bëjë Policia e Kosovës", autoritetet serbe ndezën alarmin ndërkombëtar duke vendosur trupa të Ushtrisë Serbe pranë kufirit. Sipas presidentit serb, "qëllimi përfundimtar i Prishtinës dhe një fuqie ndërkombëtare që ai nuk e përmendi është dëbimi përfundimtar i serbëve nga Kosova".³²⁶ Retorika nacionaliste ka alarmuar komunitetin ndërkombëtar, i cili kërkon normalizimin e marrëdhënieve dhe qetësimin e situatës. Më 29 dhjetor 2022 paraburgimi i ish-policit serb të Kosovës, Pantiq, u reduktua në arrest shtëpiak.

320 Komisioni Europian. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

321 Këshilli i Sigurimit i OKB-së (2022), [Raporti i Sekretarit të Përgjithshëm për Kosovën 2022](https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/s_2022_313-en.pdf). Marre nga https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/s_2022_313-en.pdf

322 Sveçla, Xh. cituar në Balkan Insight (2022), [Avokati i policit të arrestuar serb të Kosovës ende nuk ka dijeni për vendndodhjen e tij](https://balkaninsight.com/2022/12/20/arrested-kosovo-serb-police-officers-lawyer-still-unaware-of-his-location/). Marre nga <https://balkaninsight.com/2022/12/20/arrested-kosovo-serb-police-officers-lawyer-still-unaware-of-his-location/>

323 Balkan Insight (11 dhjetor 2022), [Avokati i policit të arrestuar serb ende nuk ka dijeni për vendndodhjen e tij](https://balkaninsight.com/2022/12/20/arrested-kosovo-serb-police-officers-lawyer-still-unaware-of-his-location/). Marre nga <https://balkaninsight.com/2022/12/20/arrested-kosovo-serb-police-officers-lawyer-still-unaware-of-his-location/>

324 OJQ Aktiv (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

325 IRS (2022), [Deklaratë për media lidhur me paraburgimin e Dejan Pantiqit](https://newsocialinitiative.org/statement/press-release-regarding-the-detention-of-dejan-pantic/). Marre nga <https://newsocialinitiative.org/statement/press-release-regarding-the-detention-of-dejan-pantic/>

326 Balkan Insight (28 dhjetor 2022), [Kriza Kosovë-Serbi po zien ndërsa barrikada e re bllokon kufirin](https://balkaninsight.com/2022/12/28/kosovo-serbia-crisis-simmers-as-new-barricade-blocks-border/). Marre nga <https://balkaninsight.com/2022/12/28/kosovo-serbia-crisis-simmers-as-new-barricade-blocks-border/>

254. Patriarkut të Kishës Ortodokse Serbe Porfirije iu ndalua hyrja në Kosovë para Krishtlindjeve Ortodokse dhe vizita tek udhëheqësi i Patrikanës në Pejë. Ndërsa patriarku serb tha se vendimi është akt diskriminues ndaj serbëve,³²⁷ në kontekstin e tensioneve në veri, QK e motivoi vendimin e saj me dyshimin se Patriarku mbështeti grupet kriminale që barrikadonin kalimin e kufijve në veri të Kosovës.³²⁸ Ndalimi shkaktoi zemërim masiv në Serbi dhe në mesin e komunitetit serb në Kosovë. OJQ-ja Aktiv dhe OSHC-të tjera nuk e pranuan arsyetimin e QK-së pas vendimit. Në vend të kësaj, ata e shohin atë si një “shembull drastik të një qëndrimi diskriminues ndaj Kishës Ortodokse Serbe dhe besimtarëve dhe pasuesve të saj”.³²⁹ Kjo është veçanërisht e vërtetë kur merret parasysh se vizita ka qenë e planifikuar paraprakisht dhe ka ndjekur protokollin zyrtar përmes zyrës ndërlidhëse në Prishtinë.³³⁰ Për më tepër, Gjykata Kushtetuese paralajmëroi Kryeprokurorin e Kosovës në shtator 2021 për dështimin në zbatimin e vendimit të saj të vitit 2016, i cili mbështeti të drejtat e pronësisë së Manastirit të KOS mbi një pjesë të tokës përreth Manastirit. Vendimi ende nuk është zbatuar.³³¹

255. Shqetësimet për të drejtat e njeriut janë ngritur nga Reporterët pa Kufij në lidhje me mbrojtjen e gazetarëve në kontekstin aktual të tensioneve në veri të Kosovës. Gjatë gjithë intensifikimit të mosmarrëveshjes ndëretnike në nëntor dhe dhjetor 2022, janë regjistruar të paktën katër sulme ndaj gazetarëve.³³² Në veçanti, një ekip nga TV Klan Kosova me bazë në Prishtinë u sulmua pranë një barrikade në fshatin Çabër në Zubin Potok. Kjo pasoi një sulm ndaj gazetarëve të BIRN-it në fillim të dhjetorit dhe TV Dukagjini.³³³ Raportet me video që evidentojnë sulmet kanë qarkulluar që atëherë përmes medieve sociale, duke intensifikuar retorikën armiqësore midis komuniteteve etnike.

256. Vlen të theksohet se në Samitin e Ballkanit Perëndimor, i cili u mbajt në korrik 2019 në Poznan (Poloni), Kosova u zotua se do të mbështesë integrimin e romëve duke nënshkruar “Deklaratën e Ballkanit Perëndimor për integrimin e romëve në kuadër të procesit të zgjerimit të BE-së. Në këtë drejtim, Strategjia për Avancimin e të Drejtave të Komuniteteve Romë dhe Ashkali 2022-2026 është miratuar në vitin 2022.³³⁴ Në qershor të vitit 2022, Zyra për Qeverisje të Mirë lansoi një platformë kombëtare për mbrojtjen nga diskriminimi për komunitetet Rom, Ashkali dhe Egjiptian me ndihmën e OShC-ve. Qëllimi i platformës është të kontribuojë në luftën kundër diskriminimit ndaj komuniteteve romë, ashkali dhe egjiptianë duke ofruar qasje më të lehtë për qytetarët për të raportuar rastet e diskriminimit ndaj komuniteteve, duke i referuar ato në institucionet përkatëse

327 AA (2022), [Kosova ndalon hyrjen e Patriarkut serb para Krishtlindjeve Ortodokse](#).

328 Letra e MPB-së (2022) cituar në Klan Kosova, [Patriarku serb Porfirije nuk lejohet të hyjë as sot në Kosovë](#). Marre nga <https://klankosova.tv/patriarku-serb-porfirije-nuk-lejohet-te-hyje-as-sot-ne-kosove/>

329 IRS (2022), [komunikatë për media lidhur me pengimin e hyrjes së patriarkut të Kishës Ortodokse Serbe në Kosovë](#). Marre nga <https://newsocialinitiative.org/statement/press-release-regarding-the-prevention-of-the-patriarch-of-the-serbian-orthodox-church-from-entering-kosovo/>

330 Ibid.

331 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

332 Balkan Insight (2022), [RSF i kërkon Kosovës që të mbrojë gazetarët nga sulmet në veri](#). Marre nga <https://balkaninsight.com/2022/12/22/rsf-urges-kosovo-to-protect-journalists-from-attacks-in-north/>

333 Ibid.

334 Këshilli i Bashkëpunimit Rajonal (2020), [Strategjia për integrimin e romëve](#). Marre nga <https://www.rcc.int/pubs/42/roma-integration-2020>

dhe duke informuar për legjislacionin përkatës që garanton të drejtat e tyre.³³⁵ Grupi teknik për mbrojtje nga diskriminimi ka trajtuar 8 raste të diskriminimit të komuniteteve romë, ashkali dhe egjiptianë (korrik – dhjetor 2022) të cilat janë raportuar në platformën kombëtare për mbrojtjen nga diskriminimi për romët, ashkalitë dhe egjiptasit.³³⁶

257. Ndryshe nga e kaluara, QK-ja aktuale nuk u pajtua me lehtësimin e votimit nga OSBE-ja për t'u mundësuar serbëve të votojnë në referendumin kushtetues dhe zgjedhjet e përgjithshme të Serbisë në vitin 2022.³³⁷ Në raportin e Komisionit të BE-së thuhet se “një qasje konstruktive nga Kosova nevojitet që serbët të ushtrjnë të drejtat e tyre demokratike”.³³⁸

258. Gjuha e urrejtjes dhe aktet e diskriminimit ishin të përhapura në kontekstin e situatës së paqëndrueshme në veri në vitin 2022.³³⁹ Ligji Nr. 05/L-021 për Mbrojtjen nga Diskriminimi përcakton një kornizë të përgjithshme për parandalimin dhe luftimin e diskriminimit në mënyrë që të zbatohet parimi i trajtimit të barabartë. Përkundër kësaj, institucionet publike dështojnë të veprojnë në përputhje me ligjin dhe të ofrojnë qasje dhe kushte të barabarta sociale për komunitetet joshumicë.

259. Lidhur me paragrafin paraprak, OShC-të e udhëhequra nga serbët e Kosovës shprehin shqetësim të madh për zbatimin e pabarabartë të ligjit ndaj pjesëtarëve të komuniteteve të ndryshme në Kosovë.³⁴⁰ Në shtator të vitit 2022, studenti Nikola Nedeljković nga Beogradi u dënua për “nxitje të urrejtjes dhe përçarjes” pas shërbimit përkujtimor vjetor kushtuar Betejës së Kosovës të vitit 1389, e cila është një ngjarje e madhe në historinë kombëtare serbe.³⁴¹ Sipas PK-së, Nedeljković ka qenë duke mbajtur një flamur serb gjatë ngjarjes dhe ka bërë titur me një diskurs urrejtjeje kundër shqiptarëve. Si rezultat, ai u akuzua dhe u dënua me 8 muaj burg për veprën penale të nxitjes së urrejtjes etnike. Në total, ai ka vuajtur 6 muaj si rezultat i një vendimi të Gjykatës së Apelit në dhjetor 2022.³⁴²

260. Në të njëjtën mënyrë, në tetor të vitit 2022, tifozët shqiptarë të ekipit të basketbollit “Vëllaznimi” gjatë ndeshjes me “Trepçën” dogjën flamurin serb, mbi të cilin mediet në gjuhën serbe e raportuan si akt të urrejtjes etnike. Më pas, PK-ja hapi rastin e hetimit penal, duke deklaruar se ngjarja ka nxitur urrejtje etnike.³⁴³

261. Në medie të ndryshme u publikua një fushatë e iniciuar nga grupi “Besa Besë” që përmbante gjuhë të urrejtjes ndaj serbëve. Fushata u bën thirrje konsumatorëve të bojkotojnë produktet ser-

335 Childhub (2022), [Lansohet platforma kombëtare për komunitetet rom, ashkali dhe egjiptian](https://childhub.org/sq/lajme-mbi-mbrojtjen-e-femijeve/lansohet-platforma-kombetare-mbrojtje-nga-diskriminimi-komunitetet-rom-ashkali-dhe-egjiptian). Marre nga <https://childhub.org/sq/lajme-mbi-mbrojtjen-e-femijeve/lansohet-platforma-kombetare-mbrojtje-nga-diskriminimi-komunitetet-rom-ashkali-dhe-egjiptian>

336 Terre des hommes (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

337 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

338 Ibid.

339 Ibid.

340 Aktiv (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

341 Balkan Insight (28 qershor 2022), [Policia e Kosovës arreston një serb për nxitje të urrejtjes pas përkujtimit të Betejës](https://balkaninsight.com/2022/06/28/kosovo-police-arrest-serb-for-inciting-hatred-after-battle-commemoration/). Marre nga <https://balkaninsight.com/2022/06/28/kosovo-police-arrest-serb-for-inciting-hatred-after-battle-commemoration/>

342 YIHR KS (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut.

343 Koha (25 tetor 2022), [Policia nis hetimet për djegjen e flamurit të Serbisë në palestren në Gjakovë](https://www.koha.net/sport/349636/policia-nis-hetimet-per-djegjen-e-flamurit-te-serbise-ne-palestren-ne-gjakove/). Marre nga <https://www.koha.net/sport/349636/policia-nis-hetimet-per-djegjen-e-flamurit-te-serbise-ne-palestren-ne-gjakove/>

be duke evokuar në promovimin e saj vizual fotografi të ndryshme historike dhe pamje të mizorive serbe të kryera kundër shqiptarëve etnikë në luftën më të fundit në 1998-1999. Videoja e shpërndarë përmbante gjuhë që mund të interpretohej në mënyrë të arsyeshme si gjuhë urrejtjeje ose gjuhë që është mungesë respekti për një grup të caktuar etnik. Aktorët serbë dhe OShC-të që kryesisht punojnë me komunitetin serb, kanë folur kundër fushatës në një deklaratë të përbashkët duke e konsideruar videon një përpjekje të grupeve joformale për të përhapur "gjuhën e urrejtjes dhe intolerancën ndaj një pakice etnike".³⁴⁴ Në përgjigje të fushatës, ata kanë kontaktuar një sërë mekanizmash ligjorë dhe presin një përgjigje institucionale nga autoritetet zyrtare. YIHR KS ka iniciuar procedura ligjore për një kontest të të drejtave civile kundër KMSH-sëa. Në prill 2022, YIHR KS kërkoi heqjen e një videoje të përhapur në media në Kosovë, sepse ato mund të interpretoheshin si gjuhë urrejtjeje. KKMSH-ja i refuzoi të dyja kërkesat. Më pas, në maj 2022, YIHR KS parashtrroi një padi në Gjykatën Themelore në Prishtinë në Departamentin për Cëshjte Administrative. Pasi që departamenti nuk mund të merrte juridiksion për këtë çështje, YIHR KS u ridrejtua në Departamentin e Përgjithshëm - Divizioni për Civil dhe është në pritje të procedurave fillestare.

262. Për dallim nga politikëbërja gjithëpërfshirëse, komunitetet Rom, Ashkali dhe Egjiptian të Kosovës përballen me diskriminim në bazë të përkatësisë së tyre etnike, përkundër Ligjit Nr. 05/L-021 për Mbrojtjen nga Diskriminimi i cili parandalon diskriminimin në bazë të përkatësisë etnike. Stigma që i është vënë kulturës së tyre i ka shtyrë ata më tej drejt marginalizimit duke rezultuar në qasje të pabarabartë në kujdesin shëndetësor, punësim dhe arsim.³⁴⁵ Përveç kësaj, malazetë dhe kroatët ballafaqohen me beteja të ngjashme si joshumicat e tjera kur bëhet fjalë për qasje të barabartë në kujdesin shëndetësor, punësim dhe përfshirje në sferat e tjera shoqërore që siguron të drejtat dhe mundësitë e tyre të barabarta në Kosovë.³⁴⁶

263. Përkundër Planit Lokal të Veprimit për integrimin e komuniteteve romë, ashkali dhe egjiptianë, institucionet përgjegjëse për zbatimin dhe monitorimin e tyre nuk kanë burime të mjaftueshme njerëzore dhe kapacitete financiare për të realizuar objektivat e synuara. Deri më tani, një raport i Balkan Sunflowers Kosova i vitit 2022 zbuloi se shumica e aktiviteteve për integrimin e këtyre komuniteteve në shoqëri janë kryer nga OShC-të dhe partnerët e zhvillimit.³⁴⁷

264. Sipas PK-ss, komunitetet Rom, Ashkali dhe Egjiptian të Kosovës ishin në shënjestër të veçantë në një fushatë të kohëve të fundit për t'iu bashkuar PK-së dhe një fushatë informuese e iniciuar duke shpjeguar punën e policisë dhe tërë rekrutimin. Fushata përfshinte edhe shpërndarjen e broshurave udhëzuese për të rinjtë se si të aplikojnë në PK dhe fazat e testimit. Megjithatë, mungesa e arsimit të mesëm është identifikuar si një pengesë kryesore për të rinjtë e këtyre komuniteteve. Për të rritur përfshirjen e komunitetit joshumicë në PKs, MPB në bashkëpunim me MAPL dhe e mbështetur nga Misioni i OSBE-së në Kosovë, organizoi një punëtori përgatitore për 100 të

344 IIRS (2022) dhe Aktiv (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022. Për qasje në deklaratën zyrtare, faqe interneti i NSI mund të konsultohet.

345 Seksionet 7.1 dhe 7.2 të raportit aktual diskutojnë situatën e komuniteteve rom, ashkali dhe egjiptian nga perspektiva e të drejtave të grave dhe të drejtave të fëmijëve.

346 IIRS (2022) dhe Aktiv (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

347 Balkan Sunflowers (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

rinj. Punëtorja kishte për qëllim të ofrojë njohuri rreth procedurave të aplikimit, testimin dhe procedurave të tjera të nevojshme për të aplikuar si policë, duke synuar veçanërisht komunitetet joshumicë në Kosovë. Përkundër kësaj, nga 446 persona të rekrutuar në gjeneratën 57 të PK-së, vetëm një person ka prejardhje rome.³⁴⁸

265. Rekomandime

- ZQM duhet të rrisin fushatat e vetëdijesimit të publikut që promovojnë respektin dhe mirëkuptimin ndërmjet bashkësive të ndryshme etnike;
- ZQM duhet të inkurajojë angazhimin dhe pjesëmarrjen e komunitetit nga komunitetet në proceset vendimmarrëse që ndikojnë në jetën e tyre, duke përfshirë edhe përmes strukturave të qeverisjes vendore;
- ZQM duhet të zhvillojë një strategji për rritjen e dialogut ndëretnik dhe bashkëpunimit ndërmjet bashkësive të ndryshme etnike duke përfshirë programet gjuhësore;
- Institucionet qendrore dhe lokale duhet të përmirësojnë koordinimin dhe komunikimin e tyre institucional për të siguruar mbrojtjen efektive të komuniteteve joshumicë dhe të drejtave të tyre;
- Grupi Teknik i Punës për zbatimin e rekomandimeve të Konventës Kornizë të Këshillit të Evropës për Pakicat Kombëtare duhet të takohet rregullisht për të siguruar progres drejt zbatimit të rekomandimeve;
- Të gjitha institucionet, përfshirë Zyrën e Komisionerit të Gjuhëve, kanë përgjegjësi bashkëpunuese për zbatimin e vazhdueshëm të Ligjit për përdorimin e gjuhëve. Ato duhet të punojnë së bashku për të siguruar që ligji të zbatohet dhe që të gjithë individët dhe komunitetet të mund të ushtrojnë të drejtat e tyre gjuhësore.

7.6 Të drejtat e personave LGBTQI+

266. Të drejtat e personave lezbikë, homoseksualë, biseksualë, transgjinorë, queer dhe interseks (LGBTQI+) mbrohen ndërkombëtarisht nëpërmjet nenit 7 të DUDNJ-së dhe nenit 14 të KEDNJ-së, i cili mbron nga diskriminimi për çdo bazë. Nga ana tjetër, njohja e qartë e komunitetit LGBTQI+ ose orientimit seksual dhe përfshirjes gjinore në deklaratën dhe konventën përkatëse nuk është e disponueshme. Megjithatë, jurisprudenca e GjEDNJ-së është pasuruar me raste që kanë të bëjnë me diskriminimin në bazë të orientimit seksual dhe identitetit gjinor, duke ofruar kështu një fushë të gjerë të mirëkuptimit në terrenin ndërkombëtar. Në kontekstin e KEDNJ-së, parashtruesit që kanë të bëjnë me të drejta të barabarta martesë kanë kundërshtuar dispozita të ndryshme të KEDNJ-së para GjEDNJ-së, kryesisht duke u thirrur në nenet 8 (e drejta për respektimin e jetës private dhe familjare), 12 (e drejta për t'u martuar dhe për të krijuar familje) dhe 14 KEDNJ (ndalimi i diskriminimit). Dispozita më e rëndësishme është neni 12, i cili parasheh se: "Burrat dhe gratë në moshë mar-

348

PK (2022), përgjigje me email për RRDNJ në lidhje me rekomandimet e raportit të përbashkët të OSHC-ve për të Drejtat e Njeriut në 2021.

tohen dhe të krijojnë familje, sipas ligjeve kombëtare që rregullojnë ushtrimin e kësaj të drejte". Në nenin 24 të Kushtetutës së Kosovës përmendet edhe orientimi seksual dhe shprehja gjinore.

267. Kushtetuta e Kosovës nuk parasheh kufizime gjinore në lirinë e martesës; neni 37 i Kushtetutës së Kosovës njih se secili ka të drejtë të martohet dhe të drejtën për të pasur familje siç parashihet me ligj. Pavarësisht të drejtave kushtetuese të komunitetit LGBTQI+, legjislacioni i nevojshëm për njohjen e komunitetit në terma të barabartë me të gjithë anëtarët e shoqërisë nuk është miratuar në draftin e ri të Kodit Civil. Dështimi për të votuar në favor të bashkësive të të njëjtës gjini jo vetëm që ka krijuar një ideologji thelbësisht homofobike në themel të strukturave shoqërore të Kosovës. Ajo ka penguar gjithashtu përpjekjet e komunitetit LGBTQI+, shoqërisë civile dhe komunitetit ndërkombëtar për t'i ofruar vendit forma të vërteta të demokracisë. Në vend të kësaj, diskutimet rreth bashkësive të të njëjtës gjini nxitën një fushatë homofobike kundër individëve të komunitetit LGBTQI+ me persona publikë, figura politike dhe medie që shkojnë hapur kundër të drejtave themelore të individëve me përkatësi LGBTQI+. Për më tepër, gjuha e theksuar e urrejtjes e mbajtur gjatë seancës së diskutimit të draft Kodit Civil në Kuvendin e Kosovës sugjeroi se sa thellë është diskriminimi ndaj anëtarëve LGBTQI+ në Kosovë. Për më tepër, diskutimi ka përkeqësuar pozicionin tashmë të dobët të individëve LGBTQI+, duke minuar përpjekjet aktive për të arritur në një shoqëri më të hapur dhe më të barabartë të përbashkët nga të gjithë anëtarët e komunitetit.³⁴⁹ Vlen të theksohet se akterët publikë nuk e dënuan publikisht gjuhën e urrejtjes të kudondodhur gjatë seancës së diskutimit të draft Kodit Civil.

268. Shqetësim i veçantë publik është deklarata e Kryetares së Komisionit të të Drejtave të Njeriut të Kuvendit të Kosovës, Duda Balje, e cila publikisht deklaroi votën e saj kundër martesave të të njëjtës gjini. RrDNj bashkërisht theksoi paradoksin e kësaj deklaratë me pozicionin e saj publik në shoqëri dhe kërkoi dorëheqjen e saj.³⁵⁰ Si anëtare e komisionit hartues të Kodit Civil të Kosovës, Duda Balje bëri komente të diskutueshme për martesat e të njëjtës gjini gjatë një seance publike për draft Kodin Civil. Ajo tha se martesat e të njëjtës gjini nuk duhet të legalizohen në Kosovë sepse nuk janë në përputhje me vlerat kulturore dhe tradicionale të vendit dhe se legalizimi i martesave të të njëjtës gjini do të dëmtonte institucionin e martesës. Komentet³⁵¹ e Baljes janë problematike nga këndvështrimi i të drejtave të njeriut, sepse ato nënkuptojnë se të drejtat e komunitetit LGBTQI+ duhet të jenë në varësi të vlerave kulturore dhe tradicionale të shumicës. Kjo qasje injoron faktin që të drejtat e njeriut janë universale dhe zbatohen për të gjithë individët, pavarësisht përkatësisë së tyre kulturore apo fetare. E drejta për t'u martuar dhe për të krijuar familje është e sanksionuar në ligjin ndërkombëtar për të drejtat e njeriut, dhe kjo përfshin të drejtën e çifteve të të njëjtës gjini për t'u martuar dhe për të krijuar një familje. Duke kundërshtuar legalizimin e martesave të të njëjtës gjini, Balje po ua mohon personave LGBTQI+ në Kosovë të drejtën e tyre për t'u martuar dhe krijuar familje në kushte të barabarta me çiftet heteroseksuale. Për më tepër, për shkak se komentet e Baljes kontribuojnë në një kulturë të diskriminimit dhe paragjyqimit ndaj komunitetit LGBTQI+ në Kosovë, një numër i OShC-ve kanë kërkuar dorëheqjen e saj. Nga këndv-

349 CEL Kosovë (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë.

350 Rrjeti për të Drejtat e Njeriut (2022), [Deklaratë në lidhje me deklaratat e bëra nga Duda Balje për martesën e të njëjtës gjini.](#)

351 Kosovo 2.0 (2022), [Le të bisedojmë: Shumë homofobi për një fjali të vetme. Marre nga https://kosovotwopointzero.com/en/lets-talk-a-lot-of-homophobia-over-a-single-sentence/](https://kosovotwopointzero.com/en/lets-talk-a-lot-of-homophobia-over-a-single-sentence/)

ështrimi i të drejtave të njeriut, komentet e saj për martesën e të njëjtës gjini janë shqetësuese dhe tregojnë se ajo nuk është e përkushtuar të mbrojë të drejtat e njeriut të të gjithë individëve, përfshirë ata që identifikohen si LGBTQI+. Komentet e saj zhvlerësojnë aftësinë e saj për të përm-bushur rolin e saj në një mënyrë në përputhje me standardet ndërkombëtare të të drejtave të njeriut. Lidhur me këtë, IAP-ja ka lëshuar një opinion ku thuhet se martesa e gjinisë së njëjtë është e drejtë e garantuar me Kushtetutë dhe privimi i personave të të njëjtës gjini nga kjo e drejtë është shkelje e të drejtës së tyre për të mos u diskriminuar në bazë të orientimit të tyre seksual.³⁵²

269. KPK vazhdon të mbajë një mekanizëm përcjellës për krimet e urrejtjes, megjithatë mbledhja e përgjithshme e të dhënave për krimet e urrejtjes kundër individëve LGBTQI+ mbetet në shqyrtim.³⁵³ Ndërsa Kodi Penal përcakton se në çdo vepër penale të motivuar nga identiteti gjinor dhe orientimi seksual, motivet themelore shihen në kuptim të rrethanave rënduese, shkalla në të cilën homofobia qëndron në themel të krimeve të urrejtjes nuk është e hulumtuar sa duhet. CEL Kosova vërteton faktin se kuptimi ynë i shoqërisë në kuptim të qëndrimeve kolektive të individëve ndaj komunitetit LGBTQI+ është i paqartë deri në vitin 2022; hulumtimi i fundit mbi qëndrimet daton në vitin 2015. Në një letër përgjigjeje drejtuar RrDNj-së, PK-ja vëren se në nivelin qëndror është caktuar një koordinator i rasteve të krimeve të urrejtjes, i cili mbikëqyr të gjitha raportet, informacionet, pranon dhe përditëson të gjitha raportet e pranuar si dhe përcjell të gjitha statistikat e rasteve për çdo muaj apo edhe në periudha të ndryshme sipas kërkesës së menaxhmentit të PK-së.³⁵⁴

270. Raporti i Komisionit Evropian për gjendjen e të drejtave të njeriut gjatë vitit 2022 vë në pah një rritje të rasteve të dhunës në familje ndaj personave të komunitetit LGBTQI+, por nuk jep të dhëna për numrin e incidenteve. Deri më tani, një strehimore e vetme është duke u zhvilluar në Komunën e Prishtinës për mbrojtjen e individëve të dëbuar nga familjet e tyre dhe të viktimizuar nga të tjerët si rezultat i identitetit të tyre gjinor dhe orientimeve seksuale.³⁵⁵ CEL Kosova raporton se nuk ofrohen akomodime institucionale në nivel zyrtar për personat e viktimizuar të komunitetit LGBTQI+. OShCja thekson se deri më tani, vetëm OShC-të ofrojnë rrjete të asistencës me CEL Kosova që ofron strehim urgjent për të rriturit pa rrjetin e sigurisë.

271. Institucionet e Kosovës ende nuk kanë miratuar strategji konkrete për të promovuar pranimin e shoqërisë së Kosovës ndaj njerëzve me përkatësi LGBTQI+. Deri më tani, ndërsa Zyra për Qeverisje të Mirë është duke hartuar plane veprimi dhe strategji për të ngritur stigmat e lidhura me anëtarët e komunitetit LGBTQI+, QK-ja ende nuk ka konkretizuar veprime në promovimin e statusit të këtij komuniteti. Deri më tani, QK-ja ka dështuar të iniciojë fushata për rritjen e nivelit të pranimit të individëve LGBTQI+ në domenin publik ose në shtëpi.

272. Në fushën e shëndetësisë, institucionet në Kosovë nuk janë të pajisura për tranzicion gjinor, trajtim hormonal apo çfarëdo lloj mase tjetër në dobi të veçantë të komuniteteve LGBTQI+. Në të

352 Ekonomika online, [Avokati i popullit mbështet martesat mes gjinisë së njëjtë, ka një vërejtje për Kodin Civil.](#)

353 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

354 PK (2022), përgjigje me email për RRDNJ në lidhje me rekomandimet e raportit të mëparshëm të përbashkët të OSHC-ve për të Dre-

355 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

kundërt, sipas CEL Kosova, dhurimet vullnetare të gjakut nga anëtarët e komunitetit nuk pranohen nga instancat shëndetësore për shkak të stigmës që lidhet me ndërlidhjen ndërmjet anëtarëve LGBTQI+ dhe sëmundjeve seksualisht të transmetueshme, përfshirë HIV-in.³⁵⁶

273. Në lidhje me atë që u tha më lart, ka një mungesë të konsiderueshme të kërimit të financuar që përditëson të kuptuarit shoqëror në lidhje me mirëqenien e individëve nga komuniteti LGBTQI+. Një pikë në rast ka të bëjë me shkallën e ngacmimit që i nënshtrohen individët LGBTQI+ në bazë të orientimit seksual faktik ose të perceptuar, identitetit gjinor dhe karakteristikave të shprehjes gjinore. Në të njëjtën kohë, megjithatë, numri i vetëvrasjeve, vetëlëndimeve që rezultojnë në ankth dhe depresion në mesin e komunitetit LGBTQI+ vazhdon të rritet sipas CEL Kosova.

274. Mungesa e ekzaminimeve të përditësuara empirike, studimeve, fushatave dhe nismave të tjera të financuara zyrtarisht në lidhje me mirëqenien socio-ekonomike dhe psikologjike të këtij segmenti të popullsisë është shoqëruar me mosveprimin e institucioneve zyrtare për promovimin e të drejtave të komunitetit LGBTQI+. Kjo nga ana tjetër pasqyron një qëndrim të përgjithshëm të paqartë të QK-së ndaj këtij grupi shoqëror, duke nxjerrë kështu shkëputjet themelore ndërmjet parimeve të saj zyrtare të demokracisë dhe gjithëpërfshirjes dhe realiteteve faktike të përjashtimit bazuar në orientimin seksual dhe shprehjen gjinore.

275. Si rezultat i stigmës që i është bashkangjitur komunitetit LGBTQI+, frika e daljes është e dukshme tek ky grup. Rastet e njerëzve që deklarojnë hapur orientimin e tyre seksual si identitet gjinor jo-hetero ose jobinar janë të pakta dhe në mes. Në këtë drejtim, bari i parë queer në Prishtinë Bubble Pub shërben si kafeneja e vetme në pronësi të komunitetit LGBTQI+ në Kosovë, e cila haptazi e profilizon veten si një queer bar.³⁵⁷ Për këtë iniciativë, pronari dhe aktivisti Lend Mustafa fitoi çmimin Aktivisti i Vitit 2022, i cili u nda nga YIHR KS gjatë Javës së të Drejtave të Njeriut 2022.³⁵⁸

276. Parada e Krenarisë në Prishtinë organizohet çdo vit për të gjashtë herë radhazi nga komuniteti lokal LGBTQI+, me mbështetjen e organizatave dhe aktivistëve të ndryshëm të shoqërisë civile. Veprimtaria përfshin një sërë aktivitete, të tilla si shfaqje filmash, panel diskutimesh, ekspozita arti dhe koncerte. Qëllimi i Prishtina Pride është të rrisë vetëdijësimin për sfidat me të cilat përballlet komuniteti LGBTQI+ në Kosovë dhe të promovojë të drejtat dhe përfshirjen e tyre në shoqëri. Organizimi i Prishtina Pride në Kosovë është përballur me kundërshtimin e grupeve konservatore dhe fetare, duke çuar në shqetësime të sigurisë dhe nevojën për mbrojtje policore gjatë ngjarjeve. Përkundër këtyre sfidave, komuniteti LGBTQI+ në Kosovë vazhdon të punojë drejt arritjes së pranimit dhe barazisë më të madhe, duke përfshirë njohjen e partneriteteve të të njëjtës gjini dhe mbrojtjen nga diskriminimi. Promovimi i të drejtave të homoseksualëve në Kosovë është një proces i vazhdueshëm dhe Java e Krenarisë në Prishtinë luan një rol vendimtar në krijimin e dukshmërisë dhe ndërtimin e momentumit drejt një shoqërie më gjithëpërfshirëse dhe më të drejtë.

277. Gjatë gjithë periudhës janar-tetor, D4D kreu një studim të gjuhës së urrejtjes në internet ndaj komunitetit LGBTQI+, të cilën ata e gjetën të shtuar gjatë Paradave të Krenarisë dhe diskutimeve

356 CEL Kosovë (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

357 Libertas (24 tetor 2022), 'Bubble' e personave LGBTQI+ në zemër të Prishtinës. Marre nga <https://www.evropaelire.org/a/flluska-bubble-lgbti-ne-prishtine-/32074013.html>

358 YIHR KS (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

të draft Kodit Civil. Në këtë aspekt, ata zbuluan se media përdor tituj provokues dhe inkurajon reagimet e publikut me tituj duke përfshirë, "Si gruaja me shami e drejtoi Ylberin: Momente interesante nga Parada e Krenarisë". Një shembull tjetër që formëson opinionin publik është ai i debateve publike. Çështjet LGBTQI+ në TV ose në media në Kosovë përfshijnë mysafirë të ftuar me besime të forta fetare, gjë që çon në një rritje të gjuhës së urrejtjes ndaj komunitetit në platformat e medie sociale. Për të luftuar gjuhën e urrejtjes, është e rëndësishme të jemi të vetëdijshëm për këto çështje dhe të shmangët gjuha sensacionale në media.³⁵⁹

278. Rekomandime

- Prokurori i Shtetit duhet të sigurojë që krimet e urrejtjes që synojnë komunitetin LGBTQI+ të ndiqen dhe ndëshkohen efektivisht sipas detyrës zyrtare;
- PK-ja duhet të veprojë në mënyrë efektive në rastet e gjuhës së urrejtjes dhe krimeve të urrejtjes ndaj personave LGBTQI+;
- MASHTI duhet të përfshijë informacion rreth Personave LGBTQI+ në sistemin kombëtar të arsimit për të promovuar vetëdijesimin dhe pranimin e diversitetit;
- QK-ja duhet të sigurojë financim dhe mbështetje për organizatat LGBTQ+ për të kryer punën e tyre dhe për t'u angazhuar në avokim;
- Duhet të ofrohen programe për publikun e gjerë për të edukuar veten për çështjen e LGBTQI+ duke përfshirë sfidat me të cilat përballlet komuniteti dhe rëndësinë e barazisë dhe përfshirjes;
- Duhet të ofrohet më shumë mbështetje për të plotësuar nevojën për mbështetje psikologjike për personat LGBTQI+;
- Institucionet kompetente (QK-ja, KK-ja) duhet të sigurojnë plotësimin adekuat të kornizës ligjore në lidhje me njohjen gjinore në mënyrë që të garantojnë në mënyrë të përhershme realizimin e kësaj të drejte;
- KK-ja duhet të korrigjojë dispozitat antikushtetuese lidhur me martesën dhe bashkëjetesën në kuadër të draft Kodit Civil;
- Komuna e Prishtinës duhet të vazhdojë me ndërtimin e strehimores për LGBTQI+;
- KK-ja duhet të miratojë draftin e Kodit Civil për të siguruar që çiftet e të njëjtës gjini të kenë të njëjtat të drejta si çiftet e tjera dhe për të zhdukur diskriminimin në bazë të orientimit seksual dhe identitetit gjinor në ligjin për familjen.

7.7 Personat në lëvizje

279. Korniza legislative e Kosovës promovon dhe lehtëson kthimin e sigurt të “personave të zhvendosur brenda vendit” në nenin 156 të Kushtetutës, duke garantuar njëkohësisht ndihmën në rikthimin e pronës dhe posedimit.³⁶⁰ Për më tepër, në janar 2018, QK-ja nxori Rregulloren nr. 01/2018 për kthimin e personave të zhvendosur dhe zgjidhje të qëndrueshme. Rregullorja, ndër të tjera, përcakton përgjegjësitë e organeve kompetente, vendimmarrëse dhe zbatuese, si dhe procedurat dhe kriteret e ndihmës.

280. Mekanizmat institucionalë përgjegjës për të ndihmuar të kthyerit dhe PZHBV-të janë përcaktuar me Rregulloren Nr. 01/2018 për Kthimin e Personave të Zhvendosur dhe Zgjidhjet e Qëndrueshme. Ashtu si në vitet e kaluara, Komisioni Komunal për Kthim nuk i priorizon rastet në bazë të kriterëve të cënueshmërisë në ofrimin e ndihmës, sipas nenit 10. Komisioni Shqyrtues Qendror vazhdon të funksionojë në kundërshtim me nenin 25.3 të Rregullores pasi që nuk pasqyron përbërjen e diversitetit etnik, pasi që të gjithë anëtarët e tij janë nga komuniteti serb. Në fund të vitit, QK-ja themeloi Komisionin Qendror të Ankesave, i cili është i mandatuar të shqyrtojë ankesat kundër Komisionit Shqyrtues Qendror. Ministria për Komunitete dhe Kthim është ende në proces të hartimit të Strategjisë për Mbrojtjen dhe Promovimin e të Drejtave të Komuniteteve 2022-2026.³⁶¹

281. Ka mospërputhje të konsiderueshme në zbatimin e politikës që përfshin të kthyerit dhe PZHBV-të. Në bazë të kornizës ligjore të Kosovës, personave të zhvendosur u garantohet e drejta për t’u kthyer në vendin e tyre të origjinës. Disa familje të kthyer që banojnë në banesa private janë subjekt i presionit të vazhdueshëm nga pronarët e tyre për t’u dëbuar, për shkak të kushteve të tyre të këqija socio-ekonomike, gjë që i lë ata të paaftë për të mbuluar kostot e qirasë dhe faturat e shërbimeve.³⁶² Po kështu, ka raste që janë miratuar nga Komisioni Shqyrtues Qendror në vitin 2011 dhe ende nuk përfitojnë strehim. Projektet e lehtësuara vazhdojnë të synojnë vetëm një grup komunash të përzgjedhura, kështu që ndihma për kthim në komunat e tjera është neglizhuar.

282. Sipas nenit 15.2 të Rregullores nr. 2018/01 për kthimin e personave të zhvendosur dhe zgjidhje të qëndrueshme, të kthyerit dhe personat e zhvendosur brenda vendit mund të përfitojnë edhe nga qiraja si masë e përkohshme strehimi. Vlen të theksohet se ky mekanizëm nuk është plotësisht funksional, pasi që shumica e komunave nuk kanë paraparë linja buxhetore dhe as nuk kanë ndarë mjete për zbatimin e nenit 15.2 të Rregullores. Për më tepër, 37 familje rome, ashkali dhe egjiptiane që janë kthyer në vitin 2017 nga Maqedonia e Veriut vazhdojnë të përballen me sfida në realizimin e përpjekjeve të qëndrueshme për integrim dhe mbeten pa zgjidhje të qëndrueshme për strehim. Të gjitha këto familje të kthyer banojnë në banesa private në Ferizaj, Gjilan, Prishtinë, Obiliq dhe Pejë. Kryetari i Komunës së Obiliqit ka krijuar një grup punues për të adresuar çështjen e 11 familjeve të kthyer që kanë shprehur interesim për t’u vendosur në komunë por pa rezultate konkrete.³⁶³ Sipas Advancing Together, janë gjithsej 89 familje pa tokë, kryesisht nga komunitetet Rom, Ashkali dhe Egjiptian të kthyer/PZHBV.³⁶⁴

360 Kushtetuta e Kosovës (2008).

361 AT (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

362 Ibid.

363 Ibid.

364 Ibid.

283. Procesi i regjistrimit të të drejtave në shfrytëzimin pronësor të përfituesve të programit të banimit nga donatorët në tokën e ndarë komunale në librat kadastralë komunalë në Mitrovicën e Jugut vazhdon të jetë i pazgjidhur për shkak të pengesave të vazhdueshme ligjore. Në lagjen “Fidanishte” janë ndërtuar gjithsej 288 shtëpi për komunitetet romë, ashkali dhe egjiptianë përmes donatorëve të ndryshëm ndërkombëtarë. Regjistrimi i 74 lëndëve, për të cilat Drejtoria Komunale e Urbanizmit ka grumbulluar dokumentacionin përkatës, ka ngecur sipas nenit 13.3 të Udhëzimit Administrativ nr. 06/2020 për tarifën për shërbimet e regjistrimit të të drejtave të pronës së paluajtshme, parashihet se tarifa prej pesëdhjetë (50) euro duhet të paguhet për çdo njësi kadastrale, kur pronar është Qeveria ose Komuna, me kohëzgjatje prej dyzet (40) deri në nëntëdhjetë e nëntë (99) vjet. Po ashtu, Komuna po e kushtëzon regjistrimin me pagesën e tatimit në pronë dhe borxhet e faturave të mbeturinave. Familjet në fjalë ndihen të pasigurta pasi nuk posedojnë dokumentacionin përkatës pronësor që do t’u sigurojë shfrytëzim të sigurt dhe të papenguar të pronave.³⁶⁵

284. Një i kthyer urban serb i Kosovës në Gjakovë ende banon në një banesë të pa rinovuar, për shkak të kontestit pronësor me Komunën e Gjakovës. Më datë 25 gusht 2022 IAP lëshoi një raport duke i rekomanduar Kryetarit të Komunës së Gjakovës që të lejojë rinovimin e banesës në përputhje me Rregulloren për Kthimin e Personave të Zhvendosur dhe zgjidhjet e qëndrueshme, si dhe të respektojë pajtueshmërinë gjuhësore. Duhet theksuar se Gjykata Themelore e Gjakovës nuk ka thirrur seancë gjyqësore për zgjidhjen e kontestit pronësor, duke e penguar kështu qasjen e saj të plotë në të drejtat pronësore dhe kushtet e duhura për riintegrimin e saj.³⁶⁶

285. Një numër i kufizuar (8) i të kthyerve vazhdojnë të përballen me sfida/pengesa gjatë procesit të marrjes së dokumenteve të gjendjes civile. Fëmijët që lindin jashtë institucioneve dhe nuk kanë dokumentacion prindëror, kanë vështirësi për të fituar identitetin ligjor dhe për të gëzuar të drejtat e tyre në qasjen në të drejta dhe shërbime. Ka probleme të tjera që ndikojnë në regjistrimin e lindjes së fëmijëve si mungesa e dokumenteve nga vendi i origjinës (nëna) dhe gabime teknike në dokumente krahasuar me të dhënat në librat e gjendjes civile.³⁶⁷

286. Një numër i të kthyerve në zhvendosje janë martuar me partnerë të huaj të cilët pas kthimit nuk kanë ndjekur procedurat e marrjes së lejeve të qëndrimit të përkohshëm në Kosovë përmes bashkimit familjar. Këtyre personave shpesh u mungojnë pasaportat e vlefshme nga vendi i tyre i origjinës dhe nuk kanë fonde për të udhëtuar jashtë Kosovës në mënyrë që të procedojnë kërkesën e tyre përkatëse për marrjen e lejeve të qëndrimit të përkohshëm. Sipas nenit 5.5 të Rregullores Nr. 09/2019 për Integrimin e të Huajve, të huajt me leje të përkohshme qëndrimi kanë të drejtën e punësimit, të vetëpunësimit dhe aftësimin profesional, por jo për mirëqenie sociale. Rastet për ndihmë sociale procedohen përmes kategorisë së prindërve vetëushqyes.³⁶⁸

365 Ibid.

366 Ibid.

367 Ibid.

368 Ibid.

287. Qasja në ndihmë juridike për të kthyerit dhe personat e zhvendosur brenda Kosovës vazhdon të mbetet sfidë, për shkak të mungesës së informacionit të tyre për Agjencinë Kosovare të Ndihmës Juridike Falas (AKNJF), mosplotësimin të kriterëve të përshtatshmërisë, mungesës së dokumentacionit përkatës të Kosovës, mungesës së njohurive mbi çështjet procedurale/aplikative, ngarkesat financiare dhe vendndodhjet e largëta. Një ndihmë e tillë e nevojshme juridike do t'u mundësojë të kthyerve dhe personave të zhvendosur brenda vendit të kenë qasje në të drejta dhe shërbime, të rivendosin të drejtat pronësore, si dhe të përfitojnë nga të drejtat sociale dhe të tjera financiare.³⁶⁹

288. Klima politike e Kosovës e komplikuar nga dialogu Kosovë-Serbi dhe përkeqësimi i situatës socio-ekonomike të të gjitha komuniteteve janë disa nga faktorët që shkaktuan rritjen e numrit të incidenteve të sigurisë. Periudha në shqyrtim u karakterizua me një numër të lartë kërcënimesh, sulmesh kundër objekteve të kultit, sulme fizike, vjedhje dhe dëmtime pronësore. Bazuar në procesin e monitorimit të Advancing Together, nga 01 janari deri më 29 dhjetor 2022, janë regjistruar 72 incidente që përfshijnë komunitetet joshumicë. Komunitetet e të kthyerve janë prekur në 28 incidente dhe komunitetet e zhvendosura në 2 raste.³⁷⁰

289. Ligji Nr. 04/L-032 për Arsimin Parauniversitar është ligji bazë që rregullon sistemin arsimor parauniversitar në Kosovë. Ligji parasheh që: "asnjë personi nuk duhet t'i mohohet e drejta për arsimim" dhe kërkon që MASHTI të marrë parasysh gjatë planifikimit, menaxhimit dhe ofrimit të arsimit parauniversitar normat e pranuar ndërkombëtarisht, të drejtat e fëmijës, mbrojtjen e grupeve në nevojë dhe promovimin e barazisë gjinore. Raportohet se shkolla fillore "Mustafa Bakija" në Gjakovë ka refuzuar të regjistrojë katër fëmijë egjiptianë të kthyer nga Ali Ibra, Gjakovë, në klasën e parë të arsimit fillor me arsyetim të numrit të plotësuar të nxënësve të regjistruar. Pas avokimit të Advancing Together, të katër fëmijët u regjistruan më vonë, pasi përfaqësuesit e shkollave fillore pohuan se prindërit nuk i respektuan afatet për regjistrim.³⁷¹

290. Për shkak të sfidave të riintegrit, familjet që përballen me varfërinë dhe papunësinë, thjesht nuk kanë interes të njihen me të drejtat e fëmijëve. Fëmijët shfrytëzohen për kërkim lëmoshe në rrugë, grumbullim të lëndëve të para për të gjeneruar të ardhura për familjet, kështu që detyrohen të ndërpresin arsimin ose të mos vijnë rregullisht arsimin. Janë 77 fëmijë të kthyer që janë përfshirë në punë të fëmijëve në forma të ndryshme, kryesisht nga komunitetet Rom, Ashkali dhe Egjiptian.³⁷² Kosova ka bërë progres në adresimin e mbrojtjes së fëmijëve dhe të drejtave të tyre përmes miratimit të Ligjit Nr. 06/L-084 për Mbrojtjen e Fëmijëve,³⁷³ por mbetet ende për të bërë për të parandaluar dhe për t'iu përgjigjur efektivisht abuzimit të dhunës, shfrytëzimit dhe neglizhencës ndaj fëmijëve. Ka mungesë të zyrtarëve kompetent në institucionet përkatëse për mbrojtjen e fëmijëve dhe mungesë të akteve nënligjore për mekanizmat institucionalë dhe koordinimin e aktiviteteve parandaluese dhe kjo pengon përparimin drejt eliminimit të kësaj dukurie.

291. Sipas të dhënave të ofruara nga UNHCR-ja në Kosovë, numri i të kthyerve në Kosovë për periudhën e raportuar ishte 118 kthime vullnetare në mesin e pjesëtarëve të komuniteteve joshumicë të cilët ishin zhvendosur brenda dhe jashtë Kosovës. Në mesin e këtyre të kthyerve, janë regjistruar

369 Ibid.

370 Ibid.

371 Ibid.

372 Ibid.

373 [Gazeta Zyrtare](#) (2022). Ligji NR. 06/L-084 për Mbrojtjen e Fëmijëve.

57 gra dhe 61 burra, të përbërë nga 59 serbë, 19 romë, 10 ashkali, 13 egjiptianë dhe 17 shqiptarë. Kjo e sjell numrin kumulativ të individëve të zhvendosur nga komunitetet joshumicë që kanë aritur zgjidhje të qëndrueshme në Kosovë në 29,075 që nga viti 2000. Numri për vitin 2022 është një rënie e ndjeshme krahasuar me vitin 2021, i cili regjistroi një numër total prej 473 të kthyerve.³⁷⁴

292. Janë 24 familje të kthyer nga romë, ashkali dhe egjiptianë në Nakull, Pejë që po përballen me probleme sanitare dhe janë në rrezik ngjithës shëndetësor. Të gjitha familjet janë të lidhura me dy gropa septike që shpesh bllokohen dhe vërshojnë shtëpitë e tyre. Autoritetet lokale nuk gjetën modalitete për pastrimin e rregullt të gropave septike, pavarësisht thirrjeve të banorëve.³⁷⁵

293. Kosova mbetet një rrugë transit për lëvizje të përziera. Numri i refugjatëve/migrantëve që kalojnë tranzit nëpër Kosovë, si pjesë e rrugës ballkanike në vitin 2022 është ulur për rreth 40 për qind krahasuar me vitin paraprak. Kishte 1,410 aplikime për statusin e mbrojtjes ndërkombëtare në vitin 2020 pastaj një rënie e ndjeshme e numrit të aplikimeve në vitin 2021 me vetëm 590. Në vitin 2022 (deri në mes të nëntorit), janë regjistruar gjithsej 511 parashtresa për statusin e mbrojtjes ndërkombëtare. Që nga viti 2008, 126 persona kanë marrë statusin e refugjatit në Kosovë, ndërsa 35 kanë qenë në statusin e mbrojtjes plotësuese me një afat shqyrtimi njëvjeçar.³⁷⁶

294. Marrëveshja e Stabilizim Asociimit ndërmjet BE-së dhe Kosovës vendos bazat për bashkëpunimin ndërmjet BE-së dhe Kosovës në lidhje me azilin dhe një pikëpamje drejt reflektimit të standardeve të marra në kuadër të Konventës së Gjenevës të vitit 1951 lidhur me statusin e refugjatëve. Kjo përfshin Protokollin e vitit 1967 që siguron parimin e mos-kthimit dhe të drejtat e njeriut të azilkërkuesve dhe refugjatëve.³⁷⁷

295. Në vitin 2022, Sekretari i Përgjithshëm i MPB-së themeloi Grupin Punues për Rivlerësimin e Ligjit Nr. 06/L-026 për Azilin. Pas vlerësimit të këtij ligji, Grupi i Punës ka nxjerrë një raport duke konstatuar se ligji për azilin nuk kërkon ndonjë rishikim dhe se institucionet nuk kanë hasur në vështirësi në zbatimin e tij. Korniza ligjore parasheh procedurat e pritjes dhe trajtimit fillestar të aplikantëve për mbrojtje ndërkombëtare; procedurat dhe standardet e shqyrtimit dhe vendimmarrjes për kërkesat për mbrojtje ndërkombëtare; rregullat e brendshme për funksionimin e Qendrës së Azilit, rregullat për punën e Komisionit Kombëtar për Refugjatët si shkallë e dytë administrative; si dhe Rregullorja për integrimin e të huajve. Në vitin 2022 u hartua dhe hyri në fuqi Manuali për Integrimin Ekonomik të të Huajve.³⁷⁸

296. Në dritën e ndryshimeve të fundit në legjislacionin e BE-së dhe nevojës për të adresuar zbrazëtitë ligjore të hasura në zbatimin e tij, QK-ja inicioi një Projektligj të ri nr. 04/L-219 për të Huajt. Në vitin 2022 u inaugurua qendra e re e pritjes së emigrantëve; institucioni i qendrës i përgj-

374 Këshilli i Sigurimit i OKB-së (2022), Raporti i Sekretarit të Përgjithshëm për Kosovën 2022. Marre nga https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/s_2022_313-en.pdf

375 Advancing Together (12 janar 2022), Raport mbi qëndrueshmërinë dhe sfidat e riintegrit të të kthyerve/PZHBV – 2022. Marre nga <https://advancing-together.org/sustainability-and-reintegration-challenges-of-returnees-idps/>

376 CRP/K (2022), statistika dhe inpute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

377 Ibid.

378 Ibid.

igjet ligjit të ri pasi parasheh ngritjen e instituteve të reja si statusi i toleruar për të huajt. Aktet nënligjore ende nuk janë nxjerrë për funksionimin e kësaj qendre.³⁷⁹

297. Ndërsa autoritetet janë bërë gjithnjë e më të sigurt në zbatimin e mbrojtjes së refugjatëve, duke rezultuar pjesërisht nga ndihma e ofruar nga CRP/K, personave me status të njohur të mbrojtjes ndërkombëtare u është dhënë më shumë qasje në skema të ndryshme ndihme si strehimi, asistencë sociale, kurset e gjuhës dhe arsimit, ofrimi i artikujve ushqimorë dhe jo ushqimorë si dhe ndihma e ofruar për mundësi punësimi.³⁸⁰ Kosova gjithashtu ka ndërmarrë disa hapa pozitivë vitin e kaluar në lidhje me njerëzit në lëvizje kur u siguroi strehim gazetarëve ukrainas të detyruar të largoheshin nga vendi i tyre pas pushtimit nga Rusia. QK-ja do t'u japë përparësi gazetareve femra të cilat do të zgjidhen nga Federata Evropiane e Gazetarëve (EFJ) dhe Qendra Evropiane për Lirinë e Shtypit dhe Medias (ECPMF).³⁸¹

298. Rekomandime

- QK-ja duhet të sigurojë qasje në të drejtat dhe shërbimet bazë për të gjithë azilkërkuesit dhe refugjatët në kohën e duhur dhe të koordinuar;
- QK-ja duhet të përmirësojë bashkëpunimin dhe koordinimin ndërinstitucional për t'u përgjigjur në mënyrë efektive nevojave dhe kërkesave të refugjatëve të njohur dhe personave me status mbrojtës plotësues në Kosovë për integrimin e tyre ligjor dhe socio-ekonomik;
- QK-ja duhet të vazhdojë me zgjidhje të qëndrueshme të strehimit për të kthyerit nga Maqedonia e Veriut;
- MKK duhet të bëjë një analizë në lidhje me përafrimin e Rregullores aktuale për Kthimin e Personave të Zhvendosur dhe Zgjidhjet e Qëndrueshme me Strategjinë për Mbrojtjen dhe Promovimin e të Drejtave të Komuniteteve 2022-2026;
- Autoritetet komunale duhet të iniciojnë aktivitete për ndërtimin e besimit në fushat e kthimit të serbëve;
- QK-ja duhet lirojë nga pagesa e taksave dhe të japin udhëzime për komunat për legalizimin e pronave të të kthyerve dhe PZHBV-e që janë financuar nga donatorët/institucionet e Kosovës.

379 Ibid.

380 Ibid.

381 Balkan Insight (18 prill 2022), [Kosova mirëpret gazetarin e parë ukrainas që ikën nga lufta. Marre nga https://balkaninsight.com/2022/04/18/kosovo-welcomes-first-ukrainian-journalist-fleeing-war/](https://balkaninsight.com/2022/04/18/kosovo-welcomes-first-ukrainian-journalist-fleeing-war/)

8. PJESA D: ÇËSHTJE TË NDËRLIDHURA/ ÇËSHTJE SPECIFIKE LIDHUR ME TË DREJTAT E NJERIUT

8.1 Drejtësia tranzicionale dhe të drejtat e njeriut

299. Përkufizimi i drejtësisë tranzicionale në këtë dokument rrjedh nga OHCHR, i cili e përcakton atë në lidhje me të drejtat e njeriut si: “një qëllim për të siguruar njohjen e viktimave, për të rritur besimin e individëve në institucionet shtetërore, për të përforcuar respektin për të drejtat e njeriut dhe për të promovuar sundimin e ligji si një hap drejt pajtimit dhe parandalimit të shkeljeve të reja”.³⁸² Një qasje gjithëpërfshirëse ndaj drejtësisë tranzicionale mund të lehtësojë proceset e pajtimit dhe të kontribuojë në transformimin e shoqërisë së Kosovës në një entitet më gjithëpërfshirës të përbashkët të të gjitha komuniteteve etnike. Në të vërtetë, tejkalimi i ankesave dhe sigurimi i njohjes së nevojshme për viktimat e luftës përmes formave të ndryshme të drejtësisë mund të ndihmojë në hapjen e rrugës drejt pajtimit.

300. Në vitin 2021, QK-ja caktoi një Grup Punues ekspertësh për të zhvilluar strategjinë gjithëpërfshirëse të drejtësisë tranzicionale që duhej të “bashkonte të gjitha nismat e mëparshme”.³⁸³ Megjithatë, siç është theksuar në raportin e mëparshëm, shumica e iniciativave të deritanishme kanë pasur të meta me mungesën e vullnetit politik dhe angazhimit serioz të akterëve përkatës për të nxjerrë një plan konkret veprimi. Veçanërisht, si me qeveritë e tjera, QK-ja aktuale ka shfuqizuar iniciativat e mëparshme dhe ka filluar prej së pari. Mohimi i vazhdueshëm i projekteve të mëparshme në favor të nismave të sapokrijuara ndikon negativisht në fushën e DP dhe pengon progresin pozitiv.³⁸⁴ Sipas MD-së, projekt-strategjia është “e përqendruar te viktimat” dhe “e ndjeshme ndaj gjinisë”, duke u dhënë kështu zë grave që deri më tani kanë qenë të nënpërfaqësuar në narrativë. Sipas QBPZH, jetike në këtë drejtim ka qenë sigurimi i të mbijetuarve dhe të afërmeve të tyre për shkeljet e pësuar dhe vendosja në këtë proces besimin në legjitimitetin e qeverisë dhe sundimin e ligjit.³⁸⁵ Edhe pse draft strategjia do të bëhej publike për debat në shtator 2022, procesi i hartimit është ende në vazhdim. Sipas NSI-së, çështja e gjithëpërfshirjes mbetet për t’u hetuar me referencë specifike se si krimet e ndodhura në Kosovë në vitet 1998-2000 do të trajtohen në mënyrë të barabartë për viktimat e të gjitha përkatësive etnike.³⁸⁶

301. Legjislati nga lart-poshtë në lidhje me drejtësinë tranzicionale përfshin tre përcaktime kryesore ligjore. I pari është Ligji Nr. 03/L-023 për Personat e Zhdukur, i cili trajton mbrojtjen e të drejtave dhe interesave të personave të zhdukur dhe anëtarëve të familjeve të tyre. Më koncreti-

382 OHCHR (2022), [drejtësia tranzicionale dhe të drejtat e njeriut](#).

383 Kryeministri Albin Kurti (2021) i cituar në Osorio (2022) për Fondin për të Drejtën Humanitare në Kosovë (FDH), [Drejt një strategjie kombëtare të drejtësisë tranzicionale për Kosovën](#).

384 Nora Ahmetaj (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë.

385 QBPZH (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë.

386 IRS (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë.

sht, fokusohet tek e drejta e familjarëve për të ditur të vërtetën për fatin e të dashurve të tyre të zhdukur. Procesi i ndryshimit të ligjit ka nisur në vitin 2021, por miratimi i tij është vonuar. Vonesa në hartimin e Ligjit të ri për Personat e Zhdukur po shkakton zhgënjim në rritje te familjarët, të cilëve u është premtuar se ligji do t'u japë të drejtën për të marrë dy pensione - një për pleqërinë dhe një si kompensim si anëtar i familjes së personave të zhdukur. Aktualisht, ata janë të detyruar të zgjedhin mes të dyjave.³⁸⁷ Ligji nr. 03/L-023 parasheh themelimin e Komisionit Qeveritar për Persona të Zhdukur. Ligji Nr. 03/L-023 mbulon periudhën e konfliktit ndërmjet 1 janarit 1998 dhe 31 dhjetorit 2000, dhe si i tillë i anashkalon rastet e personave të zhdukur jashtë kornizës kohore zyrtare të luftës në Kosovë. I dyti është Ligji Nr. 04/L-054 për statusin dhe të drejtat e dëshmorëve, invalidëve, veteranëve, pjesëtarëve të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, viktimave të dhunës seksuale të luftës dhe viktimave civile dhe familjeve të tyre. Qëllimi i Ligjit Nr. 04/L-054 ka qenë përcaktimi i mbështetjes në aspektin e pensioneve financiare dhe përfitimeve tjera për kategoritë e të mbi-jetuarve të konfliktit duke përfshirë familjet e personave të zhdukur. Të përkufizuara në kuadër të Skemës Pensionale të Kosovës, kriteret e përcaktuara parashohin mbështetjen financiare me këtë ligj. Së fundi, Ligji Nr. 05/L-060 për Mjekësinë Ligjore, i cili ka hyrë në fuqi në prill të vitit 2016, parasheh themelimin e Institutit të Mjekësisë Ligjore në varësi të Ministrisë së Drejtësisë. Neni 15 i këtij ligji parasheh, ndër të tjera, se Instituti është përgjegjës për “kërkimin, gjetjen dhe zhvarrosjen, si dhe përcaktimin e fatit, identifikimin dhe dorëzimin e eshtrave të personave të zhdukur” të lidhur me luftën në Kosovë. Gjithashtu, Instituti është përgjegjës për “mbajtjen e kontakteve me familjet e të zhdukurve dhe bashkëpunimin me organizata dhe institucione vendase dhe të huaja, të cilat janë të përfshira në procesin e zbardhjes së fatit të personave të zhdukur”.³⁸⁸

302. Kushtet ligjore të përcaktuara në Ligjin Nr. 03/L-023 dhe Ligjin Nr. 04/L-054 paraqesin një sërë kufijsh për përfituesit. QBPZH dhe NSI në mënyrë të pavarur theksojnë natyrën diskriminuese të ligjit pasi ai i detyron anëtarët e familjes të vendosin nëse do të marrin pensionin e supozuar të pleqërisë apo pensionin e ligjit nr. 04/L-054 pasi nuk kanë të drejtë për të dyja. Të ardhurat përkatëse janë të një natyre të ndryshme dhe nuk duhet të ndërhyjnë me njëra-tjetrën. Konkretisht, ata nënvizojnë se mjetet financiare për dëmet e pësuar gjatë luftës duhet të quhen në mënyrë adekuate si reparacione dhe jo pensione. Edhe pse në vitin 2019 një peticion i paraqitur për ndryshimin e kësaj praktike i paraqitur në Komisionin për të Drejtat e Njeriut, Gjini, Barazi dhe Persona të Zhdukur gjeti jehonë në Koncept Dokumentin për statusin e Personave të Zhdukur, në realitet kërkesat e familjarëve ende mbeten të përmbushen gjatë periudhës raportuese të vitit 2022.³⁸⁹

303. Një formë shtesë e diskriminimit sa i përket personave të zhdukur dhe anëtarëve të familjeve të tyre, të cilët u zhdukën pas 20 qershorit 1999, prek kryesisht personat nga komunitetet joshumicë. Në mënyrë të veçantë, pasi të gjenden eshtrat e një personi të tillë, ai/ajo nuk konsiderohet më si person i zhdukur, por më tepër një viktimë civile e luftës. Megjithatë, data e fundit që një person i vdekur në luftën e Kosovës të konsiderohet viktimë civile është fundi i 20 qershorit 1999; kjo do të thotë se familjet e personave të zhdukur nuk janë në gjendje të ushtrojnë të drejtën e përfitimeve sociale që nga momenti i gjetjes së familjarit të tyre të zhdukur, nëse ai/ajo është zhdukur

387 Bota Sot (2 tetor 2022), [Vazhdon zvarritja e Projektligjit për personat e zhdukur, heshtje nga institucionet. Marre nga https://www.botasot.info/aktuale-lajme/1878993/vazhdon-zvarritja-e-projektligjit-per-personat-e-zhdukur-heshtje-nga-institucionet/](https://www.botasot.info/aktuale-lajme/1878993/vazhdon-zvarritja-e-projektligjit-per-personat-e-zhdukur-heshtje-nga-institucionet/)

388 IRS (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë.

389 IRS (2022), [Loja e numrave: Zgjidhja e çështjes së të zhdukurve 20 vite më pas. Marre nga https://newsocialinitiative.org/wp-content/uploads/2022/09/The-Game-of-Numbers.pdf](https://newsocialinitiative.org/wp-content/uploads/2022/09/The-Game-of-Numbers.pdf)

pas kësaj date, pasi që korniza ligjore e Kosovës nuk e njuh këtë të drejtë. Kjo dispozitë prek veçanërisht pjesëtarët e komuniteteve joshumicë në Kosovë, pasi ata përbëjnë shumicën e të zhdukurve pas fundit të qershorit 1999.³⁹⁰

304. Shqetësime të ngjashme rreth kornizës kohore të krimeve të luftës të kryera shfaqen në projektligjin për Institutin e Krimeve të kryera gjatë Luftës në Kosovë.³⁹¹ Ky projektligj i miratuar nga KK në lexim të parë në maj të vitit 2022 do të synojë “themelimin, organizimin, funksionimin dhe përcaktimin e kompetencave të Institutit për Krimet e kryera gjatë Luftës në Kosovë”.³⁹² NSI vëren se Ligji nuk garanton trajtimin e barabartë, dokumentimin dhe hulumtimin e të gjitha krimeve të luftës të kryera në Kosovë. Në bazë të nenit 1 të këtij ligji, afati kohor për krimet e luftës përbën periudhën nga 1 janari 1998 deri më 20 qershor 1999. Megjithatë, paragrafi 2 i nenit 2 të këtij ligji thotë se “hulumtimi dhe dokumentimi nga par. 1 i këtij neni, mund të zbatohet për krimet e ndodhura pas periudhës së luftës, lidhur me luftën, jo më vonë se 31 dhjetor 2000”. Gjithashtu, roli i përfaqësuesve të komuniteteve joshumicë nuk është i përcaktuar. Një çështje tjetër e ngritur nga YIHR KS kishte të bënte me termin “krime gjatë luftës” pasi nuk specifikon llojin e krimeve. Kjo mund të ngre pikëpyetje në të ardhmen në lidhje me përfshirjen e hetimeve të kryera nga instituti. Më tej, YIHR KS rekomandoi që Instituti të jetë institucion i pavarur për të shmangur ndikimin politik dhe për të raportuar në Kuvendin e Kosovës.³⁹³

305. Krahas legjislacionit përkatës, mekanizmat institucionalë dhe organet drejtuese që merren me rastet e personave të zhdukur të lidhura me konfliktin përbëhen nga një sërë institucioneesh. Së pari, Komisioni Qeveritar i Kosovës për Personat e Zhdukur (KQPZH) është agjencia qeveritare e cila ka për detyrë të drejtojë, mbikëqyrë, harmonizojë dhe koordinojë të gjitha rastet dhe aktivitetet e personave të zhdukur. Kjo përfshin harmonizimin e institucioneve vendore, si dhe bashkëpunimin rajonal dhe komunikimin ndërkombëtar. Në përputhje me Ligjin Nr. 03/L-023 për Personat e Zhdukur, anëtarët e këtij komisioni duhet të përfshijnë përfaqësues nga shumica e ministrive si dhe tre përfaqësues të familjarëve të personave të zhdukur, ndër të cilët së paku njëri me përkatësi etnike jo-shumicë. Siç është theksuar nga QBPZH, KQPZH mbetet jo i plotë gjatë periudhës raportuese pasi nuk ka një anëtar joshumicë që nga viti 2020. NSI më tej vërteton se Unioni i Shoqatave të Familjeve të Personave të Rrëmbyer dhe të Zhdukur me seli në Graçanicë i ka bërë thirrje kryeministrit që të emërojë një zëvendëskryetar pa vonesë të mëtejshme, por kjo nuk ka ndodhur ende në vitin 2022.

306. Mekanizmat e Grupit të Punës për Personat e Zhdukur (GPPZH) u krijuan për herë të parë si një iniciativë humanitare nga Komiteti Ndërkombëtar i Kryqit të Kuq (KNKK) në vitin 2004. Qëllimi i tij qendror është të sigurojë një ndërlidhës për lehtësimin e shkëmbimit të informacionit ndërmjet autoriteteve në Beograd dhe Prishtinë për personat e zhdukur dhe vendndodhjet e varrezave (masive).³⁹⁴ Në marrëveshjet e tij, GPPZH vendosi për takime të rregullta për përcjelljen e informacionit

390 IRS (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë.

391 ibid.

392 Kosova Press (2022), [Qeveria hap rrugën për themelimin e Institutit për Krimet e kryera gjatë Luftës në Kosovë.](#)

393 YIHR KS (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

394 UNHRSP (2022), [Raportues Special për Promovimin e së Vërtetës, Drejtësisë, Dëshmipërlimit dhe Garancive të Mospërsëritjes.](#)

të ndërsjellë mbi vendndodhjen e personave të zhdukur në prani të anëtarëve të familjes dhe palëve përkatëse të interesit. Megjithatë, që nga viti 2019, mbledhjet e grupeve të punës janë pezulluar për shkak të politizimit të grupit. Në veçanti, delegacioni i Prishtinës refuzon të bashkëpunojë me kryesuesin në Beograd për shkak të përfshirjes së tij të supozuar në aktivitete kriminale gjatë konfliktit në Kosovë në vitet 1998-1999, duke kërkuar kështu zëvendësimin e tij të menjëhershëm.³⁹⁵ Delegacioni i Beogradit e refuzon kërkesën e Prishtinës për zëvendësimin e Kryesuesit pasi që ata konsiderojnë se akuzat ndaj Kryesuesit janë të pabaza. Politizimi i çështjes është shfaqur si një pengesë thelbësore në procesin e zbardhjes së rasteve të personave të zhdukur.³⁹⁶ Në anën tjetër, Komisioni i Kuvendit të Kosovës për të Drejtat e Njeriut, Barazi Gjinore, Persona të Zhdukur dhe Peticione është një mekanizëm funksional që merret me të gjitha çështjet që kanë të bëjnë me të drejtat e njeriut duke përfshirë të drejtat e personave të zhdukur dhe familjeve të tyre.

307. Viti 2022 nuk pa asnjë përparim në zgjidhjen e fatit të mbi 1600 individëve të zhdukur gjatë luftës në Kosovë. Situata nxjerr në pah nevojën urgjente për përpjekje të vazhdueshme për të ndriçuar të vërtetën dhe për të afruar familjet dhe të dashurit e individëve të zhdukur.³⁹⁷

308. Lidhur me paragrafin e mëparshëm, NSI nënvizon se puna e KQPZH-së është e paarritshme për komunitetet joshumicë.³⁹⁸ Në veçanti, faqja zyrtare e internetit është vetëm në gjuhën shqipe, por në kundërshtim me Ligjin për Përdorimin e Gjuhëve (2006), i cili kërkon që tekstet zyrtare të ofrohen në të dyja gjuhët zyrtare, pra shqip dhe serbisht. Prandaj, kjo errëson informacionin jetik për një segment të popullsisë.³⁹⁹

309. Përveç organeve vendore, një sërë organizatash ndërkombëtare në mënyrë të ngjashme merren me trajtimin e rasteve të personave të zhdukur. Rëndësi të veçantë kanë KNKK-ja, Komisioni Ndërkombëtar për Personat e Zhdukur (KNPZH) dhe dy organet mbikëqyrëse të EULEX-it dhe UNMIK-ut.

310. Raportuesi Special i OKB-së për promovimin e së vërtetës, drejtësisë, dëmshpërblimit dhe garancive për mospërsëritje, Fabian Salvioli, ka zhvilluar një vizitë zyrtare në Kosovë gjatë vitit 2022. Siç shpjegon uebfaqja e OHCHR-së, eksperti shqyrtoi progresin e bërë në korrigjimin e trashëgimisë së shkeljeve të rënda të të drejtave të njeriut dhe ligjit humanitar të kryera gjatë konfliktit të armatosur në Kosovë.⁴⁰⁰ Sipas Salviolit (2022), përqindja e rasteve të zgjidhura të personave të zhdukur në Kosovë është më e lartë se në rajon dhe në mbarë botën me një mesatare prej 72 për qind të rrethanave të zgjidhura.⁴⁰¹

311. Gjatë periudhës janar-qershor 2022, gjykatat e Kosovës kanë zhvilluar procedura në 14 raste të krimeve të luftës në Kosovë, ku shumica e këtyre rasteve janë në procedurë tash e disa vite.⁴⁰² Në procedurat gjyqësore ku të pandehurit janë serbë, NSI dhe FDH Kosovë vërejnë vonesa në përkthimin e dosjeve gjyqësore nga shqipja në serbisht.⁴⁰³ Në anën tjetër, Kosova kritikohet për përpari-

395 Ibid.

396 Ibid.

397 Portalb (2022), [2022-ta pa risi për të zhdukurit gjatë luftës në Kosovë](#).

398 KQPZH (2022), [faqe interneti](#).

399 IRS (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

400 OHCHR (18 nentor 2022), [Eksperti i OKB-së për të vërtetën dhe drejtësinë do të vizitojë Serbinë dhe Kosovën](#).

401 QBPZH (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë.

402 FDH (2022), [Rastet e krimeve të luftës në gjykatat e Kosovës \(janar 2022 – qershor 2022\)](#).

403 Ibid.

min e ngadaltë në ndjekjen penale të rasteve të krimeve të luftës; Një shqetësim i vazhdueshëm në këtë drejtim është numri i pamjaftueshëm i prokurorëve për krimet e luftës, gjë që ende nuk është zgjidhur.⁴⁰⁴

312. Aktualisht janë 4 lëndë duke u trajtuar nga Dhomat e Specializuara të Kosovës (DHSK) në Hagë me të pandehurit Hashim Thaçi dhe të tjerë, Pjetër Shala, Salih Mustafa, Hysni Gucati dhe Nasim Haradinaj. Në dhjetor të vitit 2022, Salih Mustafa ishte shpallur fajtor për veprat penale të ndalimit arbitrar, torturës dhe vrasjes si krim lufte dhe u dënua me një dënim unik prej 26 vitesh burgim. Ai u shpall i pafajshëm për veprën penale të trajtimit mizor.⁴⁰⁵ Ishte shqetësues fakti që figurat kryesore politike, përfshirë Kryeministrin e Kosovës, qëndruan në mbrojtje të Mustafës duke e quajtur vendimin të padrejtë dhe Mustafa një çlirimtar: “i cili nuk ka luftuar për të pushtuar asnjë vend tjetër, por për të çliruar vendin e tij”.⁴⁰⁶ Më tej, Dhomat e Specializuara i shpallën fajtorë Hysni Gucatin dhe Nasim Haradinajn për pengim të ndarjes së drejtësisë, duke i dënuar me katër vjet e gjysmë burg dhe 100 euro gjobë.⁴⁰⁷

313. Dhuna seksuale e lidhur me konfliktin (DHSLK) është përcaktuar në Ligjin Nr. 04/L-172 në lidhje me personat që i kanë mbijetuar abuzimit dhe përdhunimit seksual gjatë periudhës së konfliktit të armatosur ndërmjet 27.02.1998 dhe 20.06.1999. Kufizimi në kohë ngre çështjen e përfshirjes së viktimave pas qershorit 1999. Gjegjësisht, shumë të mbijetuar të DHSLK-së nga përkatësia jo-shumicë janë viktimizuar pas qershorit të vitit 1999 me largimin e forcave serbe nga Kosova. Prandaj, edhe pse dhuna seksuale e kryer ka ndodhur në kuadër të konfliktit të armatosur, statusi i tyre nuk njihet në përputhje me ligjin dhe as përvojat dhe të drejtat e tyre shoqëruese nuk njihen si të tillat.⁴⁰⁸ Afati i fundit për dorëzimin e aplikacioneve në Komisionin Qeveritar për Njohjen dhe Verifikimin e të Mbijetuarve të Dhunës Seksuale gjatë luftës së Kosovës do të jetë më 5 shkurt 2023, që shënon përfundimin e procesit pesëvjeçar të regjistrimit. Megjithatë, OShC-të kanë avokuar për zgjatjen e afatit për ta bërë procesin të përhershëm, duke siguruar që të gjithë të mbijetuarit të kenë kohë të mjaftueshme për të aplikuar për njohje dhe verifikim.⁴⁰⁹

314. QKRMT ka dokumentuar 715 raste të DHSLK-së që e çon numrin e përgjithshëm në 1,060 raste të identifikuara.⁴¹⁰ Dokumentacioni përfshin të gjitha komunitetet si dhe të gjitha vendet ku përdhunimet janë kryer në kontekstin e luftës. Veçanërisht, dokumentacioni nuk është i kufizuar në periudhën e përcaktuar me Ligjin për viktimat civile të luftës, i cili përfshin të mbijetuarat e dhunës seksuale gjatë luftës në Kosovë nga 27 shkurt 1998 deri më 20 qershor 1999. Përkundrazi, dokumentacioni përfshin rastet e dhunës së luftës seksuale që janë refuzuar nga Komisioni Qeveritar për Njohjen dhe Verifikimin e Statusit të Personave të Dhunuar gjatë Luftës në Kosovë. Në bazë të të dhënave, QKRMT-ja ka nxjerrë disa rekomandime për ndryshime ligjore të cilat i janë

404 Balkan Insight (2022), [Kosova u kritikua për përparim të ngadalshëm në ndjekjen penale të krimeve të luftës](#).

405 FDH (2022), [Gjykimet para Dhomës së Specializuar të Kosovës \(korrik 2022 – dhjetor 2022\)](#).

406 Albin Kurti (2022), [deklaratë publike në Facebook](#).

407 Evropa e Lire (2022), Gucati dhe Haradinaj dënohen me nga katër vjet e gjysmë burgim.

408 UNMIK (2022), Thyerja e heshtjes së tyre: Të mbijetuarit e dhunës seksuale lidhur me konfliktin në Kosovë po rindërtojnë jetën e tyre me Medica Gjakova.

409 Balkan Insight (2023), [Skema e Kosovës për të mbijetuarit e përdhunimeve të luftës pengohet nga stigmat e vazhdueshme](#).

410 QKRMT (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

drejtuar anëtarëve të KK-sës. Në këtë aspekt, QKRMT-ja organizoi një konferencë ndërkombëtare për dokumentimin e dhunës seksuale lidhur me konfliktin, ku prezantoi Manualin e parë mbi dokumentacionin për DHSLK-së.

315. Viktimat e dhunës seksuale gjatë luftës së Kosovës u njohën zyrtarisht vetëm në vitin 2015, duke i lejuar ata të aplikojnë për 'statusin e të mbijetuarit' dhe pension. Që nga qershori 2022, qeveria e Kosovës ka pranuar 1,728 aplikacione, me 1,274 të mbijetuar (1217 gra dhe 57 burra) të cilëve u është dhënë statusi i të mbijetuarit dhe 80 janë ende në pritje të një vendimi.⁴¹¹ Gjatë vitit 2022, 85 të mbijetuar të përdhunimit të luftës fituan njohjen e statusit përmes mbështetjes së QKRMT-së, ndërsa 43 të tjerë u mbështetën drejtpërdrejt në fazën e aplikimit. Viktimat gjithashtu duhet të presin për një kohë të gjatë që gjykatat të merren me çështjet e tyre nëse ka ankesa, dhe afati përfundimtar për aplikim është në vitin 2023. QKRMT-ja kërkoi nga gjykatat themelore që këto lëndë t'i trajtojnë me prioritet. Koha mesatare për shqyrtimin e aplikacioneve nga Komisioni Qeveritar për Njohjen e Statusit është një vit ose më shumë. Kjo mund të jetë edhe një nga shkaqet e demotivimit dhe dekurajimit të atyre që kanë ende dilema për të aplikuar në procesin e njohjes së statusit.⁴¹²

316. Megjithatë, përkundër natyrës së përhapur dhe sistematike të DHSLK në Kosovë, shumë pak nga ata që janë përgjegjës janë ndjekur penalisht. Mungesa e përkushtimit politik për ndjekjen penale të këtyre krimeve dhe natyra komplekse e rasteve e bën të pamundur që më shumë nga të dyshuarit për përgjegjësi penale të përdhunimit dhe dhunës tjetër seksuale në Kosovë të sillen para drejtësisë, gjë që krijon një bazë për mosndëshkimin e autorëve. Më 11 nëntor 2022, në rigjykimin e Gjykatës Themelore të Prishtinës, Zoran Vukotiq u shpall fajtor për përdhunim gjatë luftës dhe u konfirmua dënimi me dhjetë vjet.

317. Kosovës i mungon një rrëfim historik zyrtar për Kosovën dhe narrativa shoqëruese e luftës që bashkon komunitetin serb dhe atë shqiptar në një kuptim të përbashkët të ngjarjeve. Përkundrazi, komunitetet mbeten të ndara në anët e kundërta dhe me versione reciproke të kundërta për historinë e Kosovës dhe konfliktin e fundit të armatosur. OShC-të përkatëse të angazhuara në drejtësinë tranzicionale janë duke u përpjekur vazhdimisht të promovojnë dialogun ndëretnik për të arritur në një pasqyrë të përbashkët të konfliktit ndëretnik dhe historisë së mundimshme ndëretnike të Kosovës në përgjithësi.⁴¹³

318. Rekomandime

- QK-ja duhet të njohë të drejtat e viktimave të dhunës seksuale për të ofruar shërbime shëndetësore falas dhe trajtimin e fëmijëve të lindur nga përdhunimi;

411 UNMIK (2022), [Thyerja e heshtjes së tyre: Të mbijetuarit e dhunës seksuale lidhur me konfliktin në Kosovë po rindërtojnë jetën e tyre me Medica Gjakova](#).

412 QKRMT (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

413 YIHR KS (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

- QK-ja duhet të adresojë mungesën e shqyrtimit në shkallë të dytë të ankesave për të mbijetuarit e DHSLK-së sërish vendimet e Komisionit për Verifikimin dhe Njohjen e Statusit të të Mbijetuarve të Dhunës Seksuale gjatë Luftës së Kosovës, si dhe të drejtën për të ushtruar të drejtat dhe përfitimet nga momenti i aplikimit pasi periudha e pritjes për shqyrtim është tepër e gjatë;
- Ligji Nr. 04/L-054 për statusin dhe të drejtat e dëshmorëve, invalidëve, veteranëve, pjesëtarëve të UÇK-së, viktimave civile të luftës dhe familjeve të tyre duhet të miratojë një terminologji më të qartë që bën dallimin ndërmjet pensioneve dhe reparacioneve;
- Drafti i Strategjisë së Drejtësisë Tranzicionale duhet të miratohet shpejt;
- Projektligji për Institutin e Krimeve të kryera gjatë Luftës në Kosovë duhet të miratohet në KK sipas rekomandimeve të OShC-ve;
- KQPZH në Kosovë duhet të ndërmarrë veprime të menjëhershme për të korrigjuar mungesën e qasjes në faqen e tyre zyrtare të internetit, e cila është e disponueshme vetëm në gjuhën shqipe dhe jo serbe, duke errësuar kështu informacionin jetik për një segment të popullsisë;
- Kufizimi kohor për të mbijetuarat e dhunës seksuale të lidhur me konfliktin për të aplikuar për marrjen e statusit si të tillë dhe njohjen siç parashihet me Ligjin Nr. 04/L-054 për Statusin dhe të Drejtat e Dëshmorëve, Invalidëve, Veteranëve, Anëtarëve të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, viktimat civile të luftës dhe familjet e tyre duhet të hiqen;
- Autoritetet e Kosovës duhet të ndërmarrin hapa të menjëhershëm për të adresuar çështjen e vonësive të përkthimit në procedurat gjyqësore që përfshijnë të pandehurit serbë, për të siguruar që të drejtat e tyre respektohen plotësisht;
- KPK duhet të rrisë numrin e prokurorëve për krime lufte për të përshpejtuar shqyrtimin e rasteve të krimeve të luftës dhe për të dhënë drejtësi për viktimat dhe familjet e tyre.

8.2 Korrupsioni dhe të drejtat e njeriut

319. Një ekzaminim i korrupsionit në kontekstin e të drejtave të njeriut ofron një përmbledhje të niveleve të mbivendosura të shoqërisë në të cilat ndodh korrupsioni dhe pengon arritjen e të drejtave kolektive. Veçanërisht në vendet në zhvillim, adresimi i lidhjes ndërmjet korrupsionit dhe shkeljeve të të drejtave të njeriut ka një rëndësi të veçantë për zhvillimin e shoqërisë sipas parimeve demokratike të barazisë qytetare, gjithëpërfshirjes dhe transparencës.

320. Në përputhje me Raportin e Komisionit të BE-së për vitin 2022, Kosova ka përparuar me legjisllacion të rëndësishëm kundër korrupsionit. Në veçanti, ka përmbushur aspektin legjisllativ të rekomandimeve të Raportit të Komisionit të BE-së të vitit 2021 për miratimin e KPPK-së të ri, Ligjit Nr. 08/L-017 për Agjencinë për Parandalimin e Korrupsionit dhe Ligjit Nr. 08/L-108 për Deklarimin,

Prejardhjen dhe Kontrollin e Pasurisë dhe Dhuratave, si dhe legjislacionin për financimin e partive politike.⁴¹⁴

321. QK-ja përgatiti projektligjin për Byronë Shtetërore për Verifikimin dhe Konfiskimin e Pasurisë së Pajustificuar. Qëllimi i projektligjit është themelimi i Byrosë për verifikimin dhe konfiskimin e pasurisë së pajustificuar dhe përcaktimi i procedurës për verifikimin dhe konfiskimin e pasurisë së fituar në mënyrë të paarsyeshme të personave zyrtarë, familjarëve të tyre, personave të ekspozuar politik dhe palëve të treta. Komisionit të Venecias i është kërkuar nga Kryetari i Kuvendit të Kosovës që të japë një opinion për projektligjin nr. 08/L-121 për Byronë Shtetërore për Verifikimin dhe Konfiskimin e Pasurive të Pajustificuara, gjë që Komisioni e bëri duke argumentuar se “projektligji, në formulimin aktual paraqet një numër të caktuar të mangësive dhe zbatimi i tij mund të rezultojë në shkelje të të drejtave themelore të garantuara me Kushtetutën e Kosovës dhe KEDNJ-në”.⁴¹⁵

322. Kryeministri dhe Ministria e Drejtësisë kanë dorëzuar në KK propozimin e vetingut në shtator 2022. Procesi i vetingut synon të rivlerësojë gjyqtarët dhe prokurorët me synimin për të siguruar rritje profesionale, luftën kundër korrupsionit dhe parandalimin e ndikimit të krimin të organizuar, politikës apo elementëve të tjerë të jashtëligjshëm në ndarjen e drejtësisë. Procesi do të përfshijë krerët e gjykatave, kryeprokurorët, anëtarët e Këshillit Gjyqësor dhe Këshillin Prokurorial dhe kandidatët për këto pozita dhe do të zhvillohet në tri faza brenda pesë viteve. Faza e parë do të përfshijë anëtarët e Këshillit Gjyqësor dhe Këshillit Prokurorial, pesë anëtarët e Gjykatës Supreme dhe kryeprokurorin e shtetit. Propozimi është në përputhje me rekomandimet e Komisionit të Venecias.⁴¹⁶

323. Pavarësisht masave legjislative të ndërmarra nga QK-ja, niveli i zbatimit kërkon më shumë përmirësim përmes strategjive proaktive në hetimin e korrupsionit të nivelit të lartë, por edhe përmes rritjes së kapaciteteve dhe konfiskimit përfundimtar të aseteve.⁴¹⁷ Më konkretisht, në Agjencinë Kundër Korrupsionit (AKK) kërkohen kapacitete dhe burime dhe konfiskimi i mallrave mbetet “mjeti më i pashfrytëzuar për të luftuar korrupsionin në Kosovë”.⁴¹⁸ Për më tepër, sipas Raportit të Komisionit të BE-së, bashkëpunimi i prokurorisë së zbatimit të ligjit konsiderohet i një rëndësie jetike në luftën kundër korrupsionit.

324. Në vlerësimin e masave të marra në luftën kundër korrupsionit, Raporti i Komisionit të BE-së thekson mospërdorimin e konfiskimit si masë veprimi. Në raport thuhet se nga korriku 2021 deri në mars 2022 prokuroria ka konfiskuar vetëm 92 mijë euro në vlerë.

325. Lidhur me mënyrat specifike se si trajtohen rastet e korrupsionit në kontekstin e gjyqësorit, BIRN Kosova ndërmori një hetim të thelluar përmes monitorimit të performancës së sistemit të drejtësisë gjatë gjithë vitit 2022. Një analizë e seancave gjyqësore dhe vendimeve është bërë në të gjitha gjykatat themelore të Kosovës dhe në Gjykatën e Apelit (gjithsej 10 raste) përmes të cilave

414 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

415 Kosovë - Opinion për Projektligjin Nr. 08/L-121 për Byronë Shtetërore për verifikimin dhe konfiskimin e pasurisë së pajustificuar, miratuar nga Komisioni i Venecias në seancën e tij të 131-të plenare (Venecia, 17-18 qershor 2022)

416 Prishtina Insight (5 shtator 2022), [Kryeministri i Kosovës dhe Ministria e Drejtësisë i dorëzojnë Kuvendit propozimet e vetingut.](#)

417 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

418 Ibid.

kanë arritur në një raport të titulluar “Lufta e lodhshme kundër korrupsionit endemik në vitin 2022”.⁴¹⁹ Ekzaminimi u fokusua në cilësinë e hetimeve, vendimet gjyqësore dhe zvarritjet e çështjeve.⁴²⁰ Në këtë drejtim, rekomandimet kryesore të BIRN Kosova përfshijnë strategji vetëdijesuese që ofrojnë trajnime për gjyqtarët dhe prokurorët që merren me rastet e korrupsionit. Raporti kërkon më shumë vëmendje nga gjyqtarët në publikimin në kohë të vendimeve.

326. Një pyetje e rëndësishme në luftën në shkallë të gjerë kundër korrupsionit ka të bëjë fillimisht me fushat në të cilat shfaqen format e papenguara të korrupsionit. Sipas platformës Kallxo, parakusht në luftimin e korrupsionit të nivelit të lartë në Kosovë është kuptimi themelor i fushës së fillimit të korrupsionit.⁴²¹ Në luftën kundër korrupsionit, Kosova ka përparuar dukshëm sipas Transparency International, e cila e vendos indeksin e korrupsionit të territorit në 41 nga 100 pikë. Kosova renditet e 84-ta në një shkallë globale prej 180 shtetesh me Danimarkën në vendin e parë si vendi më pak i korruptuar në botë.⁴²²

327. Lidhur me paragrafin e mëparshëm, zbatimi i ligjit është shfaqur si një zonë ku kryen shumica e arrestimeve me dyshimin për korrupsion. Pas një hetimi njëvjeçar në mars të vitit 2022, PK-ja arrestoi 50 policë, të akuzuar për korrupsion dhe shpërdorim të detyrës zyrtare. Arrestimet përbëheshin kryesisht nga zyrtarë të policisë kufitare dhe disa zyrtarë të doganave.⁴²³ Një shqetësim tjetër është skadimi i afatit të parashkrimit në rastet e korrupsionit. Vlerësohet se në vitin 2022 janë parashkruar çështjet ndaj 28 të pandehurve të akuzuar për korrupsion, gjë që përbën një shqetësim serioz për sistemin e drejtësisë.⁴²⁴

328. Aktakuzat kundër 20 personave, duke përfshirë edhe ish-kryetarin e Komunës së Shtërpçës, Bratislav Nikolic, demonstrojnë korrupsionin e përhapur dhe degradimin e mjedisit në Kosovë. Prokuroria Themelore e Ferizajt ka ngritur aktakuzë në përgjigje të qindra ndërtimeve pa leje dhe dhënies dhe marrjes së ryshfetit. Këto vepra penale çuan në degradimin e Parkut Kombëtar Sharri në Brezovicë dhe pengimin e drejtësisë nga individë si Miljan Radoičiq, nënkryetar i Listës Serbe, i cili aktualisht është në arrati dhe kërkohet për frikësimin e dëshmitarëve. Një korrupsion i tillë shkel garantitë për të drejtat themelore të njeriut në Kosovë, duke kërcënuar mirëqenien e popullit të Kosovës.⁴²⁵

329. Një rast tjetër ka të bëjë me aktakuzën e ngritur kundër ish-ministrit të akuzuar për korrupsion nga PSRK-ja; aktakuza për veprën penale të keqpërdorimit të pozitës apo autoritetit zyrtar është ngritur edhe ndaj dy (2) ish-drejtorëve komunalë, sipas BIRN Kosova.⁴²⁶

419 BIRN Kosova (29 dhjetor 2022), [BIRN Kosova publikon raportin për trajtimin e rasteve të korrupsionit nga sistemi i drejtësisë në vitin 2022](#).

420 BIRN Kosova (2022), Raport: Lufta e lodhur kundër korrupsionit endemik.

421 Kallxo (11 tetor 2023), [A dihet se ku nis korrupsioni në Kosovë?](#) Marre nga <https://kallxo.com/lajm/a-dihet-se-ku-nis-korrupsioni-ne-kosove/>

422 Prishtina Insight (31 janar 2022), [Kosova përparoi – por ende nuk e kontrollon – korrupsionin](#). Marre nga <https://prishtinainsight.com/kosovo-progressed-on-but-still-doesnt-control-corruption/>

423 Ibid.

424 Kosova news (2022), [IKD: gjate vitit 2022 u parashkruan rastet e 28 te akuzuarit per korrupsion](#).

425 Evropa e Lire (20 dhjetor 2022), [Si u shndërrua Brezovica në skeme korrupsioni?](#)

426 BIRN Kosova (2022), inpute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

330. Në shkurt, pas një hetimi nga BIRN Kosova, Prokuroria Themelore në Prizren ngriti një aktakuzë kundër Levent Kasamit, ish-drejtor i shërbimeve publike në Prizren gjatë kohës sa ishte kryetar komune Haskuka. Veprimet e Kasamit, siç zbulohet në raportin e BIRN Kosova për vitin 2021, përfshinin manipulimin e një tenderi për përfitim të një operatori specifik ekonomik, duke shkaktuar kështu dëm financiar në buxhetin e komunës së Prizrenit.⁴²⁷

331. Gjithashtu në shkurt, Platforma Kallxo publikoi një raport të auditimit të brendshëm nga MD i cili identifikoi se 92,000 € të destinuara për Këshillin për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive të Njeriut (KMDLNj) për të mbuluar shpenzimet e udhëtimit të lidhura me seancat e monitorimit në Dhomat e Specializuara të Kosovës në Hagë, në vend të kësaj u devijuan drejt mbulimit të pagave të stafit dhe qirasë së zyrave të kësaj OSHC-je. E nxitur nga mbulimi i çështjes nga BIRN Kosova, MD-ja ndërpreu memorandumimin e mirëkuptimit me KMDLNJ-në dhe kërkoi kthimin e parave.⁴²⁸ Rasti pasqyron një rast të rëndë të keqmenaxhimit.

332. Në mars, pas një hulumtimi të BIRN Kosova,⁴²⁹ katër ish-zyrtarë të Ndërmarrjes Publike të Trafikut Urban të Komunës së Prishtinës, si dhe një menaxher i një kompanie private, janë arrestuar për keqpërdorim të pozitës apo autoritetit zyrtar dhe konflikt interesi për dëmtim të buxhetit publik.

333. Në nëntor, platforma Kallxo publikoi një hulumtim të rëndësishëm dyvjeçar, i cili zbuloi se 150,000 euro ishin dhënë për të ndikuar në një numër të rasteve gjyqësore në vazhdim në sistemin prokurorial të Kosovës.⁴³⁰ Regjistrimet e filmuara të platformës Kallxo tregojnë Haxhi Dergutin, kreun e Prokurorisë së Apelit në një sërë takimesh duke negociuar fatin e lëndëve në këmbim të parave.⁴³¹

334. Në maj 2022, pas një hulumtimi të thelluar të BIRN Kosova në vitin 2020 u zbuloi se si Dhurata Hoxha, ish-ministrja e Integritimit Evropian lloboi për ndryshimet e kufijve të Kosovës,⁴³² PSRK-ja ka ngritur aktakuzë kundër Hoxhës për keqpërdorim të detyrës publike. Aktakuza pasoi një hetim për një kontratë lobimi, të nënshkruar në vitin 2019, me një kompani nga Parisi, e cila në fund promovoi idenë se “shkëmbimi i territorit” mund të ishte një zgjidhje në dialogun Kosovë-Serbi.⁴³³

335. Rasti i njohur si “Fondi 3 për qind” i gjashtë të akuzuarve në skandalin e Fabrikës së Armaturës (FA) ku është përfshirë ish-deputeti i Lidhjes Demokratike (LDK), Naser Osmani, është edhe një rast tjetër i profilit të lartë korrupsioni. Të akuzuarit dyshohet se kanë keqpërdorur pozitën e tyre në Agjencinë Kosovare të Privatizimit (AKP) duke privatizuar Fabrikën e Armaturës (FA), duke rezultuar në përfitim pasuror prej 5,400,000.00 euro për Agim Deshishkun duke dëmtuar buxhetin e qeverisë dhe punonjësit e ndërmarrjes. Pas rigjykimit, Osmani u shpall i pafajshëm. Deshishku, nga ana tjetër, është gjykuar nga Gjykata Themelore në Prishtinë për veprën penale mashtrim i vazhdueshëm dhe është shpallur fajtor. Kjo ka sjellë dënimin me 1 vit burgim. Më tej, Deshishku

427 Ibid.

428 Ibid.

429 BIRN Kosova (2022), . Marre nga <https://www.evropaelire.org/a/brezovica-rasti-me-i-madh-i-korrupsionit-32184651.html>hulumtim

430 Kallxo (9 nëntor 2022), [Ish-kryeprokurori i Apelit, Haxhi Dërguti, intervistohet nga Policia lidhur me hulumtimin e KALLXO.com.](#)

431 BIRN Kosova (2022), inpute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

432 Kallxo (28 maj 2022), [Paratë e taksapaguesve u përdorën për të lobuar për ndryshim të kufijve. Marre nga https://kallxo.com/gjate/parate-e-taksapaguesve-u-perdoren-per-te-lobuar-per-ndryshim-te-kufijve/](#)

433 BIRN Kosova(2022), inpute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

është dënuar edhe me 1 vit burgim dhe 10 mijë euro gjobë për veprën penale të shmangies nga tatimi. Si rezultat, ai u dënua me një dënim unik prej 1 vit e 8 muaj burg ku llogaritet edhe koha e kaluar në paraburgim dhe arrest shtëpiak. Ky rast është vetëm një nga shembujt e shumtë të korrupsionit në Kosovë që ka minuar të drejtat e njeriut, ka dëmtuar besimin e publikut dhe ka penguar përparimin e vendit drejt integritimit në BE.⁴³⁴

336. Në periudhën e raportuar, OJQ Aktiv publikoi një propozim politikash të titulluar Udhërrëfyes për përpjekjet kundër korrupsionit dhe rritjen e transparencës në komunat e Kosovës me shumicë serbe. Ky propozim i politikave pasoi hulumtimin e kryer në gjashtë komuna me komunitete me shumicë serbe (Mitrovica e Veriut, Zubin Potok, Leposaviq, Zveçan, Graçanicë, Shtërpcë). Raporti bën thirrje për miratimin e një plani veprimi specifik për kontekstin në nivel komunal në luftën kundër korrupsionit. Sipas OJQ Aktiv, një plan i tillë do të paraqiste një “analizë të qartë të kontekstit komunal, mekanizmat parandalues kundër korrupsionit, treguesit në bazë të të cilëve matet korrupsioni, si dhe mënyrat për menaxhimin e rreziqeve dhe eliminimin e tyre”.⁴³⁵ Gjithashtu, ky Udhërrëfyes ofron më shumë se 40 rekomandime praktike për luftimin e korrupsionit dhe rritjen e transparencës në komuna, si riorganizimi i mekanizmave ekzistues dhe ngritja e mekanizmave të rinj, vlerësimi i rrezikut, kontrolli dhe monitorimi, publikimi i kontratave, listave, arsimit etj.

337. Shoqëria civile vazhdon të luajë një rol të rëndësishëm në përcjelljen tek publiku të sfidave me të cilat përballet shoqëria kosovare me korrupsionin. Në dhjetor 2022, Koalicioni i Organizatave të Shoqërisë Civile i cili përbëhet nga OSHC-të IKD, GLPS, Iniciativa për Progres, Çohu, Colom-bus dhe FOL organizuan aktivitetin njëjavor “Së bashku kundër korrupsionit”. Kjo ngjarje kishte si synim përfundimtar për vetëdijesimin institucionet për rëndësinë e transparencës dhe llogaridhënies në luftën kundër korrupsionit.

338. Rekomandime

- Prokuroritë dhe gjykatat duhet të trajtojnë rastet e korrupsionit të profilit të lartë në mënyrë të shpejtë dhe transparente si dhe të rrisin përfshirjen e tyre në luftën kundër korrupsionit dhe të rrisin besimin e publikut tek këto institucione;
- Prokurorët në Departamentin për Korrupsion dhe Krim Financiar në PSRK të emërohen në bazë të kritereve të meritës, ndërsa Prokurori i Shtetit dhe PSRK-ja duhet të investojnë në vazhdimësi në ngritjen profesionale të prokurorëve në këtë departament;
- PSRK-ja duhet të rrisë numrin e rasteve hetimore ex-officio;
- PSRK-ja duhet të themelojë një departament të veçantë për luftën kundër korrupsionit;
- Institucionet përgjegjëse, duke përfshirë gjyqësorin dhe autoritetet e zbatimit të ligjit, duhet të sigurojnë që aktakuzat për korrupsion të hetohen tërësisht dhe në kohë dhe që drejtësia të vihet në vend.

434 YIHR KS (2022), inpute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

435 OJQ Aktiv (2022), inpute për raportin e përbashkët të OSHC-ve mbi të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

8.3 Ambienti dhe të drejtat e njeriut

339. Të drejtat e njeriut dhe mjedisi janë të ndërlidhura ngushtë.⁴³⁶ Të drejtat e njeriut nuk mund të gëzohen pa një mjedis të qëndrueshëm, të sigurt dhe të shëndetshëm. Efektet negative të ndryshimeve klimatike kërcënojnë gëzimin e plotë të të drejtave të njeriut, duke përfshirë të drejtat për një mjedis të qëndrueshëm, të sigurt dhe të shëndetshëm, të drejtën për jetë, ujë, kanalizime, ushqim, shëndet, strehim, vetëvendosje, kulturë dhe zhvillim.⁴³⁷ Në korrik 2022, Asambleja e Përgjithshme e Kombeve të Bashkuara miratoi një rezolutë në të cilën deklarohet se “të gjithë në planet kanë të drejtë për një mjedis të shëndetshëm”.⁴³⁸ Rezoluta është një vendim historik që deklaroi në mënyrë eksplicite qasjen në një mjedis të pastër dhe të shëndetshëm si një e drejtë universale e njeriut.⁴³⁹ Më pas u bënë thirrje palëve të interesuara të rrisin përpjekjet e tyre për të zbutur efektet e krizës klimatike, duke përfshirë shtetet, organizatat ndërkombëtare dhe bizneset.

340. Kushtetuta e Kosovës nuk e njeh të drejtën për një mjedis të shëndetshëm. Megjithatë, në nenin 52 thuhet se “Natyra dhe biodiversiteti, mjedisi dhe trashëgimia kombëtare janë përgjegjësi e të gjithëve” dhe se “Çdokujt duhet t’i jepet mundësia të dëgjohet nga institucionet publike dhe të merren parasysh mendimet e tyre për çështje që ndikojnë në mjedisin në të cilin ata jetojnë”.

341. Agjenda e Gjelbër për Ballkanin Perëndimor synon të pasqyrojë Marrëveshjen e Gjelbër Evropiane në një mënyrë proporcionale dhe të përshtatur për vendet përkatëse. Objektivi është shndërrimi i sfidave rajonale mjedisore dhe klimatike në mundësi dhe zgjidhje të ripërtërishme. Duke qenë se burimet natyrore dhe ndryshimet klimatike nuk njohin kufij, Agjenda e Gjelbër parasheh veprime të përbashkëta rajonale, të cilat do të kontribuojnë në zhvillimin e qëndrueshëm socio-ekonomik dhe rimëkëmbjen e gjelbër të të gjithë rajonit në periudhën pas pandemisë.

342. Udhëheqësit e Ballkanit Perëndimor, përfshirë QK-në, nënshkruan Deklaratën e Sofjes për Agjendën e Gjelbër në nëntor 2020. Nënshkruarit e dokumentit angazhohen për dekarbonizim deri në vitin 2050, duke i dhënë fund kështu përdorimit të të gjitha lëndëve djegëse fosile: naftë, gaz dhe qymyr. Për të arritur këtë objektiv, QK-ja është ende në procesin e hartimit të një Plani Kombëtar dhe Energjisë për Klimën (PKEK), i cili do të fokusohet në hapat konkretë dhe piketa nga tani deri në vitin 2030.

343. Në maj të vitit 2022, BIRN Kosova ka publikuar një dokument pozicionimi të financuar nga BE-ja, duke i ofruar QK-së 32 rekomandime konkrete për t’u përfshirë në PKEK. Dokumenti përbëhet nga rekomandime konkrete për të reduktuar varësinë e Kosovës në thëngjill dhe për të zbatuar politika më të qëndrueshme.⁴⁴⁰ Rekomandimet fokusohen në pesë shtyllat e PKEK-së për të cilat Kosova është në udhëkryq dhe kërkojnë vendime: (1) siguria energjetike, solidariteti dhe besimi, (2) një treg ndërkombëtar i integruar plotësisht i energjisë, (3) efikasiteti i energjisë që kontribuon në moderimin e kërkesës, (4) dekarbonizimin e ekonomisë dhe (5) kërkimin, inovacionin dhe konkurrencën.

436 [Rrjeti i Mjedisit në Gjenevë](#) (2023).

437 [OHCHR](#) (2022).

438 [Rrjeti i Mjedisit në Gjenevë](#) (2023).

439 Kombet e Bashkuara (2022), [Asambleja e Përgjithshme e OKB-së e shpall qasjen në një mjedis të pastër dhe të shëndetshëm si të drejtë universale të njeriut](#).

440 BIRN Kosova (2022), [Letër pozicioni: Plani kombëtar i energjisë dhe klimës së Kosovës \(PKEK\)](#). Marre nga <https://kallxo.com/wp-content/uploads/2022/05/Final-position-paper-ang-1.pdf>

344. Monitorimi në kohë reale i cilësisë së ajrit tani është bërë i mundur përmes një rrjeti prej 12 stacionesh monitoruese të ajrit të pozicionuara në lokacione të shtrira gjeografikisht në komunat e Kosovës. Kjo mundëson matjen e cilësisë së ajrit në Kosovë në kohë reale. Qasja nga këto 12 stacione është e mundshme përmes platformës së Indeksit Evropian të Cilësisë së Ajrit të Agjencisë Evropiane të Mjedisit (EEA).⁴⁴¹ Përveç kësaj, në dhjetor 2022 është miratuar Ligji Nr. 03/L-230 për Vlerësimin e Ndikimit në Mjedis. Ligji shihet si një moment historik në kontekstin e mbrojtjes së mjedisit në Kosovë. Ai siguron që projekteve me ndikim në mjedis nuk u jepet leje nëse nuk vendosen masa të qëndrueshme zbutëse që janë në përputhje me acquis-in mjedisor.⁴⁴²

345. Cilësia e ajrit në Kosovë renditet si e treta më e keqe në Evropë.⁴⁴³ Kryeqyteti, Prishtina ka vazhdimisht cilësinë më të keqe të ajrit brenda kufijve të Kosovës. Një faktor kyç që kontribuon në situatën aktuale është varësia nga energjia e qymyrit për të siguruar furnizimin me energji, si dhe praktika e djegies së lëndëve djegëse të ngurta, duke përfshirë dru zjarri për ngrohjen shtëpiake dhe gatimin. Një analizë e tendencës diakronike që mbulon vitet 2019, 2020 dhe 2021 tregon se cilësia e ajrit – e paraqitur këtu në mikrogramë për metër kub ajër – është vazhdimisht mbi udhëzimet e OBSH-së për cilësinë e ajrit prej 10 µg/m³.⁴⁴⁴

Tabela 6. Cilësia e ajrit në mikrogramë për metër kub ajër në Kosovë nga viti 2018 deri në vitin 2022

Viti	2018	2019	2020	2021	2022	Udhëzues i OBSH-së
Indeksi mesatar i cilësisë së ajrit në µg/m ³	30.4	23.5	20.0	14.7	19.41	0

346. Burimet kryesore të ndotjes së ajrit janë nga emetimet nga djegia e lëndëve djegëse të ngurta, duke përfshirë qymyrin dhe drurin, si brenda vendit ashtu edhe në industrinë e energjisë që përdor termocentrale me qymyr. Sipas Bankës Botërore, kjo përbën rreth gjysmën e emetimeve të Grimcave 2.5 (PM2.5) në Kosovë (shih paragrafin në vijim). Përderisa vlerësohet se 20 për qind e ndotjes së ajrit në Kosovë vjen nga jashtë vendit, shumica është rezultat i burimeve që mund të kontrollohen nga QK-ja.⁴⁴⁵

441 IQ Air (2023), [Çfarë po bën Kosova për ndotjen e ajrit? Marre nga https://www.iqair.com/kosovo](https://www.iqair.com/kosovo)

442 BIRN Kosova(2022), [Letër pozicioni: Plani kombëtar i energjisë dhe klimës së Kosovës \(PKEK\)](https://kallxo.com/wp-content/uploads/2022/05/Final-position-paper-ang-1.p). Marre nga https://kallxo.com/wp-content/uploads/2022/05/Final-position-paper-ang-1.p

443 IQ Air (2023), [Çfarë po bën Kosova për ndotjen e ajrit? Marre nga https://www.iqair.com/kosovo](https://www.iqair.com/kosovo)

444 Indeksi i cilësisë së ajrit (2023), [Indeksi i cilësisë së ajrit në Kosovë](https://www.aqi.in/dashboard/kosovo). Marre nga https://www.aqi.in/dashboard/kosovo

445 IQ Air (2023), [Cilat janë burimet kryesore të ndotjes së ajrit në Kosovë? Marre nga https://www.iqair.com/kosovo](https://www.iqair.com/kosovo)

347. Termocentralet me qymyr në Kosovë përbëjnë një burim të madh të ndotjes së ajrit. Dy termocentralet ekzistuese të quajtura Kosova A dhe Kosova B ndodhen në qytetin e Obiliqit, i cili është fqinjë me kryeqytetin e Prishtinës dhe për këtë arsye është përgjegjës për pjesën më të madhe të ndotjes së ajrit mbi kryeqytet. Duhet të theksohet se termocentralet renditen si termocentralet e parë dhe të tretë më të ndotur në Evropë. Së bashku, ato lëshojnë katër herë më shumë PM2.5 se shumica e impianteve të tjera të qymyrit në rajonin e Ballkanit.⁴⁴⁶ Përderisa ato i ofrojnë Kosovës infrastrukturën e saj energjetike, ndotja e ajrit që rezulton është e dëmshme për mjedisin natyror dhe shëndetin e njerëzve.

348. Zgjidhja e vetme e qëndrueshme është furnizimi me energji të ripërtërishme. Në mars të vitit 2022, parku i erës në shkallë të gjerë i themeluar në komunën e Mitrovicës Jugore u përrua, duke shënuar një hap të rëndësishëm drejt energjisë së gjelbër.⁴⁴⁷ Gjatë inaugurimit, Kryeministri i Kosovës deklaroi se funksionalizimi i parkut me erë është në përputhje me agjendën e gjelbër të Kosovës, e që është prioritet i QK-së. Kjo përfshin një aspekt të rëndësishëm të procesit të integritetit të Kosovës në BE dhe është i rëndësishëm në drejtim të ruajtjes së pavarësisë energjetike të Kosovës, ndërkohë që në të njëjtën kohë largohet thëngjilli.⁴⁴⁸ Veçanërisht, parku me erë mund të mbulojë vetëm 10 për qind të energjisë së Kosovës që do të thotë se 90 për qind mbetet e varur nga karburantet e qymyrit nga të cilat ndotja e ajrit vazhdon pandërprerë.

349. Ndotja e ajrit në Kosovë rivalizon në mënyrë episodike atë të qyteteve të mëdha, duke përfshirë Nju Delhi, Mumbai dhe Pekin, me periudhën e dimrit veçanërisht të rrezikshme për shkak të rritjes së kërkesës për ngrohje dhe shkaktimit të smogut në territor. Për shëndetin e njeriut, ndotësi më i dëmshëm është PM, duke pasur parasysh madhësinë e tij të vogël, e cila mund të udhëtojë thellë në sistemin e njeriut dhe të hyjë në qarkullimin e gjakut, duke shkaktuar një sërë efektesh shëndetësore, duke përfshirë kancerin dhe sëmundjet ishemike të zemrës.⁴⁴⁹ Efektet e njohura afatshkurtra përfshijnë astmën dhe simptomat e frymëmarrjes. Hulumtimet tregojnë se 760 vdekje të parakohshme janë shkaktuar nga ndotja e ajrit në Prishtinë. Për më tepër, llogaritjet e Bankës Botërore tregojnë se 11 për qind e vdekjeve të parakohshme si pasojë e ndotjes së ajrit janë në kryeqytet.⁴⁵⁰

350. Përveç rreziqeve për shëndetin e njeriut, ndotja e ajrit është e dëmshme për mjedisin natyror. Komponentet kimike të oksidit të azotit dhe amoniakut të çliruar në tokë dhe ujë rezultojnë në hapësira të çekuilibruara kimike me çrregullime të rëndësishme në ekosistemet natyrore dhe biodiversitet. Ndikime të tjera përfshijnë erozionin e ndërtesave dhe shiun acid që kontribuon në dëmtimin e bimëve, pyjeve dhe të korrave. Një burim veçanërisht i rëndësishëm për ngrohjen globale dhe ndryshimet klimatike ka të bëjë me emetimet e gazeve serrë.

351. Mungesa e energjisë si rezultat i racionimit gjatë periudhës së raportuar ka shtyrë shumë qytetarë të Kosovës t'i drejtohen drurit, qymyrit dhe peletit për ngrohje dhe përdorim shtëpiak. K-

446 IQAir. [Cilësia e ajrit në Kosovë](https://www.iqair.com/kosovo). Marrë nga <https://www.iqair.com/kosovo>

447 Bilalli, A. (15 shkurt, 2022). [Parku i ri i erës u përshëndet si hap drejt energjisë së gjelbër](https://prishtinainsight.com/new-wind-park-hailed-as-step-towards-green-energy/). Prishtina Insight. Marrë nga <https://prishtinainsight.com/new-wind-park-hailed-as-step-towards-green-energy/>

448 Ibid.

449 Banka Botërore. (2019). [Menaxhimi i Ndotjes së Ajrit në Kosovë](http://hdl.handle.net/10986/33041). Uashington, DC: Grupi i Bankës Botërore. Marrë nga <http://hdl.handle.net/10986/33041>

450 Ibid.

o jo vetëm që ka rritur çmimet e drurit me 60 për qind, dhe ka përkeqësuar ndotjen e ajrit. Rritja e druve të karburantit është alarmante sepse nxit edhe shpyllëzimin. Nga ana tjetër, kjo përshpejton ndryshimin e klimës sepse ka më pak pemë në dispozicion për të thithur CO2 të lëshuar në atmosferë.⁴⁵¹ Për ta sjellë situatën në perspektivë, gjatë 20 viteve të fundit pyjet e Kosovës janë tkurrur për 7,600 hektarë që përputhet me një humbje ditore prej 1.5 hektarësh.⁴⁵²

352. Tri projektet hidroenergjetike në lumin Deçan, Lumbardh dhe Belaja, kanë qenë objekt i një mosmarrëveshjeje ndërmjet MMPHI-së dhe investitorit austriak të hidrocentraleve KelKos. Këto projekte ishin në funksion deri në vitin 2021 kur lejet e tyre operative u pezulluan me një vendim të Gjykatës Supreme bazuar në arsye mjedisore. Megjithatë, vendimi u shpall jokushtetues së fundmi nga Gjykata Kushtetuese dhe ende pritet një vendim përfundimtar për vlefshmërinë e lejeve. Në gjykimin fillestar, KelKos u akuzua për shkelje të rregullave mjedisore dhe rrezikim të lumit Deçan, një burim jetik i ujit për rajonin. Pezullimi i lejeve të funksionimit shënoi një fitore të rëndësishme për aktivistët mjedisorë, të cilët prej vitesh kishin bërë fushatë kundër projekteve. Projektet u kritikuan gjithashtu nga Parlamenti Evropian dhe Komisioneri i Zgjerimit të BE-së si të paqëndrueshëm për mjedisin. Tashmë, me kërkesat e të dyja palëve, është iniciuar një proces ndërmjetësimi për të arritur në një zgjidhje të qëndrueshme dhe të përgjegjshme ndaj mjedisit që mbron mirëqenien e njerëzve dhe mjedisin e Kosovës.⁴⁵³

353. QK-ja ende nuk ka ofruar një politikë të sanksionuar nga shteti dhe të centralizuar të menaxhimit të mbetjeve bazuar në modelet evropiane përfundimtare të ekonomisë së mbeturinave.⁴⁵⁴ Prodhimi i mbeturinave në Kosovë është pjesërisht i shtyrë nga një kulturë gjithëpërfshirëse konsumatore e cila kërkon një qasje nga poshtë-lart që rrit vetëdijësimin e popullatës së përgjithshme për rëndësinë e ruajtjes së ekosistemit dhe kthen zakonet e përditshme të qytetarëve. Në ndryshim nga kjo, situata aktuale karakterizohet nga sasi dërrmuese të mbeturinave plastike: Brigjet e lumenjve të Kosovës aktualisht janë të përmytura nga mbeturinat plastike dhe vendet publike janë të ngopura me mbeturina të pa riciklueshme.

354. Në vend që t'i qaset problemit nga niveli institucional, ekonomia qarkore është kryesisht e varur nga një numër i ndërmarrjeve sociale që janë shfaqur në territore të ndryshme në mbarë Kosovën. Sipas të dhënave që citojnë Agjencinë e Kosovës për Mbrojtjen e Mjedisit (AKMM)t, Kosova ka një kontekst të keqmenaxhimit të mbeturinave me 1.189 deponi dhe pa sistem të ndarjes së mbeturinave. Agjencia Gjermane për Zhvillim Ndërkombëtar (GIZ) po ofron mbështetje për zhvillimin e një sistemi të personalizuar të rimbursimit të deponive (DRS) për ambalazhet e pijeve

451 EURACTIV. (24 janar, 2022). Rritja e kostove të energjisë shkakton probleme për pyjet e Kosovës dhe mushkëritë e qytetarëve. Marrë nga <https://www.euractiv.com/section/energy/news/rising-energy-costs-cause-problems-for-kosovos-forests-citizens-lungs/>

452 Ibid.

453 Komuniteti i Energjisë. (20 dhjetor, 2022). [Marrëveshja ndërmjet Komunitetit të Energjisë dhe Kosovës* hyn në fuqi](https://www.energy-community.org/news/Energy-Community-News/2022/12/20a.html). Lajmet e Komunitetit të Energjisë. Marrë nga <https://www.energy-community.org/news/Energy-Community-News/2022/12/20a.html>

454 Hoxha, A. (3 gusht, 2022). [Keqmenaxhimi i mbeturinave në Kosovë: Dështimet dhe alternativat](https://rs.boell.org/en/2022/08/03/kosovos-waste-mismanagement-failures-alternatives). Fondacioni Heinrich Böll. Marrë nga <https://rs.boell.org/en/2022/08/03/kosovos-waste-mismanagement-failures-alternatives>

në Kosovë. GIZ po mbështet ME-në në përpjekjet e saj për të zbatuar përgjegjësinë e zgjeruar të prodhuesit dhe për ta udhëhequr Kosovën në rrugën e ekonomisë qarkore. Mbështetje konkrete është dhënë gjithashtu në zhvillimin e një kornize strategjike, ligjore dhe institucionale në përputhje me acquis-in e BE-së dhe të 38 komunat për të ofruar shërbime të qëndrueshme të mbeturinave dhe për të krijuar një sistem funksional dhe të qëndrueshëm të menaxhimit të mbeturinave.⁴⁵⁵

355. OShC-të dhe ndërmarrje të ndryshme ndërkombëtare dhe kombëtare janë angazhuar në fushata dhe aktivitete për rritjen e vetëdijes për të adresuar çështjet rreth mjedisit të Kosovës me politikëbërësit përkatës dhe publikun e gjerë. Vlen të theksohet se janë ndërmarrë disa aktivitete të zbatimit të ligjit në lidhje me mjedisin, siç është rasti kur policia dhe prokurorët e Kosovës konfiskuan rreth 100 vila dhe objekte të tjera në vendpushimin malor të Brezovicës në një sërë operacionesh që synonin ndërtime ilegale dhe zyrtarët e dyshuar të korruptuar.⁴⁵⁶ Në shtator të vitit 2022, UNICEF organizoi seminare për edukimin e fëmijëve dhe të rinjve për rreziqet e ndotjes së ajrit dhe për mbeturina. Në maj 2022, konferenca e dytë e profilit të lartë Green Days (Ditët e gjelbra) u organizua nga BIRN Kosova në lidhje me strategjitë e liderëve të Ballkanit Perëndimor për të respektuar Agjendën e Gjelbër.

356. Rekomandime

- QK-ja duhet të marrë parasysh rekomandimet e OShC-ve në zhvillimin e PKEK-së;
- PKEK-ja duhet të finalizohet dhe të bëhet e qasshme për publikun e gjerë;
- PKEK-ja duhet të deklarojë masat e ndërmarra nga QK-ja për t'u larguar nga energjia me bazë qymyri;
- QK-ja duhet të paraqesë një plan konkret për menaxhimin e mbeturinave në Kosovë;
- QK-ja duhet të harmonizojë dhe të fillojë zbatimin e dispozitave ligjore për përgjegjësinë mjedisore, dëmin dhe krimin; të zbatojë parimin ndotësi paguan dhe të rrisë vetëdijen e publikut për mbrojtjen e mjedisit;
- QK-ja duhet të zbatojë strategjinë e ndryshimeve klimatike dhe planin e veprimit për ndryshimet klimatike, të përgatisë një udhërrëfyes për përafrimin me Agjendën e Gjelbër për Ballkanin Perëndimor dhe acquis-in (legjislacionin e BE-së) klimatik dhe të miratojë një Plan Kombëtar të Energjisë dhe Klimës, në përputhje me kërkesat e Komunitetit të Energjisë dhe të finalizojë hartimin e strategjisë afatgjatë të dekarbonizimit;
- QK-ja duhet të konsiderojë ndërtimin e një angazhimi bashkëpunues thelbësor dhe të përmirësuar ndërmjet OShC-ve dhe homologëve qeveritarë në nivel qendror dhe lokal. Duke vepruar kështu, do të synojë të sigurojë pjesëmarrje aktive dhe cilësore në politikë dhe vendimmarrje, proceset e monitorimit për OShC-të dhe njerëzit përmes proceseve të përcaktimit të prioriteteve në nivel komunal dhe rritjen e vetëdijesimit për përfitimet e praktikave më të mira në fushat prioritare të Agjendës së Gjelbër.

455 Grupi Landbell. (22 shkurt, 2022). [Landbell Group do të zhvillojë sistemi i rimbursimit të depozitave në Kosovë](https://landbell-group.com/news/landbell-group-to-develop-drs-in-kosovo/). Lajmet e Grupit Landbell. Marrë nga <https://landbell-group.com/news/landbell-group-to-develop-drs-in-kosovo/>

456 Balkan Insight (2022). [Policia e Kosovës sekuestron villat në Brezovice](https://balkaninsight.com/2022/10/11/kosovo-police-seize-holiday-villas-in-national-park-raid/). Marrë nga <https://balkaninsight.com/2022/10/11/kosovo-police-seize-holiday-villas-in-national-park-raid/>

8.4 Mosdiskriminimi, barazia dhe të drejtat e njeriut

357. Mosdiskriminimi është një e drejtë themelore e njeriut që është e sanksionuar në traktate të ndryshme ndërkombëtare për të drejtat e njeriut, duke përfshirë DUDNj, Paktin Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike dhe Paktin Ndërkombëtar për të Drejtat Ekonomike, Sociale dhe Kulturore. Neni 14 i KEDNj-së parasheh mbrojtjen kundër diskriminimit në gëzimin e të drejtave të përcaktuara në Konventë. Kosova ka obligim ligjor të sigurojë që të gjithë individët brenda juridiksionit të saj të mbrohen nga diskriminimi në bazë të racës, përkatësisë etnike, gjinisë, fesë, orientimit seksual dhe karakteristikave të tjera të mbrojtura.

358. Nga pikëpamja juridike, Kushtetuta e Kosovës në nenin 24 të saj, në mënyrë eksplicite e ndalon diskriminimin dhe garanton mbrojtje të barabartë sipas ligjit për të gjithë individët. Ligji Nr. 05/L-020 për Barazinë Gjinore, Ligji Nr. 05/L-100 për Mbrojtjen nga Diskriminimi dhe Kodi Penal Nr. 04/L-082 gjithashtu ofrojnë korniza ligjore për të mbrojtur individët nga diskriminimi dhe për të mbajtur autorët përgjegjës. Ligji për Avokatin e Popullit ka autorizuar IAP-në për promovimin, monitorimin dhe mbështetjen e trajtimit të barabartë pa diskriminim në baza të mbrojtura me Ligjin për Barazi Gjinore dhe Ligjin Kundër Diskriminimit. Avokati i Popullit mund të paraqitet edhe në cilësinë e mikut të gjykatës (*amicus curiae*) në proceset gjyqësore që kanë të bëjnë me të drejtat e njeriut, barazinë dhe mbrojtjen nga diskriminimi. Udhëzimi Administrativ i MAPL-së, Nr. 2007/08 për Themelimin e Njësive për të Drejtat e Njeriut nëpër Komuna, ka paraparë themelimin e njësive në komuna të përbëra nga së paku tre zyrtarë, duke përfshirë edhe koordinatoren e Njësive për të Drejtat e Njeriut.⁴⁵⁷

359. Aktet e fragmentuara ligjore dhe mungesa e kompetencave ekzekutive, kanë ndikuar ndjeshëm në sigurinë juridike në lidhje me mandatin e këtyre mekanizmave komunalë, duke dëmtuar konsistencën dhe parashikueshmërinë e tyre në mbrojtjen, avancimin dhe promovimin e të drejtave të njeriut, që mbi të gjitha përbën një shkelje të rëndë të parimeve themelore për shtetin e së drejtës.⁴⁵⁸

360. Megjithatë, siç thuhet në Raportin vjetor të Komisionit Evropian për vitin 2022, Ligji për Mbrojtjen nga Diskriminimi është në thelb në përputhje me normat evropiane dhe ndërkombëtare, por zbatimi i tij mbetet i kufizuar. Është ende e nevojshme që të organizohen kurse trajnimi për zyrtarët publikë për mbrojtjen nga diskriminimi, në veçanti për zyrtarët jodiskriminues në komuna dhe ministri, kapacitetet e të cilëve duhet të forcohen më tej.⁴⁵⁹ Po ashtu, ZKM ka themeluar Grupin Punues për hartimin e draft Raportit të Vlerësimit Ex-Post të Ligjit Nr. 05/L-021 për Mbrojtjen nga Diskriminimi.⁴⁶⁰

457 CPRK (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

458 Ibid.

459 Komisioni Evropian. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

460 YIHR KS (2022), inute për raportin e përbashkët të OSHC-ve për të drejtat e njeriut në Kosovë 2022.

361. Diskriminimi në bazë të identitetit etnik vazhdon të jetë një çështje kryesore në vend. Pjesëtarët e komuniteteve jo-shumicë, veçanërisht komunitetet Rom, Ashkali dhe Egjiptian, përballen me diskriminim dhe marginalizim të konsiderueshëm në aspekte të ndryshme të jetës, duke përfshirë qasjen në arsim, kujdes shëndetësor, punësim dhe strehim.

362. Diskriminimi ndaj grave, veçanërisht në vendin e punës, mbetet gjithashtu një sfidë e rëndësishme. Gratë shpesh paguhen më pak se burrat për të njëjtën punë dhe janë të nënpërfaqësura në poste drejtuese. Diskriminimi i bazuar në orientimin seksual dhe identitetin gjinor është gjithashtu i përhapur, ku anëtarët e komunitetit LGBTQI+ përballen me stigmë, diskriminim dhe dhunë.

363. Zbatimi i masave jo-diskriminuese në praktikë ndërlikohet edhe më shumë nga koordinimi i dobët në nivel komunash. Shumë komuniteteve të marginalizuara u mungon qasja në drejtësi dhe përballen me pengesa për të kërkuar korrigjim për diskriminimin. Sipas CRP/K-së, mekanizmat për mbrojtjen e të drejtave të njeriut në nivel lokal mund të luajnë një rol vendimtar në forcimin e sistemit të mbrojtjes së të drejtave të njeriut në nivel qendror. Praktika e brendshme gjyqësore për mosdiskriminim është ende e kufizuar, dhe në mesin e rasteve të hapura për hetim nga IAP-ja në vitin 2022, 48 kanë të bëjnë me diskriminimin. Për më tepër, rastet e diskriminimit ndonjëherë nuk merren seriozisht dhe procedohen ngadalë nga autoritetet shtetërore.⁴⁶¹ Veçanërisht, diskriminimi si e drejtë e njeriut nuk ka kuptim autonom, kjo e drejtë zakonisht cenohet së bashku me një të drejtë tjetër dhe për këtë arsye sistemi i drejtësisë plotësohet kur konstaton shkelje të së drejtës themelore në të cilën nuk trajtohet diskriminimi.

364. Përdoruesi i karrocës Faruk Kukaj paditi Komunën e Prishtinës dhe fitoi rastin e tij duke kërkuar kompensim nga komuna për mos sigurimin e infrastrukturës për njerëz si ai. Në padinë e tij, Kukaj ka kërkuar 320 mijë euro dëmshpërblim nga komuna për dëmet materiale dhe shpirtërore të shkaktuara si pasojë e mungesës së infrastrukturës për përdoruesit e karrocave. Avokati i Kukajt në tetor 2022 i kërkoi gjykatës një pagesë minimale prej 250 euro në muaj për shoqëruesin që i nevojitet çdo ditë dhe 300 mijë euro për dhimbjen mendore të shkaktuar. Gjykata e Prishtinës e aprovoi pjesërisht këtë kërkesë, duke e detyruar komunën të paguajë 5500 euro për dëm jomaterial. Në daljet e tij publike dhe pjesëmarrjen në seancat gjyqësore, Kukaj inkurajoi njerëzit të kërkojnë infrastrukturë më të mirë për personat me aftësi të kufizuara.⁴⁶²

365. Në shkurt të vitit 2022, Komisioni i Ankesave i Odës së Avokatëve të Kosovës (OAK) ka vërtetuar një gjobë prej 2,500 euro ndaj avokatit Tomë Gashi për përfshirjen e tij në goditjen e gjërave të një personi që kërkonte lëmoshë në sheshin Nënë Tereza në shkurt të vitit 2020. Në përgjigje të këtij incidenti, YIHR KS ka parashtruar ankesë në OAKs më 3 mars 2020, duke çuar në fillimin e procedurës disiplinore.⁴⁶³

461 Komisioni European. (2022). Raporti i Kosovës 2022. Marrë nga <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>

462 Krasniqi, J. (29 dhjetor 2021). [Personi i vitit për Prishtina Insight: Faruk Kukaj. Prishtina Insight](https://prishtinainsight.com/person-of-the-year-for-prishtina-insight-faruk-kukaj/). Marrë nga <https://prishtinainsight.com/person-of-the-year-for-prishtina-insight-faruk-kukaj/>

463 Nisma e te Rinjve per te Drejtat e Njeriut. [Komunikatë për publikun](https://yihr-ks.org/sq/komunikate-per-publikun-3/). Marrë nga <https://yihr-ks.org/sq/komunikate-per-publikun-3/>

366. Rekomandime

- ZQM në kuadër të ZKM-së ka nevojë për më shumë burime njerëzore, financiare dhe administrative për të përmbushur mandatin e saj dhe për të mbikëqyrur politikat në fushat e të drejtave të njeriut, qeverisjes së mirë dhe kundër diskriminimit;
- IAP-ja, ZQM-ja dhe Komisioni i Kuvendit për të Drejtat e Njeriut duhet të sigurojnë një zbatim më efikas të legjislacionit kundër diskriminimit;
- KGJK-ja, KPK-ja dhe Akademia e Drejtësisë duhet të ofrojnë trajnime shtesë kundër diskriminimit për gjyqtarët dhe prokurorët në trajtimin e rasteve të diskriminimit në përputhje me legjislacionin në fuqi;
- QK-ja duhet të ofrojë fushata vetëdijesimi për popullatën e përgjithshme për kornizën kundër diskriminimit në Kosovë dhe rëndësinë e saj në shoqëri.

